

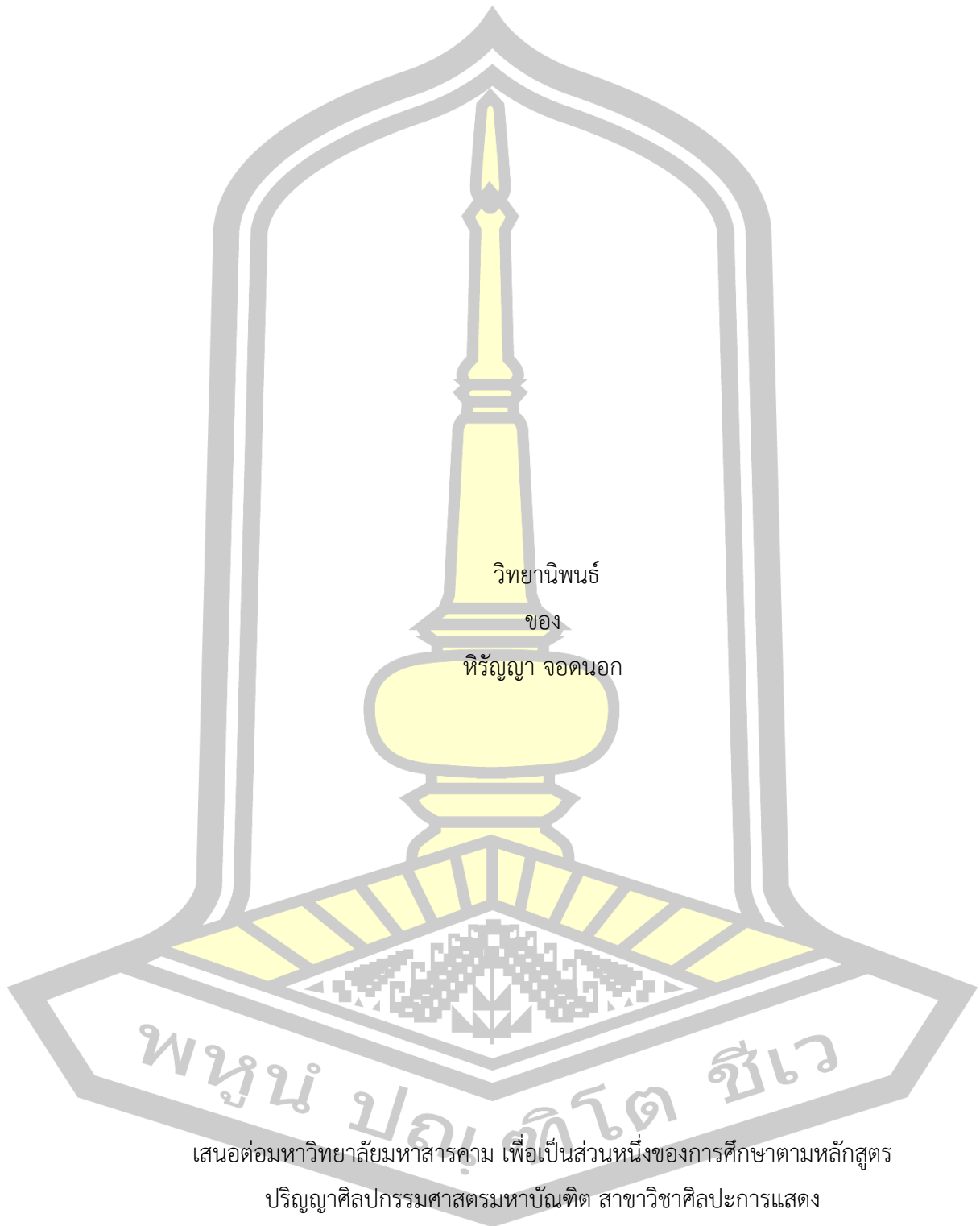
นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

วิทยานิพนธ์
ของ
หิรัญญา จอดนอก

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง
พฤษภาคม 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

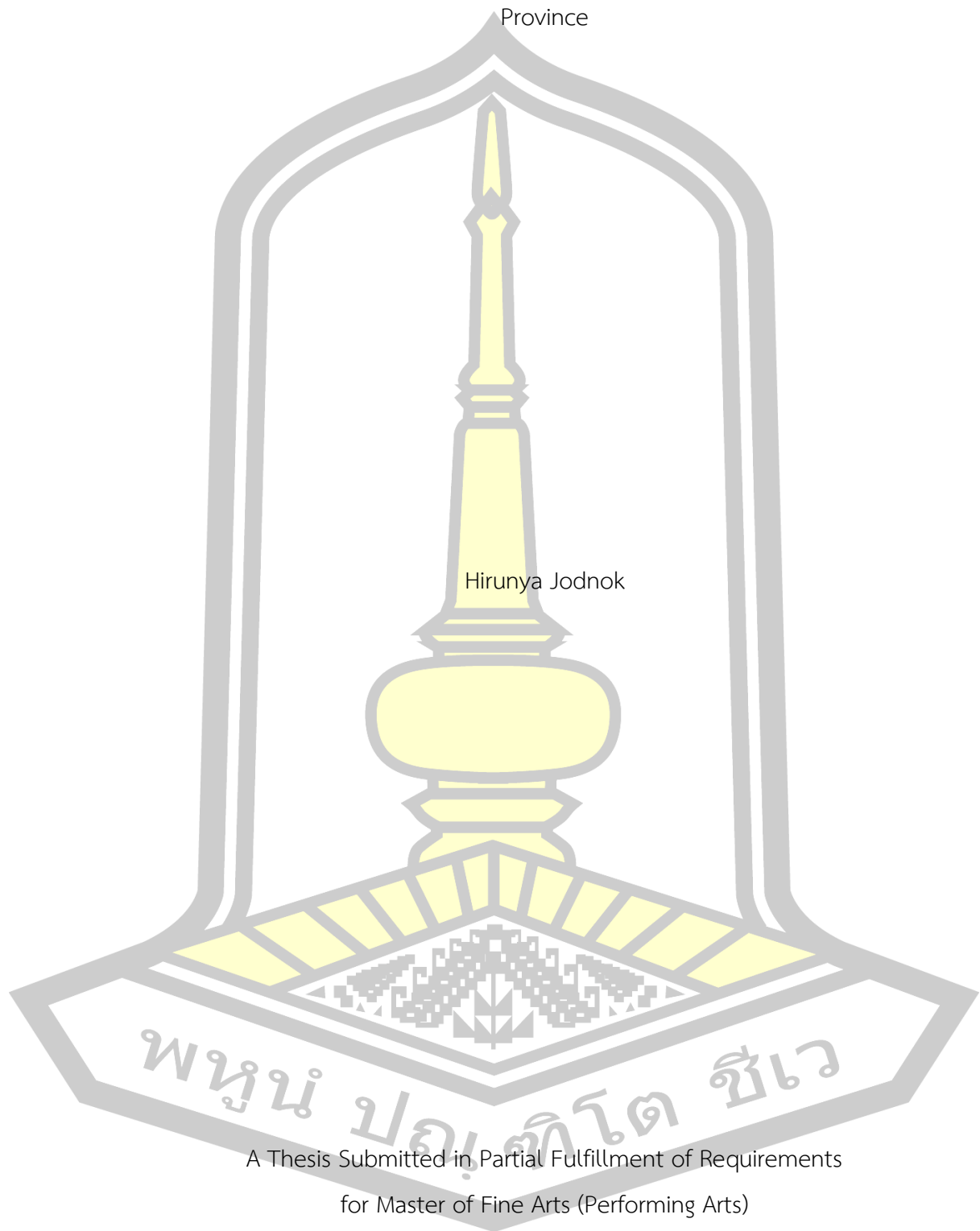
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง

พฤษภาคม 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Performing Arts in the Light Show & Sound : The Legend of Naga Fireball,Nong Khai
Province

Hirunya Jodnok

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Fine Arts (Performing Arts)

May 2021

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวหิรัญญา จอดนอก
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศิลปะการแสดง ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ทินกร อัดไพบูลย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รศ. ดร. อรุณมย์ จันทมาลา)

..... กรรมการ

(รศ. ดร. ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ)

..... กรรมการ

(ผศ. ดร. พีระ พันธุ์ท้าว)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ศ. ดร. ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรม

ศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย		
ผู้วิจัย	หิรัญญา จอดนอก		
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณมย์ จันทมาลา		
ปริญญา	ศิลปกรรมศาสตรมหา	สาขาวิชา	ศิลปะการแสดง
	บัณฑิต		
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2564

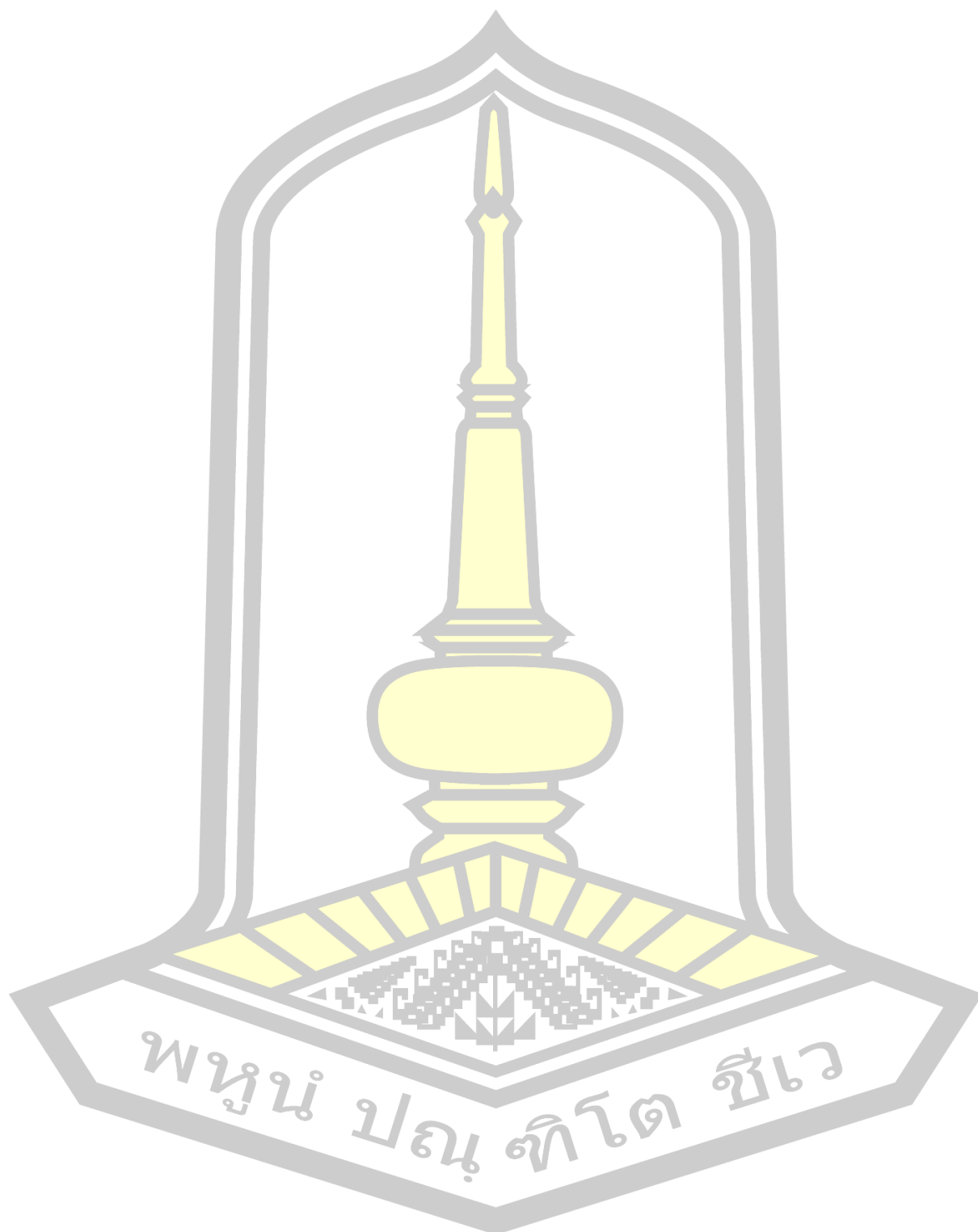
บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษา พัฒนาการนาฏกรรมในงานแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561-2563 และ2)เพื่อศึกษารูปแบบการแสดง แสง สี เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคายพ.ศ. 2561-2563 ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสังเกต แบบสอบถาม และ สื่อวีดิทัศน์ ผู้รู้ จำนวน 3 คน ผู้ปฏิบัติ จำนวน 10 คน ประชาชนทั่วไป 10 คน และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า นาฏกรรมที่ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ.2561-2563 มี 9 รูปแบบคือ การแสดงละคร ฟ้อนอีสานอนุรักษ์ ฟ้อนอีสานสร้างสรรค์ นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ หมอลำ ศิลปะการต่อสู้ กระบองไฟ เชิดหุ่น และการขับร้องสรภัญญะดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ มีการสอดแทรกการละเล่นและศิลปะการแสดง ผสานเข้าไว้ตลอดช่วงเวลาของการแสดงนำเสนอสุนทรียภาพสู่กลุ่มผู้ชมที่มีความหลากหลายช่วงวัย ในด้านบทประพันธ์ การประดิษฐ์ท่ารำ เครื่องแต่งกาย ฉาก ดนตรี แสงและเสียงมีการพัฒนาขึ้นจากมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับตำนานและความเชื่อเรื่องพญานาคกับการกำเนิดแม่น้ำโขง ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค การบรรพชา และประเพณีขอฝนของชาวอีสาน

จากการวิจัยจะเห็นได้ว่านาฏกรรมที่ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาคนั้นมีไม่เพียงรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์เท่านั้น แต่ยังมีศิลปะการแสดงอีกหลากหลายรูปแบบเพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรมและสะท้อนความเชื่อ ความศรัทธาของชาวอีสานที่มีต่อพญานาค เพื่อสร้างอัตลักษณ์และแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย

คำสำคัญ : นาฏกรรม, การแสดงแสง สี เสียง, ตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

TITLE	Performing Arts in the Light Show & Sound : The Legend of Naga Fireball,Nong Khai Province		
AUTHOR	Hirunya Jodnok		
ADVISORS	Associate Professor Ourarom Chantamala , Ph.D.		
DEGREE	Master of Fine Arts	MAJOR	Performing Arts
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2021

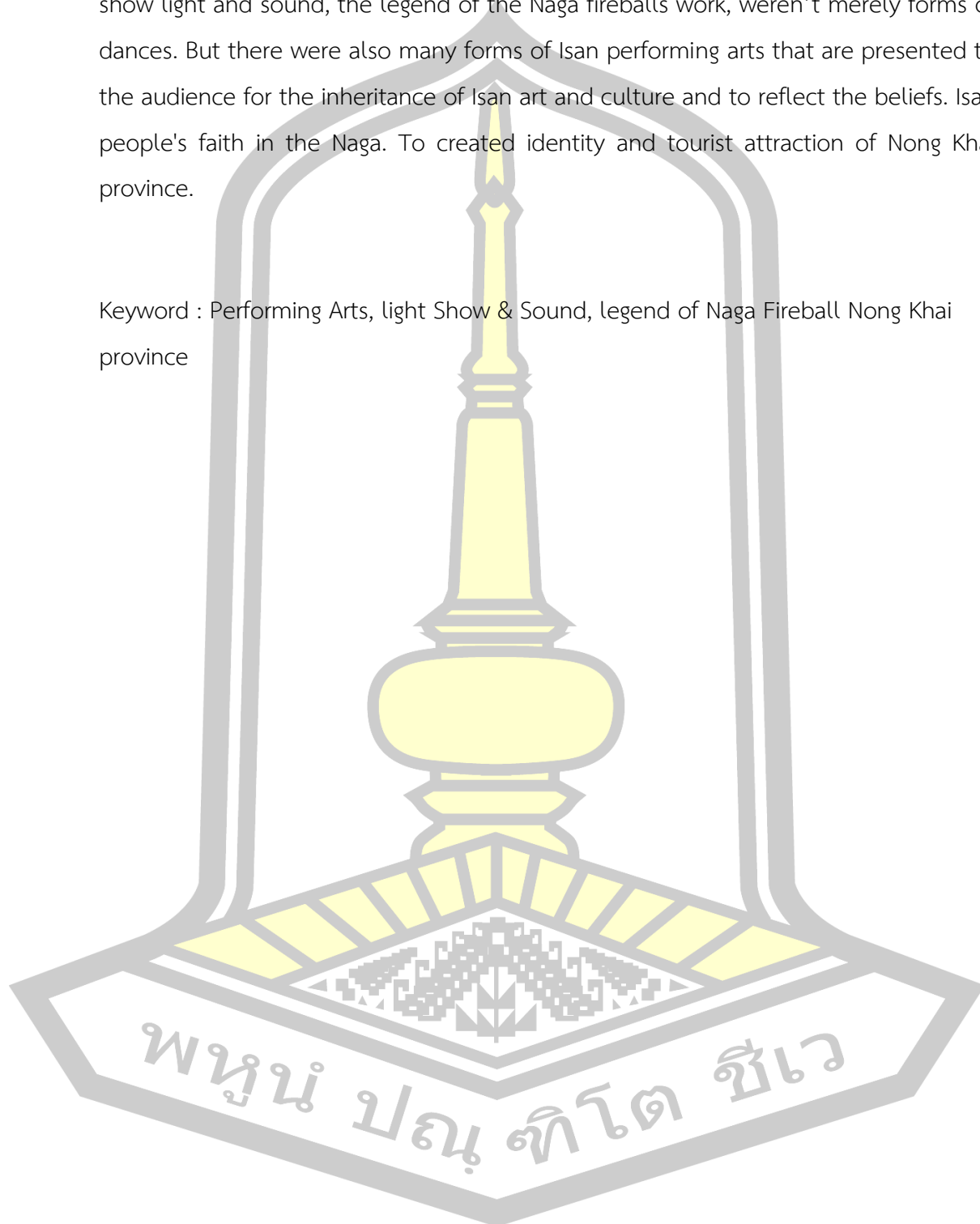
ABSTRACT

This research was a qualitative research with objectives were to study, developed performing arts in the show light and sounds: The legend of Naga fireball work in Nong Khai province, 2018 – 2020 and to study performing art forms appeared in the show light and sound : The legend of Naga fireball work in Nong Khai province, 2018 – 2020. The researcher used the research method by studying from the document, relevant research, interviews, observations, questionnaires, video medias, three knowledgeable people, ten performers and presented research results by descriptive analysis.

The finding of this research found that performing art forms appeared in the show light and sound : The legend of Naga fireball work in Nong Khai province, 2018 – 2020, There were nine forms were dramatics, native of Isan dance, Isan creative dance, Thai creative dance, Mor Lam, martial arts, fire club, puppeteer and singing of Sarpanya sermon in Isan. intending to proceed with the script. There are various forms of playing and performing arts of Northeastern folk styles merged throughout the period of the performance. Presented aesthetics to audiences of different ages in opus, invention of dance, costumes, scenes, music, light and sound, developed from the myths and beliefs about the serpent and the origin of the Mekong river, Naga fireball work, ordination and pray for rainfall of the Isan people.

From research, it can be seen that the performing arts that appear in the show light and sound, the legend of the Naga fireballs work, weren't merely forms of dances. But there were also many forms of Isan performing arts that are presented to the audience for the inheritance of Isan art and culture and to reflect the beliefs. Isan people's faith in the Naga. To created identity and tourist attraction of Nong Khai province.

Keyword : Performing Arts, light Show & Sound, legend of Naga Fireball Nong Khai province

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง นาฏกรรมในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากความช่วยเหลือจาก รองศาสตราจารย์ ดร. อูรารมย์ จันทมาลา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่ามาเป็นทีปรึกษา ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น อีกทั้งยังตรวจแก้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ คณะกรรมการวิทยานิพนธ์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน และ เลขานุการหลักสูตรปริญญาโท ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ที่กรุณาให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือมาโดยตลอด รวมทั้งผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน ที่สละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถาม และขอบคุณข้อมูลทุกประเภทจากทุกแหล่ง ที่มาทุกบุคคลที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ประโยชน์ในงานวิจัยฉบับนี้

กราบขอบพระคุณ ครอบครัวของผู้วิจัย ที่ให้การสนับสนุนทุกๆด้านอย่างดีเสมอมา อีกทั้งขอบคุณเพื่อนๆทุกคนที่มีความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

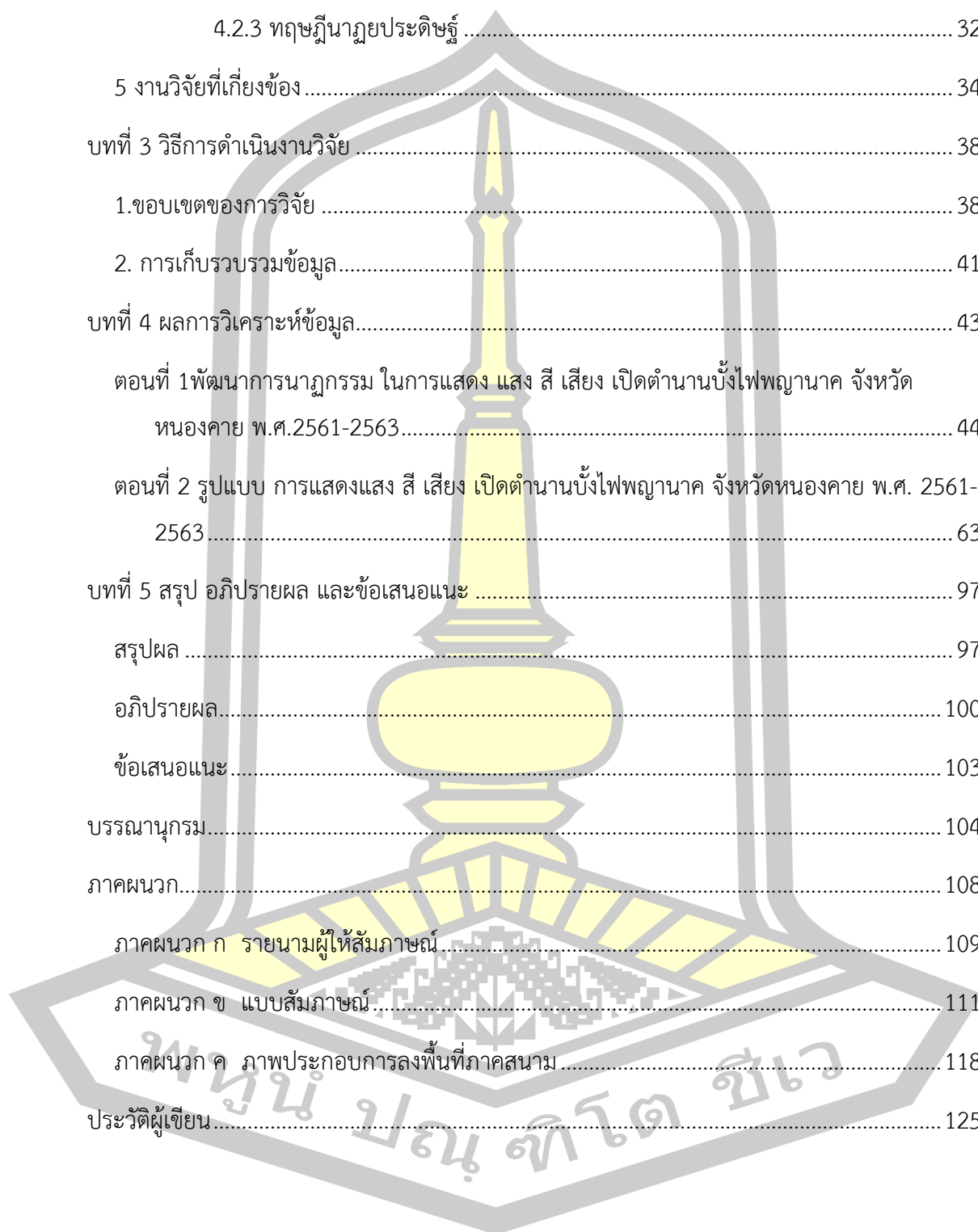
หิรัญญา จอดนอก

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
คำถามการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
1.องค์ความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรม.....	9
2.องค์ความรู้ด้านนาฏกรรม.....	10
3. บริบทพื้นที่.....	13
ประวัติจังหวัดหนองคาย.....	13
4.แนวคิดและทฤษฎี.....	24
4.1 แนวคิด.....	24
4.1.1 แนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม.....	24
4.1.2 แนวคิดประเพณีประติษฐ์.....	26
4.2. ทฤษฎี.....	28
4.2.1 ทฤษฎีทางวัฒนธรรม.....	28

4.2.2 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์.....	30
4.2.3 ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์.....	32
5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	34
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	38
1.ขอบเขตของการวิจัย.....	38
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	41
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	43
ตอนที่ 1พัฒนาการนาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัด หนองคาย พ.ศ.2561-2563.....	44
ตอนที่ 2 รูปแบบ การแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561- 2563.....	63
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	97
สรุปผล.....	97
อภิปรายผล.....	100
ข้อเสนอแนะ.....	103
บรรณานุกรม.....	104
ภาคผนวก.....	108
ภาคผนวก ก รายนามผู้ให้สัมภาษณ์.....	109
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์.....	111
ภาคผนวก ค ภาพประกอบการลงพื้นที่ภาคสนาม.....	118
ประวัติผู้เขียน.....	125

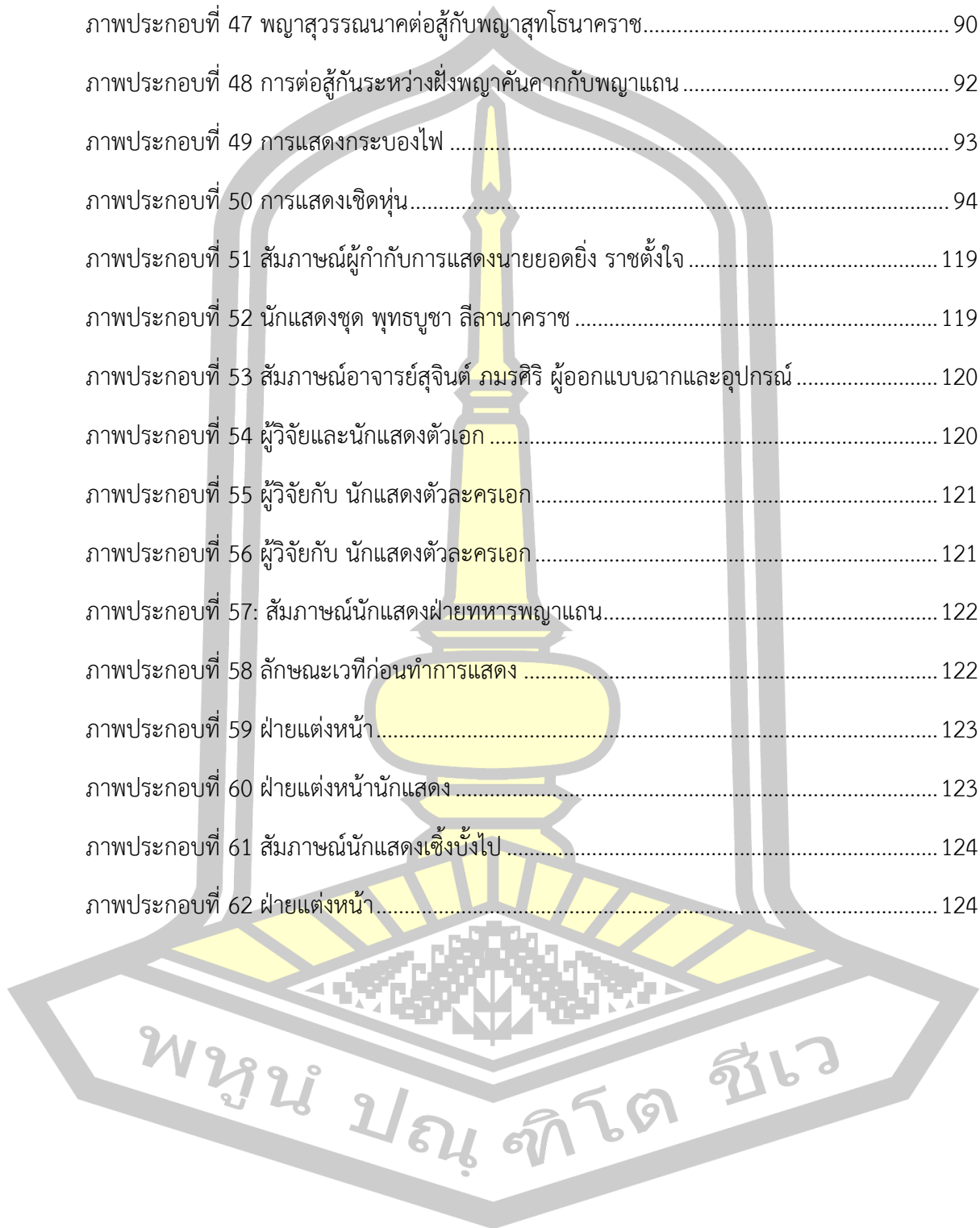

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิด	7
ภาพประกอบที่ 2 แผนที่จังหวัดหนองคาย	15
ภาพประกอบที่ 3 พระพุทธรูปปางนาคปรก	20
ภาพประกอบที่ 4 บั้งไฟพญานาค	21
ภาพประกอบที่ 5 บันไดนาคหัวช้างเผือกที่วัดราชโพนเงิน	22
ภาพประกอบที่ 6 ทางลงถ้ำเพียงดิน	23
ภาพประกอบที่ 7 ทางแยกในถ้ำเพียงดิน	23
ภาพประกอบที่ 8 แก่งอาฮงบริเวณกลางแม่น้ำโขง ฝั่งตรงข้ามคือปากถ้ำฝั่งลาว	24
ภาพประกอบที่ 9 รูปปั้นพญานาคที่วัดแก้วจักรพรรดิสิริสุทธาวาส	49
ภาพประกอบที่ 10 รูปพญานาคเกสสลักจากไม้	50
ภาพประกอบที่ 11 รูปปั้นแม่ย่าศรีนคราบาดาล	51
ภาพประกอบที่ 12 รูปปั้นพญานาค 7เศียรกลางสระน้ำ	52
ภาพประกอบที่ 13 พิธีรำบวงสรวงพญานาค จังหวัดหนองคาย	56
ภาพประกอบที่ 14 ฉากพญาแถนสู้รบกับพญานาคี	58
ภาพประกอบที่ 15 การแต่งหน้าตัวละครในยุคปัจจุบัน	59
ภาพประกอบที่ 16 ฉากที่พญาคันคากกำลังยกทัพไปบุกพญาแถน	60
ภาพประกอบที่ 17 ฉากที่พญาคันคากกำลังยกทัพไปบุกพญาแถน	60
ภาพประกอบที่ 18 เหล่านาคนาคีพ้อนเพื่อถวายเป็นพุทธรูชาแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า	61
ภาพประกอบที่ 19 ฉากที่ชาวบ้านจุดเทียนถวายเป็นพุทธรูชาแก่พญานาค	61
ภาพประกอบที่ 20 ฉากที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากความแห้งแล้ง	62
ภาพประกอบที่ 21 ลักษณะการใช้ทิศทางของกับการแสดง	62

ภาพประกอบที่ 22	ลักษณะการใช้ทิศทางของกับการแสดง	63
ภาพประกอบที่ 23	พญาสุทโธทนะและพญาสุวรรณนาค	66
ภาพประกอบที่ 24	ขบวนแห่บั้งไฟ	68
ภาพประกอบที่ 25	พญานาคขอบวช	69
ภาพประกอบที่ 26	โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์	69
ภาพประกอบที่ 27	พญานาคนำเหล่าบริวารมารับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์	70
ภาพประกอบที่ 28	สุทโธทนะราชา	71
ภาพประกอบที่ 29	สุวรรณนาคราชา	72
ภาพประกอบที่ 30	พญาแถน	73
ภาพประกอบที่ 31	พญาคันคาก และ นางอุตรกรูทวีป	74
ภาพประกอบที่ 32	พญานาคตอนแปลงกายเป็นมาเพื่อขอบวช	75
ภาพประกอบที่ 33	สุทโธทนะราชาและนางนาคเทวี	76
ภาพประกอบที่ 34	พระอินทร์	77
ภาพประกอบที่ 35	พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา	78
ภาพประกอบที่ 36	บริวารสุทโธทนะราชา	79
ภาพประกอบที่ 37	บริวารสุวรรณนาคราชา	79
ภาพประกอบที่ 38	ชาวบ้าน	80
ภาพประกอบที่ 39	ฉากที่ได้นำเอาอุปกรณ์การแสงสมัยปัจจุบันเข้ามาในการแสดง	82
ภาพประกอบที่ 40	ฉากที่นำเอาอุปกรณ์การแสงในสมัยปัจจุบันเข้ามาใช้ในการแสดง	82
ภาพประกอบที่ 41	ฉากที่ได้นำเอาอุปกรณ์การแสงสมัยปัจจุบันเข้ามาในการแสดง	83
ภาพประกอบที่ 42	พญาสุทโธทนะต่อสู้กับพญาสุวรรณนาค	84
ภาพประกอบที่ 43	ขบวนพ่อนึ่งบั้งไฟ พ.ศ. 2563	86
ภาพประกอบที่ 44	พ่อนลอบกระตักกล้วย	87
ภาพประกอบที่ 45	พ่อนพุทธรูชา ลีลานาคราช	88

ภาพประกอบที่ 46 ฟ้อนบูชาพญานาค.....	89
ภาพประกอบที่ 47 พญาสุวรรณนาคต่อสู้กับพญาสุทโธนาคราช.....	90
ภาพประกอบที่ 48 การต่อสู้กันระหว่างฝั่งพญาคันคากกับพญาแถน	92
ภาพประกอบที่ 49 การแสดงกระบองไฟ	93
ภาพประกอบที่ 50 การแสดงเชิดหุ่น.....	94
ภาพประกอบที่ 51 สัมภาษณ์ผู้กำกับการแสดงนายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ	119
ภาพประกอบที่ 52 นักแสดงชุด พุทธบูชา ลีลานาคราช	119
ภาพประกอบที่ 53 สัมภาษณ์อาจารย์สุจินต์ ภมรศิริ ผู้ออกแบบฉากและอุปกรณ์	120
ภาพประกอบที่ 54 ผู้วิจัยและนักแสดงตัวเอก	120
ภาพประกอบที่ 55 ผู้วิจัยกับ นักแสดงตัวละครเอก	121
ภาพประกอบที่ 56 ผู้วิจัยกับ นักแสดงตัวละครเอก	121
ภาพประกอบที่ 57: สัมภาษณ์นักแสดงฝ่ายทหารพญาแถน.....	122
ภาพประกอบที่ 58 ลักษณะเวทีก่อนทำการแสดง	122
ภาพประกอบที่ 59 ฝ่ายแต่งหน้า.....	123
ภาพประกอบที่ 60 ฝ่ายแต่งหน้านักแสดง	123
ภาพประกอบที่ 61 สัมภาษณ์นักแสดงเซ็งบั้งไป	124
ภาพประกอบที่ 62 ฝ่ายแต่งหน้า.....	124

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ผู้คนและชุมชนที่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำต่างๆล้วนมีตำนานเรื่องเล่ามากมาย ที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อและ ปракฏการณ์หลายๆอย่างที่ปรากฏขึ้นและ สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ดังเช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำขนาดใหญ่แห่งหนึ่งที่ไหลผ่านประเทศต่างๆ ในกลุ่มอาเซียน มีความยาว 4,000 กิโลเมตร ไหลผ่าน 6ประเทศ เริ่มตั้งแต่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานประเทศจีน ผ่านสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ไทย ประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว กัมพูชา ก่อนไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยม เวียดนาม ดินแดนต่างๆที่แม่น้ำโขงไหลผ่านก่อให้เกิดอารยธรรม ประเพณี ความเชื่อ และ ปракฏการณ์ต่างๆมากมายดังเช่น ความเชื่อเรื่องพญานาคอันเป็นความเชื่อหนึ่งที่สะท้อนผ่านงาน ด้านศิลปกรรมและศิลปะการแสดงในหลายๆพื้นที่ของประเทศไทยก็มีความเชื่อเรื่องนาค

พญานาคในพระไตรปิฎกสะท้อน ความเชื่อเรื่องพญานาค เป็นส่วนหนึ่งของโลกทัศน์กระแสหลัก ซึ่งมีอิทธิพลในช่วงคัมภีร์ทางพุทธศาสนากำลังพัฒนาขึ้น จากเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สะท้อนถึง การผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องพญานาค อย่างที่ปรากฏในตำนาน มุจลินท์พญานาค นิทานชาดกเกี่ยวกับภริยัทพญานาคสร้างเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมือง หงสาวดีในพม่ากรุงกัมพูชาในเขมร เวียงจันทบุรีในลาว และเมืองหลวงที่อยู่ในบริเวณประเทศไทย ปัจจุบันและนาคในชาดกได้มีบทบาทหลายเรื่องแต่ละเรื่องล้วนมีเนื้อหาส่งเสริมธรรมะมุ่งสอนให้ ประพฤติความดี ละเว้นความชั่ว มีชาดกหลายเรื่อง ที่นาคมีบทบาทต่อการสั่งสอนธรรมของ พระพุทธเจ้า(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2543 : 37-85)

ตำนานของกษัตริย์ ศิคุนาคา และพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์นาคได้ ผสมผสานความเชื่อเรื่องนาคกับพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนจนกระทั่งมีการสร้างสถาป เป็นรูปนาคตลอดจนเรื่องราวในพุทธประวัติ ตั้งแต่การประสูติ จนถึง ตรัสรู้ ซึ่งมีพญามุจลินท์นาคราช ขึ้นมาขดตัว เพื่อให้พระพุทธเจ้าประทับ และคอยป้องกันมิให้อากาศร้อน อากาศเย็น ตลอดจนฝนมา ตกต้องพระวรกาย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ((สมชาย มณี โชติ, 2527 : 46 - 47)

ภาคอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญอันเต็มไปด้วยร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีที่พร้อมจะพลิกให้เห็นโฉมหน้าแท้จริงของประวัติศาสตร์ไทยและภูมิภาคอาเซียน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) กลุ่มชนในวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง พญานาค เป็นงูใหญ่ที่มีอิทธิฤทธิ์ และมีตัวตนจริงๆ

ซึ่งเชื่อว่าอาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำต่างๆและมีช่องรูพญานาค และในดินแดนที่เป็นภาคอีสานของประเทศไทย เชื่อกันว่า “พญานาค” มีตัวตนจริง มีภพภูมิ เป็นโลกทิพย์อยู่ใต้เมืองบาดาล มีอิทธิฤทธิ์สามารถ บันดาลให้เกิดสรรพสภาวะเหนือโลกได้ อีกประการ มีปกติวิสัยเป็นผู้รักษาบริสุทธิศีลแต่ก็มีพวกที่เป็น มิฉฉาทิฐิและสัมมาทิฐิ พญานาคจึงเป็น สัตว์กึ่งเทพสามารถจำแลงแปลงกายได้ และเป็นที่ยู้งักกันดี จากภาพลักษณ์ที่สร้างมาจาก จินตนาการอันวิเศษยอดเยี่ยมของคนโบราณและได้จดจารึกผูกขึ้นเป็น นิยายหรือนิทานปรัมปราที่เล่าขานสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนว่า “พญานาค” เป็นสัตว์ในตระกูล “งู” แต่ตัวใหญ่มากและมี มหิทธิฤทธิ์มากมาย ตัวจริงมีลักษณะเป็นงู มีหงอน มีเกล็ดสีดำาววับดั่งสี นิล ดวงตาแดง ทั้งให้ คุณและให้โทษต่อผู้นับถือ และยังเป็นระบบสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ที่กลุ่มคน ไทยอีสานหรือภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เคารพยกย่องและยาเกรงต่ออำนาจ ศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะชุมชน อีสานแห่งลุ่มแม่น้ำโขง พวกเขามีแรงบันดาลใจบนความเชื่อที่ว่า พญานาค คือ “เจ้าแห่งแม่น้ำโขง” และนั่นก็เป็นการเชิดชูเกียรติให้เป็นเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ประจำ ณ สายน้ำนี้ (สิทธา เซตะวัน, 2526 :113)

จากความสัมพันธ์ของคนกับแม่น้ำโดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำโขง ก็ปรากฏความเชื่อที่เกี่ยวข้อง กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพญานาค นาค เป็นผู้สร้างแม่น้ำลำธารต่างๆ จึงกลายเป็นผืนน้ำซึ่งหมายถึงวิญญานของบรรพบุรุษที่คอยรักษาต้นน้ำลำธาร ที่เคารพบูชาเมื่อถึงวัน เพ็ญเดือน 12 ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงจึงมีพิธีไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาค เพราะนาคเป็น เจ้าของแผ่นดินแถบนี้ เป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองและคุ้มครองบ้านเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ลัทธินิยมา นาคจึงน่าจะเป็นความเชื่อพื้นฐานของคนในแถบลุ่มน้ำโขง (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2524)

ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่า แม่น้ำของ หรือ แม่น้ำโขง เกิดจากการกระทำของพญานาค สุท โธนาคราชได้รับบัญชาจากพระยาแถนหรือพระอินทร์นำบริวารมาขุดแม่น้ำโขงแข่งขันกับพญาสุวรรณ นาคโดยมีข้อแม้ว่า ใครขุดไปถึงทะเลก่อนจะเป็นผู้ชนะซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนี้มีเค้าเรื่องสอดคล้องกับ ประวัติศาสตร์ชาตีสลาวและประวัติวรรณคดีอีสาน เรื่อง ท้าวผาแดงนางไอ่ (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ 2520: 67) นอกจากนั้นบริวารของสุทโธนาคราชที่ชื่อว่า ชีวายนาคก็ได้ขุดแม่น้ำชีและธนามูลานาคได้ ขุดแม่น้ำมูลขึ้นมาเป็นสาขาของแม่น้ำโขง (สิทธิพร ณ นครพนม, 2537)

นอกจากนี้พญานาค ไม่ว่าจะเป็ประเทศฝั่งลาวหรือฝั่งประเทศไทยล้วนแต่มีความเชื่อ เกี่ยวกับพญานาคที่ชาวบ้านเชื่อว่าคอยดูแลปกป้องรักษาผู้คน ริมน้ำโขงตลอดมา เรื่องราวนี้สะท้อนให้ เห็นถึงความผูกพันระหว่างธรรมชาติ และมนุษย์ที่แนบแน่น พญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำความอุดม สมบูรณ์ให้โชคลาภทั้งยังช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาฝั่งรากลึกอยู่ในความเชื่อของคนไทย โดยเฉพาะคนอีสานที่มีความผูกพันกับลุ่มน้ำโขงสอดคล้องเชื่อมโยงไปสู่พุทธศาสนาบ้างก็เป็นนิทาน ปรัมปราเรื่องเล่าต่างๆ ย้อนกลับไป ในอดีตตำนานความเชื่อเรื่องพญานาค

นาคปรากฏอยู่มากมายในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ในรูปแบบของตำนาน พงศาวดารนิทาน ปริမ်ปราทท้องถิ่น ความเชื่อเรื่องพญานาค หรือ “นาคาคติ” ได้ถูกรับรู้และให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาความคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากจะได้รับการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังได้รับการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และดำรงอยู่ร่วมสมัยกับวิถีชีวิตของชาวอีสานลุ่มน้ำโขงปัจจุบัน ซึ่งความผูกพันของนาคกับชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงเป็นความผูกพันที่ลุ่มลึก ยาวนานแทรกซึ่กอยู่ในสายเลือดของผู้คนสองฝั่งโขงมาโดยตลอด ดังคำกล่าวของชาวลุ่มแม่น้ำโขงว่า “โขงขาดนาค ข้าวขาดฝน คนก็สิ้นใจ” แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องนาคเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง ที่ได้ปรากฏตัวผ่านรูปแบบทางศิลปกรรมด้านต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า นาคหรือพญานาค เป็นสัตว์ซึ่งไม่มีตัวตนอยู่จริงในโลกเชิงประจักษ์ภายใต้การอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งปรากฏให้เราเห็นภายในบริบทของศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ เช่น พิธีกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ นาคในจินตนาการจึงถูกสร้างสรรค์ผ่านงานศิลปกรรมให้เราสัมผัสรับรู้ถึงรูปลักษณ์ทางกายภาพที่ชัดเจนมากขึ้น (พิเชษฐ สายพันธุ์, 2539 : 21)

จากความเชื่อของผู้คนที่มิต่อพญานาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ไหลผาดผ่านในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือล้วน มีความศรัทธา และความเชื่อ เกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์และอำนาจ ของพญานาค ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงแถบ จังหวัด เลย นครพนม บึงกาฬ มุกดาหาร อุบลราชธานี และหนองคาย

จังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตั้งอยู่ในแอ่งสกลนครและอยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นจังหวัดชายแดนซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่ติดฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับประเทศลาว มีพื้นที่แคบแต่ยาว และมีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการชมบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษา ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแถบนี้ต่างก็มีความเลื่อมใส ความศรัทธาต่อพญานาค กราบไหว้บูชาดุจดั่งเทพเจ้าแห่งสายน้ำ เชื่อกันว่า เป็นผู้ ตลบั่นดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นอยู่อันสงบสุข มั่นคง มั่งคั่ง แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีอิทธิฤทธิ์ที่ก่อให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ มาสู่ผู้คนได้เช่นกัน ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคปรากฏอยู่มากมาย และสำหรับประเทศไทยนั้น สถานที่ ที่มีตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคผูกพันอย่างแน่นหนาที่สุด คือ จังหวัดหนองคาย และบึงกาฬ ที่ได้รับขนานนามว่าเป็นดัง “นาคานคร” ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เป็นวันออกพรรษา จะเกิดปรากฏการณ์ขึ้นในน้ำโขง จังหวัดหนองคาย เป็นปรากฏการณ์เกิดลูกไฟสีแดงอมชมพูพุ่งขึ้นจากกลางลำน้ำโขง ขึ้นสู่ท้องฟ้า ไม่มีควัน ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น ขนาดความสูง 20-50 เมตร ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดมาร่วม 100 ปีแล้ว ชาวบ้านจะเรียกลูกไฟนี้ว่า “บั้งไฟพญานาค” ชาวบ้านเชื่อกันว่า เป็นบั้งไฟพญานาคที่จุดเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาค บั้งไฟพญานาคยังเป็นความเชื่อที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต และวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริม

ฝั่งแม่น้ำโขงไม่ว่าจะเป็นชนบทรรมนิยมประเพณีและความเป็นอยู่ บั้งไฟพญานาคเป็นความเชื่อที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งโขง (ชาญ เกียรติพิบูลย์ ,2540.)

ชาวอีสานในแถบลุ่มน้ำโขงต่างมีความเชื่อว่าแม่น้ำโขงเกิดขึ้นจากการเคลื่อนตัวของพญานาค รวมถึงเชื่อในตำนานอัศจรรย์แห่งบั้งไฟพญานาค ในวันออกพรรษา ทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งถือว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ เหล่าพญานาคในแม่น้ำโขงต่างขึ้นชมโสมนัส พร้อมใจกันจุดบั้งไฟถวายการเสด็จกลับของพระพุทธองค์ “บั้งไฟพญานาค” จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอันอัศจรรย์ ที่เกิดขึ้นในเขตแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย และบึงกาฬในทุกๆปี (หนองคาย เลนส์,2556.140) เจอรัardt ฟาน วุสตอพ(Gerard Van Wusthof) พ่อค้านักสำรวจชาวฮอลแลนด์ ที่เดินทางด้วยกลุ่มเรือสำรวจลุ่มน้ำโขงขึ้นมาจากกัมพูชา ระหว่างปี ค.ศ. 1645 – 42 ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิราช กษัตริย์ลาว ได้ล่องเรือบริเวณใกล้เมืองเวียงจันทน์และพบลูกไฟกลมประหลาดผุดขึ้นหลายลูกจากแม่น้ำโขง ในช่วงค่ำของเดือนตุลาคม และมีประวัติการพบปรากฏการณ์นี้จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านเรียกบั้งไฟผืน ส่วนในฝั่งลาวเรียก ดอกไม้ไฟ ในปี พ.ศ. 2529 นายพิทักษ์ ศรีตะบุตร อดีต สส.จังหวัดหนองคาย มีแนวคิดที่จะฟื้นฟูประเพณี ประเพณีไหลเรือไฟ จึงได้จัดงานขึ้น ละได้เปลี่ยนชื่อเป็น ประเพณีบุญและเทศกาลออกพรรษาบั้งไฟพญานาค (วิฒนพันธ์ คุระเสน. 2557)

จากปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องพญานาค จังหวัดหนองคายจึงได้จัดการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาคขึ้น อันสืบเนื่องจากความเชื่อเรื่องพญานาคปรากฏผ่านงานทางด้านศิลปะและศิลปะการแสดง ซึ่งผู้วิจัยพบว่าการจัดงานแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานพญานาค จังหวัดหนองคาย ได้ถูกจัดขึ้นมาเป็นประจำทุกปี สืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลา 23 ปี เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อที่ชาวหนองคายมีต่อบั้งไฟพญานาค ว่าเกิดจากพญานาคซึ่งมีความศรัทธาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้พ่นลูกไฟถวายขึ้นเป็นพุทธบูชา ในขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระมารดา ในคำคืนวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อเรื่องพญานาคกับนาฏกรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

ซึ่งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ “บั้งไฟพญานาค” ที่แม่น้ำโขงบริเวณจังหวัดหนองคายในช่วงออกพรรษา ทำให้เกิดการจัดการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค เป็นงานประจำปีของจังหวัดหนองคาย เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงตำนาน เรื่องเล่า ความผูกพัน วิถีชีวิต ของผู้คนจังหวัดหนองคายกับความเชื่อเรื่องพญานาคและเป็นการเล่าขานตำนานบั้งไฟพญานาค ที่เหล่าพญานาคพ่นลูกไฟขึ้นมาเป็นเครื่องสักการบูชาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากที่เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระมารดา ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการนำตำนานของพญานาคมาผูกร้อยเป็นเรื่องราว แบ่งเป็น 5 องค์กรนี้ องค์กร ที่ 1 เป็นการกำเนิดแม่น้ำโขงมหานที องค์กรที่ 2 ประเพณี

บุญบั้งไฟ องค์ที่3 พญานาคีขอบรรพชา องค์ที่ 4 โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์องค์ที่ 5 เมื่อมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ,2563 : สัมภาษณ์)

จากความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงกับความเชื่อเรื่องพญานาคจึงกลายมาเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนออกมาผ่านกิจกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การแสดง และการละเล่น ดังนั้นการจัดกิจกรรมการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย จึงเป็นภาพฉายลักษณะหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่าง ความเชื่อเรื่องพญานาค และศิลปวัฒนธรรมเข้าหากันโดยมีรูปแบบนาฏกรรมพื้นถิ่นอีสานเป็นแกนกลางเชื่อมความบันเทิงให้เข้ากับความเชื่อ กลายเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของจังหวัดหนองคาย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงพัฒนาการ รูปแบบ ของนาฏกรรมที่ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เนื่องจากการแสดงนาฏกรรมที่มีลักษณะสะท้อนวิถีชีวิตชุมชน ความเป็นอยู่ของผู้คนในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างเด่นชัด ถ่ายทอดผ่านนาฏกรรมแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์และแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

- 1.เพื่อ ศึกษา พัฒนาการนาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561 - 2563
2. เพื่อ ศึกษา รูปแบบ นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561-2563

คำถามการวิจัย

1. นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีรูปแบบและพัฒนาการอย่างไร ?
- 2.นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างไร ?

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยนี้มีความสำคัญต่อการศึกษารูปแบบและพัฒนาการ ของนาฏกรรม ที่ปรากฏในการแสดงแสงสีเสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคายล้วนมาความหมายเป็นนัยยะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาคของคนในสังคม การศึกษานี้จึงมีความสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนาฏกรรมกับความเชื่อ

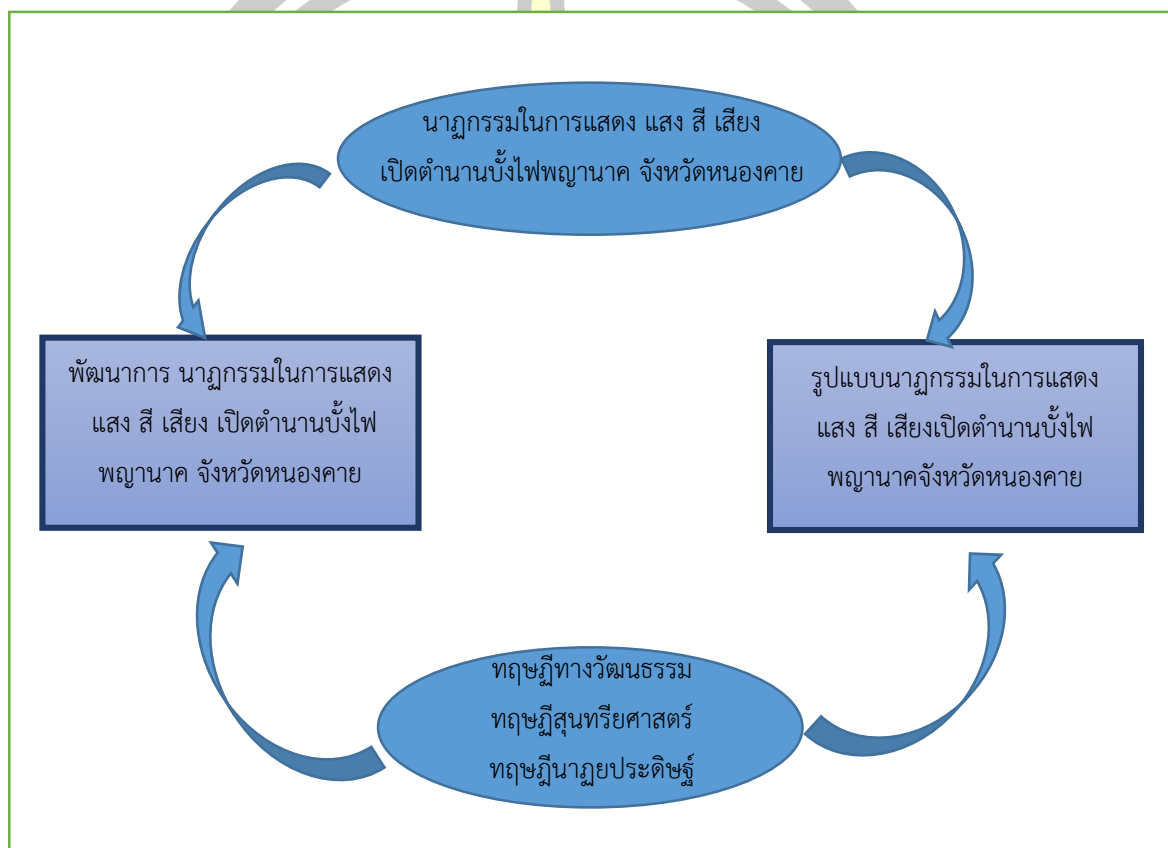
นิยามศัพท์เฉพาะ

1. นาฏกรรม หมายถึง การพ่อนรำ การละคร งานที่เกี่ยวกับการรำ การเต้น หรือการแสดงที่ประกอบเป็นเรื่องราว
2. การแสดง แสง สี เสียง หมายถึง รูปแบบของศิลปะการแสดงประเภทหนึ่งที่เน้นการสื่อสารในเรื่องของตำนาน ประวัติความเชื่อ ผ่านระบบแสง สี เสียง บท นาฏกรรม โดยทำให้ผู้ชมนั้นเกิดความรู้ และ สนุกทริยะ ในการรับชมการแสดง
3. บั้งไฟพญานาค หมายถึง ลูกไฟสีแดงอมชมพูพุ่งขึ้นจากกลางลำน้ำโขง ขึ้นสู่ท้องฟ้า ไม่มีควัน ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น ขนาดความสูง 20-50 เมตรเกิดขึ้นแถบแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคายและบึงกาฬ

กรอบแนวคิด

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา พัฒนาการ และรูปแบบ นาฏกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย โดยใช้แนวคิดและทฤษฎี ตามภาพประกอบ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิด

ที่มา : หิรัญญา จอดนอก

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยและเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สอดคล้องตามความมุ่งหมายของงานวิจัย ตามลำดับ ดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรม
2. องค์ความรู้ด้านนาฏกรรม
3. บริบทพื้นที่
 - ประวัติจังหวัดหนองคาย
 - ประวัติแม่น้ำโขง
 - ความเชื่อเรื่องพญานาคในจังหวัดหนองคาย
4. แนวคิดและทฤษฎี
 - 4.1 แนวคิด
 - 4.1.1 แนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม
 - 4.1.2 แนวคิดประเพณีประติษฐ์
 - 4.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 4.2.1 ทฤษฎีทางวัฒนธรรม
 - 4.2.2 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์
 - 4.2.3 ทฤษฎีนาฏยประติษฐ์
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 งานวิจัยในประเทศ

พูน ปณ ทิโต ชีเว

1.องค์ความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรม

อีสาน เป็นภูมิภาคที่มีขนาดกว้างใหญ่ คือ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 170,266 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 33.17 ของพื้นที่ทั้งประเทศ (กรมศิลปากร, 2537) ประกอบด้วยพื้นที่ของ 20 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย บึงกาฬ สกลนคร นครพนม ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ อุดรธานี ขอนแก่น ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มุกดาหาร อำนาจเจริญและหนองบัวลำภู เป็นภาคที่มีเนื้อที่มากที่สุดในประเทศไทย ลักษณะโดยทั่วไปที่ราบสูงแบบโต๊ะ (Table) ภูมิภาคอีสานตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงทางตะวันตก และมีแม่น้ำที่สำคัญคือ แม่น้ำมูล ไหลผ่านตอนกลางของภูมิภาค จึงนับได้ว่ามีค้ำยังใหญ่ บรรพบุรุษของชุมชนชาวอีสาน ได้สร้างศิลปวัฒนธรรมอันเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตไว้มากมายหลายแขนง ไม่ว่าจะเป็นด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม เกษกรรมและนาฏดุริยางคกรรม ซึ่งอนุชนรุ่นหลังของชุมชนอีสานได้เชื่อถือแนวทางในการดำรงชีวิตมาจนถึงปัจจุบัน

دنۇفل ไซยสินธุ์, (2538 : 209) ได้อธิบายเรื่องเงื่อนไขเชิงซ้อนในสังคมอีสานว่า คนสมัยโบราณส่วนมากมีความเข้าใจธรรมชาติ เมื่อพบเห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้อน น้ำท่วม ไฟไหม้ จึงเกิดความวิตก หวาดกลัวภัย กลัวจะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บ ทำให้เกิดความเดือดร้อน จึงนึกว่าเป็นอำนาจของสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ จึงเกิดความเชื่อถืออำนาจของเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ วิญญาณ ฉะนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นกับตน จึงเกิดความคิด ความรู้สึกยอมรับหรือบางครั้งก็พยายามป้องกันภัยที่จะเกิดกับตน จึงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่า ถ้าบุคคลดังกล่าวหรืออำนาจนั้นพอใจอาจช่วยให้ปลอดภัย เมื่อได้รับความปลอดภัย ก็ยินดีแสดงความขอบคุณด้วยการเซ่นไหว้ หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ จากความเชื่อเหล่านั้นได้กำหนดเป็นแนวทางการดำรงชีวิต โดยระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อให้คนในสังคม มีบทบาท หน้าที่ต่างๆมุ่งก่อให้เกิดความสุข มีสุขภาพที่ดี ในกรณีที่มีการฝ่าฝืน กฎระเบียบข้อกำหนดของสังคมก็มักมีการลงโทษ หรือทำให้ได้รับผลจากการกระทำที่แตกต่างออกไปตามเงื่อนไขของสังคมแต่ละสังคม แต่ละชุมชนต่างก็มีความเชื่อหลากหลายวัฒนธรรมสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, (2538) ได้กล่าว ถึงภูมิปัญญาอีสานด้านประเพณีว่า ชุมชนอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งในประเพณี ชีวิตชาวอีสานตลอดปีจะมีกิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งเรียกภาษาถิ่นว่า ฮีตคอง หรือฮีตบ้านคองเมืองประเพณีพื้นบ้านมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างไร เมื่อพิจารณาตามแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจะเห็นได้ว่าชีวิตประจำวันนอกจากจะประกอบอาชีพ เพื่อสร้างปัจจัยสำคัญคือ อาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคแล้ว ชาวบ้านยังประกอบกิจประเพณีส่วนตัว และประเพณีส่วนรวมสืบต่อกันมาหลายรุ่นหลายสมัย ประเพณีส่วนตัวนิยมทำในแต่ละช่วง เช่น เกิด บวช แต่งงาน ตาย เพื่อเป็นสิริมงคล นอกจากเป็นการทำเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแล้ว ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้รอดพ้นจากภัย

อันตรายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นภัยจากผี สัตว์ร้ายหรือมนุษย์ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ย่อท้อต่อการสร้างคน ส่วนประเพณีส่วนรวม เป็นสิ่งที่ต้องทำร่วมกัน ทั้งชุมชนเพื่อให้ชุมชนมั่นคง มีสายสัมพันธ์ร้อยรัดให้เกิดความสามัคคี ช่วยก่อสร้างสิ่งที่เป็นหลักของชุมชนร่วมกัน เช่น สร้างวัด สร้างโบสถ์ หรือสร้างแบบแผนที่ดีงามให้เป็นบรรทัดฐานอย่างเดียวกัน เช่น แบบแผนการผลิตหลักศีลธรรมหลักจริยธรรม ที่เป็นแนวปฏิบัติให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข แบบแผนที่ถือว่าเป็นประเพณีสำคัญของชาวอีสาน คือ ฮีตสิบสองคองสิบสี่

กาญจนา อินทรสุวานนท์ (2541: 107-108) ได้ กล่าวไว้ ใน พื้นฐานมานุษยวิทยา ภาค วัฒนธรรม ว่าองค์ประกอบของวัฒนธรรมมีอยู่ 4 ลักษณะดังนี้ 1) องค์ วัตถุ(Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และมีรูปร่าง เช่น โบสถ์ วิหาร และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา ตัวเลข เครื่องหมาย สัญลักษณ์ 2) องค์ การ (Associatiom or Organization) คือ กลุ่มที่มีโครงสร้าง อย่างเป็นทางการ มีกฎระเบียบข้อบังคับและวัตถุประสงค์ ไว้ อย่างแน่นอน เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน สหประชาชาติ 3) องค์ พิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่างๆ โดยพิธีการจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม 4) องค์ มิติ(Concepts) หมายถึง ความเชื่อ ความคิดเห็น ตลอดจนอุดมการณ์ ต่างๆ ที่คนคิดการยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนใดจะใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินหรือ เป็นเครื่องวัดในสภาพแวดล้อมของตน

พิชิต ชัยเสรี(2559: 32) ได้ กล่าวว่า ดนตรีไทยนั้นมิใช่แต่จะเป็นมรดกอารยธรรมของชาติไทยเท่านั้น แต่ เป็นของชาวโลกด้วยการจะสืบต่อถ่ายทอด จึงเป็นเรื่องสำคัญ และจำเป็นเช่นเดียวกับ อารยธรรมอื่นๆของมนุษยชาติ ธรรมดาศิลปะที่จะเจริญงอกงามได้นั้นต้องประกอบไปด้วยศิลปิน ผู้ชม และสังคมอันเป็นอารยะ ดนตรีไทยมีคีตกวีที่เป็นอัจฉริยะมาแต่โบราณ มีศิลปินที่สามารถถ่ายทอด ความงามได้ดียิ่ง สังคมไทยก็เป็นอารยะมาตั้งแต่ สุโขทัย อโยธยา ถึงรัตนโกสินทร์ ในปัจจุบันจะเหลือ เพียงผู้ชมที่สามารถชื่นชมความงามได้ ด้วยถ้อยแท้

2.องค์ความรู้ด้านนาฏกรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ,(2530 : 450) ได้ให้ความหมายของนาฏศิลป์ไว้กว้างๆตลอดจน กำหนดการออกแบบเสียงไว้ในพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ดังนี้

นาฏ, นาฏ – นาด,-นาตะ-นาตตะ-) น.นางละคร.นางพ่อนรำไทย

ใช้ หมายถึง หญิงสาวสวยเช่น นางนาฏ นุขนานฎ(ป.3 ส)

นาฏกรรม(นาตตะกำปั่น) การละครพ่อนรำ

นาฏดนตรี (นาตตะดนตรี) น.ลิเก

นาฏศิลป์(นาตตะสิน) น.ศิลปะแห่งการละครหรือการพ่อนรำ

นาฏก(นาตตะกะ(หลัก), นาตตะกะ(เนียม) น.ผู้พ้อนรำ,(ป.,ส.)

นาฏย(นาตตะยะ-) ว.เกี่ยวกับการพ้อนรำ เกี่ยวกับการแสดงละคร (ส.)

นาฏยเวที น. พื้นที่แสดงละคร , ฉาก

นาฏยศาลา น. ห้องพ้อนรำ โรงละคร

นาฏยศาสตร์ น. วิชาพ้อนรำ วิชาแสดงละคร

อมรา กล้าเจริญ (2531) นาฏศิลป์หมายถึง การพ้อนรำที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น จากธรรมชาติ ด้วยความประณีตอันลึกซึ้ง เพียบพร้อมไปด้วยความวิจิตรบรรจงอันละเอียดอ่อน นอกจากจะหมายถึง การพ้อนรำ ระเบียบ รำ เต็ม แล้วยังหมายถึง การร้อง และบรรเลงด้วยศิลปะประเภทนี้ ต้องอาศัยการ บรรเลงดนตรีด้วย

ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร,(2539 : 274) ได้กล่าวถึง การพ้อนอีสานไว้ว่า การพ้อนอีสานเป็น วัฒนธรรมเก่าแก่ของท้องถิ่นที่มีพื้นเพมาจาก 2 ทาง คือการพ้อนในพิธีกรรม เช่น พ้อนในลำผีฟ้า และ พ้อนในพิธีเซ็งบั้งไฟ เป็นการพ้อนอัญเชิญผีฟ้ามาเข้าทรงผู้พ้อน การพ้อนจะมีลักษณะเหมือนคนที่มี อาการครึ่งหลับครึ่งตื่น ส่วนการพ้อนเซ็งบั้งไฟ เป็นการพ้อนเพื่อขอฝนจากผีแถนแต่มุ่งเน้นสนุกสนาน ร่าเริง ท่าพ้อนในผีฟ้าสังเกตได้ว่า เป็นการพ้อนแบบดึกดำบรรพ์ของชุมชนโบราณที่ใช้มือเป็นเครื่องมือ สื่อสาร กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนการพ้อนในขบวนแห่บั้งไฟเป็นการจัดรูปแบบขบวนอย่างมีแบบแผน มีการกำหนดท่าทางการตั้งขบวน และการแปลแฉกเพื่อให้เกิดความสวยงามน่าจะเป็นวิวัฒนาการจาก การขอฝน นอกจากนี้ยังปรากฏว่า มีการพ้อนอยู่ทั่วไปในการแสดงหมอลำ และเมื่อพิจารณา วิวัฒนาการหมอลำพื้นบ้าน หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลินและหมอลำประยุกต์ตามลำดับก็ จะพบว่าการพ้อนในหมอลำเหล่านั้น อย่างชัดเจน และมีความหลากหลายของการออกลดลอย ระยะเวลา หลังๆนี้มีการพ้อนในการแสดงหมอลำได้รับอิทธิพลของการเดินทางเครื่องวงดนตรีลูกทุ่ง อย่างเห็นได้ ชัดเจนปริตรตา

ปริตรตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล,(2545 : 182-183) ละครแก่น เป็นเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ละครแก่นเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีเจ้าพ่อ ศาล วัตถุประสงค์สิทธิ์ มีบรรยากาศของการสักการบูชา และมีการ กระทำในทางสัญลักษณ์หลายเรื่อง เช่น การบน การรดน้ำมนต์ การเสียดเซียมซี หรือ การถวายเครื่อง บูชาต่างๆ ที่สื่อสารและสร้างความรู้สึกลงถึงพลังของบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่สั่งสมกัน มาในกลุ่มคน ในสถานที่ ละครแบบจารีตในวัฒนธรรมไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก ละครเป็นเหตุการณ์ทางสังคมที่เกิดในโอกาสของพิธีกรรม และคติความเชื่อของผู้แสดง ละครเอง ก็มี หลายประการที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ความเชื่อเรื่องครุ เป็นต้น ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ละครคือ พิธีกรรม หรือ ละครเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ในการรับรู้ทางสังคม ละครใน วัฒนธรรมไทยเกิดขึ้นในพื้นที่ที่ถือว่ามึบรรยากาศของพลังศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงแบบแผนขนบในการ ปฏิบัติของละครบางส่วน ก็ถูกยกให้มีฐานะเป็นพลังศักดิ์สิทธิ์ด้วย

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) อธิบายว่า ศิลปวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงความเป็นอารยประเทศ ประเทศชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการวัฒนธรรมอันแสดงออกถึงเอกลักษณ์ประจำชาติของตน นาฏศิลป์ และดนตรีไทย ก็ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันสำคัญของชาติอย่างหนึ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ทำนุบำรุงและพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏยประดิษฐ์นับเป็นกลวิธีหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ ทำนุบำรุงและพัฒนา ทั้งนี้การสร้างสรรค์ผลงานดังกล่าวประกอบไปด้วยการสร้างสรรค์แนวคิด การออกแบบนาฏศิลป์ รูปแบบใหม่ รวมทั้งการนำเสนอผลงานในอดีตมาปรับปรุงสร้างสรรค์และพัฒนาโดนอาศัย กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและกลวิธีการที่เหมาะสม อันส่งผลให้นาฏศิลป์ชุดนั้นมีความสมบูรณ์บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เพิ่มพูนโดยไม่มีที่สิ้นสุด

พีรพงศ์ เสนอไสย, (2547: 14-15) ได้กล่าวถึง ฟ้อนอีสานว่าการฟ้อน เซิ้ง รำ ระเบียบ เป็นสรรพนามที่ใช้เรียกแทนนาฏศิลป์อีสาน ซึ่งก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งมีผู้ที่เคยศึกษาหลายกรณี เช่น กรณีเรียก “เซิ้ง” เพราะเป็นการแสดงที่มีความเร็วเป็นหลัก อาศัยจังหวะของดนตรีที่เร้าใจและรวดเร็ว ซึ่งก็เรียกว่า “ฟ้อน” ก็ได้เช่นกัน ตามที่คนเฒ่า คนแก่เรียกกันมาแต่โบราณและยังคงได้ยินตรวบจนทุกวันนี้ ฟ้อนอีสานโบราณอาจเป็นการที่คนอีสานหรือกลุ่มคนอีสานที่ต้องการแสดงกิริยา แสดงความรู้สึกภายในออกมาเป็นท่าทางด้วยการเคลื่อนไหว ขยับ แขน มือ และเท้าไปตามอิสระตามความรู้สึกในขณะนั้น ทั้งนี้อาจเป็นความบันเทิง รักษาโรคร้ายไข้เจ็บ หรือกิจเฉพาะของแต่ละกลุ่ม

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ (2532) ได้กล่าวถึง การฟ้อนพื้นบ้านอีสาน ว่า การฟ้อนของมนุษย์เกิดขึ้นตามจินตนาการ ตามความคิดสร้างสรรค์ และพัฒนาตามลำดับ มนุษย์ในทุกหมู่บ้านจะมีการเต้นรำ ฟ้อนรำ การฟ้อนของตนเอง การฟ้อนรำแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. การฟ้อนรำของชาวบ้าน คือการฟ้อนที่เกิดจากความรู้สึกของชนธรรมดาสามัญ สนุกสนานมีชีวิตชีวา
2. การฟ้อนรำตามแบบแผน คือการฟ้อนรำที่ต้องฝึกหัดตามแบบฉบับ เช่น การรำละครไทย รำตามแบบแผน ไม่สามารถแสดงอารมณ์กับคนดู จึงเป็นความงามที่ปราศจากชีวิต คล้ายหุ่นกระบอก

การฟ้อนรำตามแบบฉบับอีสาน ผู้ฟ้อนมิได้เป็นช่างฟ้อนแต่เป็นในกลุ่มหมู่บ้าน ให้มีขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสต่างๆ หรือรำเพื่อแก้บน ทรงเจ้าเข้าผี เครื่องแต่งกายก็เป็นตามท้องถิ่น ดนตรีทำนองง่ายๆ เป็นการฟ้อนของแต่ละท้องถิ่น จึงมีผู้สืบทอดกลุ่มเล็กๆจนกระทั่งได้มีการจัดตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ขึ้น 2 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด และวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ จึงได้มีการรวบรวมนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน ประดิษฐ์ชุดฟ้อนใหม่ๆขึ้น เมื่อพิจารณาแล้ว ปัจจุบันจัดกลุ่ม ได้ ดังนี้

การฟ้อนเลียนแบบกิริยาสัตว์

การฟ้อนชุดโบราณคดี

การฟ้อนประกอบทำนองลำ

การฟ้อนประกอบชุดชุมนุมต่างๆ

การฟ้อนอันเนื่องมาจากวรรณกรรม

การฟ้อนเพื่อเช่นสรวงบัตพลีหรือบูชา

การฟ้อนศิลปะอาชีพ

การฟ้อนเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง

ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ,(2532: 134-151) ได้กล่าวว่า สังคมวัฒนธรรมแถบลุ่มน้ำโขงยังคงเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญูณ ผีฟ้า ผีแถน ผีปู่ย่าตายาย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ลูกหลานที่สืบทอดความเชื่อนี้จะต้องให้ความเคารพ และเช่นสังเวทเพื่อบูชาเป็นประจำทุกๆปี ซึ่งเชื่อว่าถ้าทำการเช่นสังเวทตามพิธีกรรมแล้วจะทำให้ได้ผลดี แต่ถ้าไม่ปฏิบัติก็จะส่งผลร้ายให้แก่ผู้นั้น ดังนั้นจึงมีการฟ้อนเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจ การฟ้อนเพื่อเช่นสรวง หรือบูชาแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1.การฟ้อนเพื่อบูชาส่วนใหญ่เป็นการฟ้อนชุดดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณเพื่อบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่นับถือของคนทั่วไป 2.การฟ้อนเพื่อเสี่ยงทายเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นพร้อมมนุษย์ เช่นป่าเขา แมกไม้ สายลม แสงแดด ลำธาร ภาควิชาได้รับโทษจากธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน จึงมีพิธีกรรมเพื่อขอคำพยากรณ์ขึ้น เพื่อเป็นการเสี่ยงทายฟ้าฝน

3. บริบทพื้นที่

ประวัติจังหวัดหนองคาย

เมืองหนองคายมีชื่อปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้างตลอดยุคสมัย ดังเช่นปรากฏเป็นชื่อเมืองเวียงคุก เมืองปะโค เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัยในปัจจุบัน) และนอกจากนี้ยังปรากฏในศิลาจารึกจำนวนมากที่กษัตริย์แห่งเวียงจันทน์ได้สร้างไว้ในบริเวณจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะเมืองปากห้วยหลวงเป็นเมืองลูกหลวง นอกจากนี้ในรัชสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระราชนัดดาในพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ตั้งสมเด็จพระสังฆราชวัดมุนจลินทรอารามอยู่ที่เมืองห้วยหลวง และยังพบจารึกที่วัดจอมมณี ลงศักราช พ.ศ. 2098 จารึกวัดศรีเมือง พ.ศ. 2109 จารึกวัดศรีบุญเรือง พ.ศ. 2151 เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานอิทธิพลล้านช้างจำนวนมาก เช่น พระธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะพระธาตุบังพวน สร้างก่อน พ.ศ. 2106 จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา (อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู) ลง

ศักราช พ.ศ. 2106 กล่าวถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้อุทิศข้าทาสและที่ดินแก่วัดถ้ำสุวรรณคูหา และได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่พระธาตุบังพวนอีกด้วย

เมื่อ พ.ศ. 2322 กองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ชัยชนะกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์แล้ว หัวเมืองหนองคายยังอยู่ใต้ความควบคุมของเวียงจันทน์เช่นเดิมหลังกรณีเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2369 – 2370 ฝ่ายกรุงเทพฯ มีนโยบายอพยพผู้คนมาฝั่งภาคอีสานจึงยุบเมืองเวียงจันทน์ปล่อยให้เมืองร้าง ชาวเมืองเวียงจันทน์บางส่วนก็อพยพมาภาคกลางและบางส่วนก็อยู่ที่บริเวณเมืองเวียงคุก เมืองปะโค (อำเภอเมืองหนองคายในปัจจุบัน) เมื่อจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ท้าวสุวอ (บุญมา) เป็นเจ้าเมือง ยกบ้านไผ่ (ละแวกเดียวกับเมืองปะโคเมืองเวียงคุก) เป็นเมืองหนองคาย ท้าวสุวอเป็น "พระปฐมเทวภิบาล" เจ้าเมืองคนแรก มีเจ้าเมืองต่อมาอีก 2 คน คือ พระปฐมเทวภิบาล (เคน ฌ หนองคาย) ผู้เป็นบุตรและพระยาปฐมเทวภิบาล (เสื่อ ฌ หนองคาย) ผู้เป็นหลาน

เมื่อ พ.ศ. 2428 เกิดสงครามปราบฮ่อครั้งที่สองในบริเวณทุ่งไหหิน (ทุ่งเชียงคำ) พวกฮ่อกำเริบตีมาจนถึงเวียงจันทน์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบข่าวศึกฮ่อ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพปราบฮ่อครั้งนั้นจนพวกฮ่อแตกหนี และสร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อไว้ที่เมืองหนองคาย เมื่อ พ.ศ. 2429 ต่อมา พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลอุดร) ได้ตั้งที่ทำการที่เมืองหนองคาย ครั้นเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ไทยถูกกำหนดเขตปลอดทหารภายในรัศมี 50 กิโลเมตรจากชายแดน จึงย้ายกองบัญชาการมณฑลลาวพวนมาตั้งที่ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองพื้นที่ขึ้นโดยให้ยกเลิกระบอบเจ้าปกครองทั่วประเทศ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 กระทรวงมหาดไทยจึงได้มีคำสั่งสถาปนาเมืองข้าหลวงปกครอง ซึ่งต่อมาเรียกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด และในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัดและอำเภอ หนองคาย จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด ในปี พ.ศ. 2554 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้มีพระราชบัญญัติตั้งจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. 2554 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2554) มีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม 2554 โดยให้แยกอำเภอบึงกาฬ อำเภอ

ปากคาด อำเภอโซ่พิสัย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา อำเภอบึงโขงหลง อำเภอศรีวิไล และอำเภอบุ่งคล้า ออกจากจังหวัดหนองคาย ไปตั้งเป็นจังหวัดบึงกาฬ จังหวัดที่ 20

ความหมายของชื่อจังหวัด

คำว่า "หนองคาย" ถูกเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า "หนองคาย" ซึ่งมีความหมายโดยตรงว่า "หนองน้ำบริเวณที่ตั้งของค่ายทหาร" ซึ่งคำว่าหนองคายถูกเรียกเพี้ยนเป็นหนองคายในช่วงรัชกาลที่ ๕ และได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็นหนองคายตั้งแต่นั้นมา

ที่ตั้งและอาณาเขต

ภาพประกอบที่ 2 แผนที่จังหวัดหนองคาย

ที่มา : <http://www.nongkhai.go.th>

จังหวัดหนองคาย มีเนื้อที่ประมาณ 3,026.534 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,891,583 ไร่ (นับเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคอีสาน โดยพื้นที่ทั้งหมดก่อนที่จังหวัดบึงกาฬจะแยกตัวไป มีประมาณ 7,332 ตารางกิโลเมตร) ลักษณะเป็นรูปยาวเรียงทอดไปตามลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนกับประเทศลาว มีความยาวทั้งสิ้น 195 กิโลเมตร ความกว้างของพื้นที่ที่ทอดขนานไปตามลำน้ำโขงโดยเฉลี่ย 20 - 25 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินสาย 2 (มิตรภาพ) ประมาณ 615 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับกำแพงนครเวียงจันทน์ เขตเมืองหลวงของประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอปากคาด และอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง อำเภอนายูง และอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปากชม จังหวัดเลย

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพภูมิประเทศของจังหวัดหนองคายมีลักษณะทอดยาวตามลำน้ำโขง จังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดชายแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีอาณาเขตติดกับนครหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดน จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดชายแดนที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดยมีพื้นที่ทอดขนานยาวไปตามลำน้ำโขงมีความยาวทั้งสิ้น 19 กิโลเมตร ความกว้างของพื้นที่ทอดขนานไปตามลำน้ำโขงโดยเฉลี่ยประมาณ 20-25 กิโลเมตร ช่วงที่กว้างที่สุดอยู่ที่อำเภอเฝ้าไร่ และช่วงที่แคบที่สุดอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายมีอำเภอที่อยู่ติดกับลำน้ำโขง 6 อำเภอ คือ อำเภอสังคม อำเภอท่าบ่อ อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอเมือง อำเภอโพนพิสัย และอำเภอรันทวาปี และมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาวคือ แขวงเวียงจันทน์ นครหลวงเวียงจันทน์และแขวงบอลิคำไซ

จังหวัดหนองคายมีจุดผ่านแดนไป ประเทศลาว รวม 6 จุด เป็นจุดผ่านแดนถาวร 2 จุด และจุดผ่อนปรน 4 จุด จุดผ่านแดนที่สำคัญและเป็นสากลคือด่านสะพานมิตรภาพไทย-ลาวซึ่งรัฐบาลออสเตรเลีย-ไทย-ประเทศลาวร่วมมือกันสร้างและเป็นประตูไปสู่อินโดจีน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง แยกได้เป็น 4 บริเวณ คือ

พื้นที่ค่อนข้างราบ ได้แก่ เขตอำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อ และอำเภอศรีเชียงใหม่ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการทำนา และปลูกพืชบริเวณริมน้ำโขง

พื้นที่เป็นคลื่นลอนลาด กระจายอยู่ทุกอำเภอเป็นหย่อมๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ทำนาและปลูกพืชไร่ พืชสวนและป่าธรรมชาติ

พื้นที่เป็นคลื่นลอนชันและเป็นเขาเป็นป่าธรรมชาติ เช่น ป่าไม้เต็งรัง เบญจพรรณ พบในเขตอำเภอสังคมสภาพพื้นที่เป็นภูเขาที่มีความสูงชัน จากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 200 เมตร เป็นบริเวณเทือกเขาต่างๆ ทางทิศตะวันตกในเขตอำเภอสังคม

เนื่องจากแม่น้ำโขงไหลผ่านอำเภอต่างๆ เกือบทุกอำเภอ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ในการเกษตรกรรม ราษฎรได้อาศัยแม่น้ำโขงเป็นแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะราษฎรที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง จะได้รับประโยชน์มากกว่าราษฎรที่อยู่ลึกเข้าไปจากแม่น้ำโขง นอกจากนี้สำนักงานพลังงานแห่งชาติได้จัดตั้งสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ในพื้นที่ 9 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 82 สถานี เพื่อทำการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงและแหล่งน้ำอื่นๆ ขึ้นมาใช้เพื่อการเกษตรกรรม ลักษณะอากาศจัดอยู่ในจำพวกฝนแถบร้อนและแห้งแล้ง(ธ.ค.-ม.ค.)ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ อุณหภูมิจะเริ่มลดในเดือนพฤศจิกายนและต่ำสุดในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม ในช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม เป็นช่วงเปลี่ยนฤดู อุณหภูมิจะสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในเดือนมีนาคม และร้อนจัดในเดือนเมษายน ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ (มิ.ย.- ก.ค.) อุณหภูมิโดยทั่วไปจะลดลง และในเดือนตุลาคม

อุณหภูมิจะเริ่มลดลงจนอากาศหนาวเย็น อุณหภูมิต่ำสุดรายปีอยู่ที่ 9.50 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดรายปีอยู่ที่ 40.60 องศาเซลเซียสเฉลี่ยรายปีอยู่ที่ 26.46 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนทั้งปีอยู่ที่ 1,843.6 มิลลิเมตรต่อปี

กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดหนองคาย

เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีชายแดนติดต่อกับประเทศลาวกว่า 195 กิโลเมตร และเป็นเมืองหน้าด่านในการทำสงครามในสมัยก่อน จึงทำให้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนจากทั้งฝั่งประเทศลาวและไทย (ในปัจจุบัน) เข้าไปมา จึงทำให้มีกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ในจังหวัดหนองคาย แต่อย่างไรก็ตามในบันทึกทางประวัติศาสตร์ ได้บ่งบอกว่ามีกลุ่มคนที่อาศัยเป็นเมืองอยู่ในบริเวณนี้อยู่เดิม ได้แก่ เมืองพานพร้าว (อำเภอศรีเชียงใหม่) เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัย) ซึ่งเป็นหนึ่งในอาณาจักรล้านช้างการอพยพที่สำคัญ ได้แก่

เจ้าพระยาจักรี (ร.1) ในสมัยกรุงธนบุรี ได้ตีเมืองเวียงจันทน์ ในสมัย พ.ศ. 2321 ได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์ มาไว้ที่ พานพร้าว ปะโค เวียงคุก

สมัยเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2369 มีการกวาดต้อนผู้คนในเขตหัวเมือง ไปไว้ที่เวียงจันทน์ พ.ศ. 2371 ท้าวสุวอธรรมา (บุญมา) รบชนะเจ้าอนุวงศ์ กวาดต้อนผู้คนกลับมาไว้ฝั่งไทย

สมัยสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2436 มีการอพยพมาอยู่ฝั่งไทยเกือบครึ่งเมือง โดยพระยาศรีสุรศักดิ์ เจ้าเมืองบริคัณพนิกม มาอยู่บ้านหนองแก้ว ปัจจุบันคือ อำเภอรัตนวาปี , พระกุประดิษฐ์บดี เจ้าเมืองจันทบุรี อพยพมาบ้านท่าบ่อเกลือ ปัจจุบันคือ อำเภอท่าบ่อ

ในปัจจุบันกลุ่มคนที่อพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย ได้มีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้กลมกลืนกับชาวพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมจนแทบไม่เห็นความแตกต่าง ทั้งการแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณีต่าง ๆ จะสังเกตได้เฉพาะสำเนียงของภาษาพูด ที่ยังคงเหลือเค้าให้ทราบว่า เดิมเป็นชนเผ่าไหน ซึ่งพอจำแนก ได้ดังนี้

กลุ่มชาวไทยอีสาน/ลาวอีสาน เนื่องจากเดิมเป็นอาณาจักรล้านช้างจึงนับเป็นกลุ่มลาวล้านช้างด้วยแต่ถึงอย่างไร หน้าตา ผิวพรรณ สำเนียงการพูด ก็แตกต่างจากชาวลาว จึงน่าจะเรียกว่าไทยอีสานถือว่าเป็นกลุ่มชนที่มากที่สุดในจังหวัดหนองคาย

กลุ่มไทพวน มีถิ่นฐานเดิมจากเมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว อาศัยอยู่ที่อำเภอศรีเชียงใหม่

กลุ่มไทลื้อ/ไทदान/ไทเหนือ เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอสังคมและอำเภอโพธิ์ตาก

กลุ่มคนญวน อพยพมาในสมัยสงครามอินโดจีน พร้อมๆ กับเจ้าเมืองจันทบุรี มาอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ

ตามประวัติศาสตร์เดิม มีกลุ่มคนที่เป็นชาติพันธุ์ต่างๆ อพยพมาที่ จังหวัดหนองคาย มากกว่านี้ แต่ปัจจุบัน ไม่สามารถหาหลักฐาน หรือ สิ่งบอกเหตุว่าเป็นชนกลุ่มนั้นๆ หรือไม่ เนื่องจากมีการกลมกลืนกันเป็นไทอีสาน เกือบหมดแล้ว และมีบางส่วนที่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากจังหวัดอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอรัตนวาปี และอำเภอโพนพิสัย ซึ่งเรียกว่า ไทคร้ว เพราะในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมาจากหลากหลายจังหวัดและไม่สามารถสืบสานชาติพันธุ์ได้และปัจจุบันก็กลมกลืนกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมเกือบหมดแล้ว(วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี,3563)

พญาพิสัยนาคราช

ประวัติแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงมีต้นกำเนิดมาจากการละลายของน้ำแข็งและหิมะบริเวณที่ราบสูงทิเบตในบริเวณตอนเหนือของประเทศทิเบตและบริเวณมณฑลชิงไห่ของประเทศจีน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำที่สำคัญอีก 2 สาย คือ แม่น้ำแยงซี และแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่านประเทศจีนชาวจีนเรียกว่า “แม่น้ำหลานชางเจียง” ไหลผ่านภูเขาและที่ราบสูงในประเทศจีน ผ่านมณฑลยูนนานเข้าสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และประเทศไทย บริเวณ “สามเหลี่ยมทองคำ” ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ไหลเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างประเทศไทยกับ สปป.ลาว ผ่านจังหวัดเชียงราย เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี เป็นระยะทาง 1,520 กิโลเมตร แล้วไหลเข้าสู่ สปป.ลาว และกัมพูชา ก่อนไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ประเทศเวียดนาม รวมความยาวทั้งสิ้น 4,000 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่รับน้ำในลุ่มน้ำ 795,000 ตารางกิโลเมตร หรือ 496.875 ล้านไร่ ลุ่มแม่น้ำโขงสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ลุ่มน้ำโขงตอนบน (Upper Mekong Basin) และลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Basin) โดยลุ่มน้ำโขงตอนบนเริ่มตั้งแต่ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงในประเทศทิเบต และประเทศจีน ส่วนลุ่มน้ำโขงตอนล่างเริ่มตั้งแต่มณฑลยูนนานในประเทศจีนไหลผ่านประเทศ เมียนมาร์ ไทย สปป.ลาวกัมพูชาและเวียดนามก่อนลงสู่ทะเลจีนใต้

ภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงประกอบไปด้วยประเทศกัมพูชา ประเทศลาว ประเทศเมียนมาร์ ประเทศเวียดนาม และประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง โดยเฉพาะพันธุ์ปลาอย่างน้อย 1,100 ชนิด ส่งผลให้เป็นแหล่งประมงน้ำจืดขนาดใหญ่ซึ่งมีปริมาณการจับปลามากกว่า 2.6 ล้านตันต่อปี ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 25 ของปริมาณการจับปลาน้ำจืดทั่วโลก นอกจากนี้ลุ่มน้ำโขงยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมมากกว่า 430 ชนิด สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกกว่า 800 ชนิด นก 1,200 ชนิดพันธุ์ และพันธุ์พืชอีกกว่า 20,000 ชนิด ในทุกปี นักวิทยาศาสตร์จะระบุชนิดพันธุ์ใหม่ๆ ที่ได้รับการค้นพบเพิ่มขึ้นและระบุถึงจำนวนชนิดพันธุ์ที่ยังคงรอการค้นพบ โดยในระหว่างปี พ.ศ.2540 ถึง พ.ศ.2557 มีชนิดพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการค้นพบมากถึง 2,216 ชนิดพันธุ์ ความ

หลากหลายทางชีวภาพดังกล่าวของแม่น้ำโขงส่งผลให้ช่วยเติมเต็มความอุดมสมบูรณ์ให้กับไร่นาด้วย ตะกอนดินที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุ ป่าไม้และพื้นที่ชุ่มน้ำก็เป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญให้การอุตสาหกรรม ช่วยกรองน้ำและฟอกอากาศให้บริสุทธิ์ รวมถึงการปกป้องเมืองต่างๆ จากภัยธรรมชาติอย่างอุทกภัย และวาตภัย ผู้คนประมาณร้อยละ 80 จากทั้งหมด 300 ล้านคนในภูมิภาคนี้ ต่างพึ่งพาอาศัยระบบธรรมชาตินี้โดยตรงในเรื่องของความมั่นคงทางอาหาร วิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรม นอกจากนี้ลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Basin) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ใน 4 ประเทศ คือ ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เป็นทั้งแหล่งน้ำ แหล่งโปรตีน แหล่งพันธุ์ปลา พันธุ์พืช และสัตว์น้ำหลากหลาย สายพันธุ์ ซึ่งหล่อเลี้ยงผู้คนมากกว่า 60 ล้านคน เป็นแหล่งโปรตีนของผู้คนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมากถึง ร้อยละ 47-80 โดยมีมูลค่าการทำประมงต่อปีอยู่ที่ 127,000 – 231,000 ล้านบาท

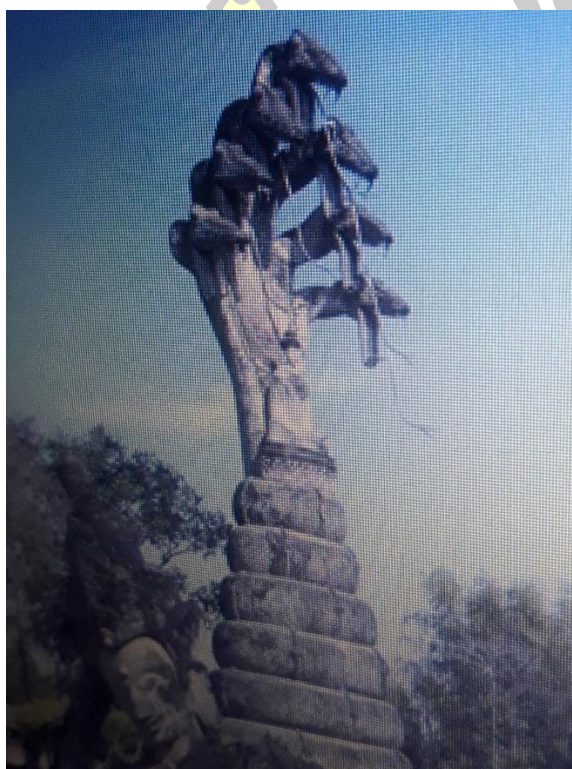
ความเชื่อเรื่องพญานาค จังหวัดหนองคาย

ตำนานศักดิ์สิทธิ์ของชาวอินทูปุราณ มีความเชื่อสืบเนื่องกันมานานหลายพันปีว่า พญานาค เปรียบ เสมือนสะพานที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์เบื้องบน เช่นที่ปราสาทเขาพระวิหาร ปราสาทหินพนมรุ้ง ที่สร้างเป็นบันไดพญานาคราช ซึ่งทอดตัวยาวเพื่อรับมวลมนุษย์ไปสู่โลกแห่งความ ศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับลัทธิพราหมณ์ที่มีความเชื่อว่าพญานาคคือเทพเจ้าแห่งสายน้ำ

ชาวอินเดียนเป็นชนชาติแรกที่ได้รวบรวมความเชื่อเรื่องพญานาคเข้ามาเกี่ยวพันกับ พระพุทธศาสนา โดยแทรกอยู่ในทศชาติชาดกและพุทธประวัติหลายบทหลายตอน เช่น เชื่อว่าองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเคยเสวยชาติเป็นพญานาคมาก่อน เช่นเดียวกับชาวเอเชียในเกือบทุก ประเทศ ที่เชื่อว่าพญานาคและมังกรถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังและอำนาจสูงส่งเหนือมนุษย์ เช่นเดียวกับชาวอีสานบ้านเราที่เชื่อว่าพญานาคเป็นเจ้าแห่งบาดาล เป็นผู้ให้กำเนิดน้ำ โดยบั้งไฟของ ชาวอีสานที่สร้างขึ้นในงานประเพณีบุญเดือนหกทุกบั้ง มักจะถูกรังสรรค์เป็นรูปลักษณะและลวดลาย แห่งพญานาคทั้งสิ้น เพื่อจุดส่งขึ้นไปบอกกล่าวแก่พญาแลบนสรวงสวรรค์ ให้ช่วยดลบันดาลประทาน สายฝนและความชุ่มชื้นชุ่มเย็นลงมาให้แก่มวลมนุษย์ เชื่อกันว่า พญานาคเป็นงูขนาดใหญ่ที่มีหงอนสี ทองอยู่บนหัว มีดวงตาสีแดง ตลอดลำตัวมีเกล็ดเหมือนปลา เกล็ดจะมีหลากหลายสีแตกต่างกันไป ตามบารมี เช่นสีเขียว สีดำ หรือบางตนมีเกล็ดถึง 7 สี เหมือนกันสีของสายรุ้ง นอกจากนี้ พญานาค ยังมีพิษร้ายถึง 64 ชนิด และจะต้องคายพิษทุก 15 วัน สัตว์มีพิษอื่นๆ เช่น งู ตะขาบ แมลงป่อง ฯลฯ ต่างได้รับอานิสงส์ความมีพิษมาจากพญานาคแทบทั้งสิ้น ความเชื่อในเรื่องของพญานาคเกี่ยวพันกับ พระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ในพุทธประวัติกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้าตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปประทับใต้ต้นจิกเสวยวิมุตติสุขอยู่ 7 วัน ในขณะนั้นมีฝนตกพรำตลอดทั้งวัน และได้มีพญานาคชื่อมุจลินทร์เข้ามาเฝ้าพระองค์ ขนดตัว 7 รอบพร้อมกับแผ่พังพานปกป้องพระองค์

ไว้เพื่อกันฝนและลมมิให้มาถูกพระวรกายของพระองค์ เมื่อฝนหายแล้ว พญานาคมุจลินทร์ได้คลายลำตัวออก แปลงร่างเป็นชายหนุ่มยืนเฝ้าที่เบื้องพระพักตร์ด้วยความศรัทธา

จากตำนานดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรกในเวลาต่อมา โดยสร้างเป็นรูปลักษณะที่พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่บนตัวพญานาคที่แผ่พังพานราวกับผู้คุ้มครองพระศาสดานั้นเอง

ภาพประกอบที่ 3 พระพุทธรูปปางนาคปรก

ที่มา: ผู้วิจัย 2563

อีกหนึ่งพุทธประวัติที่เกี่ยวกับพญานาคเล่าว่า มีพญานาคตนหนึ่งได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์แล้วเกิดความศรัทธาอย่างแรงกล้า จึงแปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุกับพระองค์จนสำเร็จ แต่วันหนึ่งเมื่อจำวัดแล้วได้กลายร่างคืนกลับเป็นพญานาค ภิกษุรูปอื่นไปเห็นเข้าจึงไปทูลแก่พระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงให้พระภิกษุนาครูปนั้นลาสิกขา และให้ลงไปบำเพ็ญเพียรรอบวชในยุคพระศรีอาริยมตตริย นาคตนนั้นนึกหวังมาก จึงขอถวายคำว่า “นาค” ไว้เพื่อเรียกผู้ที่เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนาต่อไป เพื่อเป็นอนุสรณ์ในความศรัทธาของตน

จังหวัดหนองคายและบึงกาฬตั้งอยู่ทางภาคอีสานตอนบน สำหรับบึงกาฬนั้นเป็นจังหวัดใหม่ล่าสุดที่เพิ่งแยกตัวออกมาจากจังหวัดหนองคาย ทั้งสองจังหวัดมีชายแดนติดกับประเทศลาวเพียงแค

แม่น้ำโขงกัน ว่ากันว่าแม่น้ำโขง เป็นที่อยู่อาศัยของพญานาคราช ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวหนองคายและชาวลาวด้วยระยะทางยาวไกลกว่า 210 กิโลเมตร ที่แม่น้ำโขงทอดตัวไหลผ่านจังหวัดหนองคาย เริ่มต้นจากอำเภอสังคม อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่อ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอรัตนวาปี ก่อนจะไหลเข้าสู่เขตจังหวัดบึงกาฬ และเขตอำเภอปากคาด ตำนานและเรื่องราวพญานาค ของชาวหนองคายนั้นยิ่งใหญ่ กล่าวขานกันมาเนิ่นนาน ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์แห่งลำน้ำโขง ชาวอีสานในแถบลุ่มแม่น้ำโขงต่างมีความเชื่อว่าแม่น้ำโขงและแม่น้ำ่านเกิดขึ้นจากการเคลื่อนตัวของพญานาค รวมถึงเชื่อในตำนานอัศจรรย์แห่งบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษา ทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งถือว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ เหล่าพญานาคในแม่น้ำโขงต่างขึ้นชมโสมนัส พร้อมใจกันจุดบั้งไฟถวายการเสด็จกลับของพระพุทธองค์ "**บั้งไฟพญานาค**" จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอันอัศจรรย์ ที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดหนองคายและจังหวัดบึงกาฬในทุกๆ ปี

ภาพประกอบที่ 4 บั้งไฟพญานาค

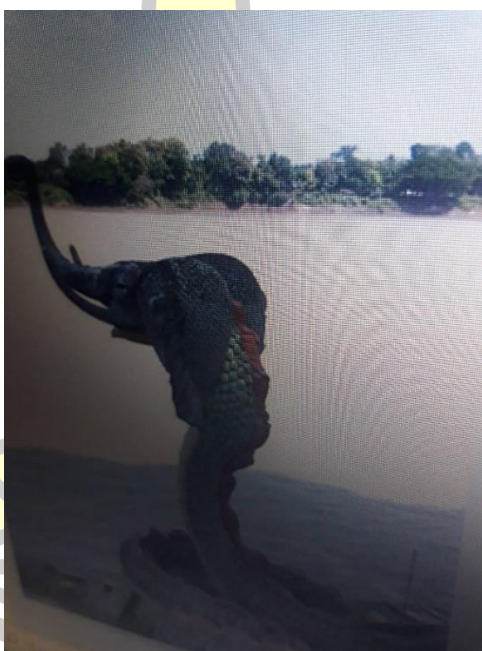
ที่มา: ผู้วิจัย 2563

ด้วยความเชื่อที่ว่าบริเวณนี้เป็นนครแห่งพญานาค จึงปรากฏตำนานและเรื่องราวเล่าขาน รวมไปถึงสถาปัตยกรรม โบราณสถาน วัดวาอารามที่เกี่ยวข้องกับพญานาคอยู่มากมาย โดยชาวจังหวัดหนองคายเชื่อว่า มีเมืองบาดาลของพญานาคตั้งอยู่ในเขตอำเภอโพนพิสัย โดยตั้งอยู่ที่แม่น้ำโขงที่ลึก

ลงไป 1 โยชน์ หรือ 16 กิโลเมตร มีปราสาทราชวังที่วิจิตรงดงามอยู่ถึง 7 ชั้น เรียงซ้อนกันอยู่ ด้วยเหตุของความเชื่อดังกล่าวนี้เองในวันออกพรรษาแต่ละปีจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่อำเภอโพนพิสัยจะเนืองแน่นไปด้วยผู้คนจากทั่วสารทิศที่แห่แหนกันไปชมปรากฏการณ์บังไฟพญานาคกันอย่างล้นหลาม

วัดราชโพนเงิน ในเขตอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับ “**วัดโพนสัน**” ที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามในแขวงบอลิคำไซ ริมแม่น้ำโขงฝั่งลาว ตามพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าเล่าว่า เมื่อครั้งพระองค์เสด็จโปรดสัตว์ถึงบริเวณนี้ ได้มีพญานาคสองตนอาราธนาให้ทรงพักฉันภัตตาหารเพลที่นี่ โดยสุขหัตถินาคได้อธิษฐานตนให้มีลำตัวยาว 500 วา มีกำลังแรงตั้งข้างสารนับริ้อยกวาดเอาดินทรายพูนขึ้นเป็นโพนหรือเนินดิน ถวายให้พระพุทธองค์ประทับนั่งฉันเพล และยังขุดตัวล้อมเนินดินไว้พร้อมกับแผ่พังพานออกเป็นนาค 7 เศียร บังแดดบังลมให้พระพุทธองค์

จากตำนานดังกล่าว ทำให้วัดราชโพนเงินที่ฝั่งไทยและวัดโพนสันที่ฝั่งลาวมีบันไดนาคหัวช้างเผือกอันเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ความศรัทธาในตำนานของพญานาค ยังคงเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวไทยและลาวแห่งลุ่มแม่น้ำโขงอีกด้วย

ภาพประกอบที่ 5 บันไดนาคหัวช้างเผือกที่วัดราชโพนเงิน

ที่มา : ผู้วิจัย 2563

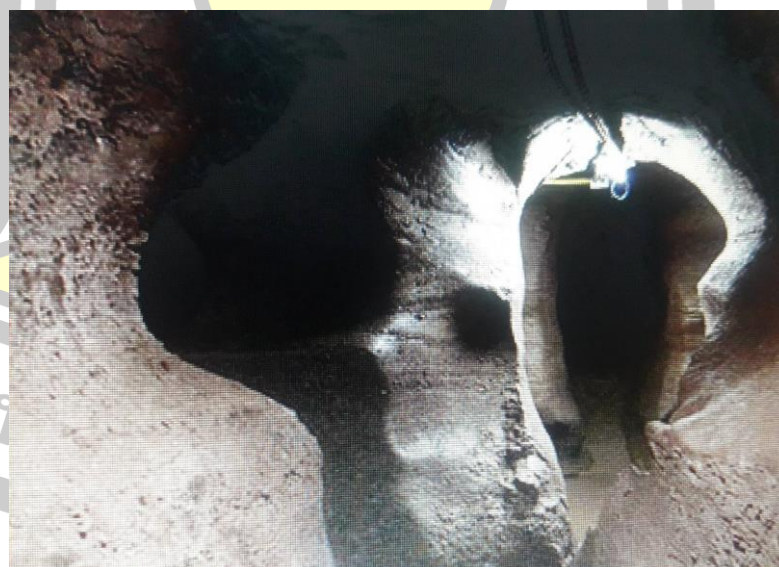
ถ้ำดินเพียง ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดถ้ำศรีมงคล ในอำเภอสว่าง จังหวัดหนองคาย เชื่อกันว่าเป็น “**ถ้ำพญานาค**” เป็นดังประตูมิติระหว่างโลกมนุษย์และเมืองบาดาล เป็นเส้นทางที่พญานาคใช้เดินทาง

กลับสู่ใต้บาดาล และยังเป็นเส้นทางที่พระธุดงค์ทรงศีลแก่กล้าจากลาวใช้ข้ามฝั่งลอดใต้แม่น้ำโขงเข้ามายังเมืองไทย แต่ถ้ำหากได้เข้าไปภายในถ้ำแล้ว ด้านในจะมีทางแยกอีกนับไม่ถ้วน ภายในถ้ำจะมีทั้งส่วนที่เป็นแอ่งน้ำและส่วนพื้นดินที่แห้ง หากผู้ใดเข้าไปก็ควรมีผู้นำทางและเดินตามเส้นทางที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นอาจพลัดหลงหาทางออกไม่เจอ

ภาพประกอบที่ 6 ทางลงถ้ำเพียงดิน

ที่มา : ผู้วิจัย 2356

ภาพประกอบที่ 7 ทางแยกในถ้ำเพียงดิน

ที่มา : ผู้วิจัย 2563

แก่งอาฮง ในอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ โดยเชื่อว่าแก่งอาฮงเป็นจุดที่แม่น้ำโขงมีความลึกที่สุด เคยวัดความลึกในหน้าแล้งได้ถึง 99 วา ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็น “สะดือแม่น้ำโขง” และยังเชื่อว่าจุดนี้เชื่อมต่อกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เมืองคำชะโนด ในจังหวัดอุดรธานี กระแสน้ำบริเวณแก่งอาฮงจะไหลเชี่ยวมากในฤดูน้ำหลากและมีกระแสน้ำไหลวนเป็นรูปกรวยขนาดใหญ่ อีกทั้งชาวบ้านยังเชื่อว่าบริเวณแก่งอาฮงนั้นเป็นถ้ำของพญานาค ซึ่งมีปากถ้ำอยู่ที่ฝั่งลาว ปัจจุบันถ้ำดังกล่าวมีการสร้างเจดีย์ครอบไว้เพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกเข้าไปภายในถ้ำอีกด้วย

ภาพประกอบที่ 8 แก่งอาฮงบริเวณกลางแม่น้ำโขง ฝั่งตรงข้ามคือปากถ้ำฝั่งลาว
ที่มีการสร้างเจดีย์ครอบไว้
ที่มา : ผู้วิจัย 2563

4.แนวคิดและทฤษฎี

4.1 แนวคิด

4.1.1 แนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม

อภิญา เฟื่องฟูสกุล, (2546 : 1-6) กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันดังนี้ ความหมายของมโนทัศน์ “อัตลักษณ์”(Identity) ในแวดวงวัฒนธรรมศึกษา(cultural studies) น่าจะหมายถึงคุณสมบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งนั้น ในพจนานุกรมไทย – อังกฤษ คำแปลของ Identity คือ เอกลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งนั้น และมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นหรือแตกต่างจากสิ่งอื่นขึ้นมา การนิยามความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทมิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวอีกต่อไป ดังนั้นคำว่า อัตลักษณ์ ดูจะเหมาะสมกับคำว่า เอกลักษณะ ในความหมาย Identity ในยุคปัจจุบัน ในอีกด้านหนึ่งอัต

ลักษณะก็เกี่ยวกับมิติในความเป็นตัวเราอย่างมากทั้งในอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดเพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนความหมายเกี่ยวกับตนเองในกระบวนการที่เข้าสัมพันธ์กับโลกและปริมลล

Geertz. อ้างอิงมาจาก อคิน รพีพัฒน์, (2551-72-76) กล่าวถึงแนวคิดวัฒนธรรม เกียร์เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหลักในกามานายวิทยา แต่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมมากไปจนยากที่จะใช้ให้มีประสิทธิภาพในการศึกษาวิจัยได้ นักวิชาการหลายคนพยายามจำกัดขอบเขตเชิงแนวคิด เกียร์เอง กล่าวว่า บทความทั้งหลายที่รวบรวมไว้ในหนังสือ The Interpretation of cultures ก็เป็นการพยายามทำเช่นเดียวกัน เพื่อนำให้แนวคิดนี้มีประสิทธิภาพ ในเชิงทฤษฎี และคงความสำคัญปัจจุบันมีการถกเถียงกันถึงจุดเริ่มแรกและที่มาของแนวคิดนี้มาดและเกิดความสงสัยว่าคำจำกัดความของ เอสปี ไทเลอร์ (SB Tylor ค.ศ. 182 1917) ที่ได้รับการยอมรับกันมานานว่าเป็นที่มาของแนวคิดนี้นั้นไม่เป็นความจริง แต่หนังสือเล่มนี้ (เหมือนกับเกียร์เอง) ขออ้างคำจำกัดความของไทเลอร์ว่าเป็น ความพยายามแรกเริ่มที่จะให้คำนิยามของ วัฒนธรรม หรืออารยธรรมคือองค์รวมที่ซับซ้อน ซึ่งรวมถึงความรู้ ความเชื่อ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถ และลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่คนได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม

จะเห็นได้ว่าคำจำกัดความนี้จะครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งที่เป็นวัตถุ และความคิด ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ เอฟดาเยส ได้แยกความหมายจากที่ปรากฏ ใช้อุปมาปัจจุบันโดยนักวิชาการสำนักต่างๆ ออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

- วัฒนธรรมคือรูปแบบของปรากฏการณ์ที่ได้สังเกตเห็น pattern of observed wents ที่เป็นทัศนะของนักพฤติกรรมศาสตร์ behaviorist และวัตถุนิยม ศาสตราจารย์คาสส์ประชดว่าในกรณี
- วัฒนธรรม อยู่เพื่อคนข้างนอกมองไม่ได้มีไว้สำหรับผู้ถูกศึกษาวิจัย(เจ้าของวัฒนธรรม)ใช้
- วัฒนธรรมในฐานะบุคลิกภาพความหมายนี้เป็นความหมายที่นักมานุษยวิทยาสำนัก
- วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ culture and personality ใช้นักจิตวิทยาจำนวนหนึ่งก็ใช้ด้วย
- วัฒนธรรมคือการรับรู้ นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เรียกตนเองว่า “ นักมานุษยวิทยาสำนักการรับรู้” cognitiveBanthropologists ยึดถือความหมายนี้ วัฒนธรรมคือโครงสร้างพื้นฐานของจิตมนุษย์นี้เป็นความหมายที่เลวิสไทรส นักมานุษยวิทยาผู้ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสใช้วัฒนธรรมคือความหมายอันเป็นที่รู้จักกันไป หรือเป็นสาธารณะและนักมานุษยวิทยาหลายคนใช้ความหมายนี้

ปัจจุบันมิติของแนวคิดวัฒนธรรมยังคงมีใช้อยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการศึกษาโลกของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ถูกกดขี่หรือถูกทำให้เป็นอื่น และพยายามจะเสาะหาชีวิตที่มีความหมายสำหรับพวกเขา ออสเนอร์เองก็ยังได้ใช้แนวคิดงานของเธอ เกิร์ชเขียนไว้ว่า

แนวคิดวัฒนธรรมที่ข้าพเจ้ายึดถือ บ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมายที่ได้รับสืบทอดต่อกันมาในรูปของสัญลักษณ์เป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับสืบทอดต่อกันมา และแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ให้ผู้คนในการติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้และเพื่อพัฒนาสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับทักษะที่มีต่อชีวิต

สรุปได้ว่าอัตลักษณ์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่นักวิชาการทางด้านมนุษยวิทยาได้นำมาใช้กับสิ่งที่เป็นตัวตนหรือลักษณะเฉพาะโดดเด่นจากทั้งๆไปและเป็นการยอมรับในกลุ่มชุมชน รวมไปถึงการปฏิบัติสืบทอดจากกลุ่มประชากรในยุคดั้งเดิมจนมาถึงรุ่นปัจจุบัน

4.1.2 แนวคิดประเพณีประติษฐ์

เอกรินทร์ พึ่งประชา,(2545 : 16) ได้กล่าวถึง แนวคิดประเพณีประติษฐ์ของฮอบส์บอว์ม ว่าประเพณีประติษฐ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม รูปแบบหนึ่ง ที่ก่อตัวขึ้นจากการหยิบยกวัดดูโบราณทางวัฒนธรรม อาทิ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พิธีกรรม งานเฉลิมฉลอง และข้อปฏิบัติต่างๆ ทางสังคมที่อ้างอิงอดีตที่สัมพันธ์กับสังคมของตนเองแล้วนำมาตีความหมายใหม่แล้วสร้างขึ้นเพื่อรับใช้ในสังคมในขณะนั้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการแสวงหาความหมายวัตถุดิบทางวัฒนธรรมใหม่หรือการอ้างอิงใหม่ นำมาปฏิบัติให้เป็นรูปแบบใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายร่วมบางอย่างในช่วงเวลาที่สังคมกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง ทั้งในแง่เศรษฐกิจการเมืองและสังคมในขณะที่การอ้างอิงวัตถุดิบโบราณทางวัฒนธรรมและวัตถุดิบทางวัฒนธรรม ดังกล่าว เป็นสิ่งที่ ฮอบส์บอว์มไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนักว่ามีจุดเริ่มต้นเมื่อใด นอกจากนี้ ฮอบส์บอว์มยังมองว่า ประเพณีประติษฐ์ เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เข้าใจภาพประวัติศาสตร์สังคมได้กระจ่างขึ้นเพราะ ประเพณีประติษฐ์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงให้เห็นถึงการนำประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม หรือเป็นตัวสมานความสัมพันธ์ให้กับกลุ่มหรือสังคมตน ในขณะที่เดียวกันก็หลายกรณีที่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังนั้น ประเพณีประติษฐ์ จึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมในช่วงเวลานั้นได้ดีระดับหนึ่ง

ธนวรรณ นิธิภานันท์, (2558 : 34-35) ได้กล่าวว่า ปัจจุบัน คำว่าประเพณีประติษฐ์เริ่มปรากฏให้เห็นมากขึ้นในสังคมไทย โดยคำดังกล่าวได้ถูกนำไปใช้ในแง่มุมและความหมายที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่ตรงตัวและย่อมสื่อถึง การสร้าง การทำ หรือก่อเกิด ประเพณีขึ้นแต่แท้จริงแล้ว ประเพณีประติษฐ์ เป็นคำที่มีความหมายที่ลึกซึ้งและสลับซับซ้อนมากกว่าความหมายประเพณีประติษฐ์ถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นเด่นชัดใน ปลายศตวรรษที่ 19 ในยุโรปและประเทศอาณานิคมของยุโรปเพื่อตอบรับการจัดระเบียบโลกใหม่ ฮอบส์บอว์มได้นำคำดังกล่าวมานิยามและให้ความหมายใหม่พร้อมทั้งเสนอว่าประเพณีประติษฐ์สร้างขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นเอง

ตามธรรมชาติ การศึกษาประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่หรือประดิษฐ์ขึ้นใหม่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำ ความเข้าใจสังคมโดยเฉพาะสังคมที่มีการโยกย้ายโดยปรากฏการณ์ การโยกย้ายที่ดีมักจะปรากฏ เด่นชัดในสังคมที่เผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมครั้งใหญ่แบบถาวรจากถอด โคนหรือก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่

ปฐุม หงษ์สุวรรณ,(2558,310-311) ได้กล่าวว่า ประเพณีประดิษฐ์มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับ อดีตโดยเฉพาะการหยิบยืมนำเสนอวิธีคิดในแบบจารีตดั้งเดิมมาสร้างสรรค์ปรับปรุงแต่งชื่อประเพณี ขึ้นมาเพื่อสื่อความหมายให้เกิดความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาแบบท้องถิ่น การตั้งชื่อและการใช้ภาษาใน การตั้งชื่อประเพณีทั้งในรูปแบบภาษาความหมายทำให้ชื่อทำให้ชื่อประเพณีประดิษฐ์นั้นมีลักษณะเด่น น่าสนใจและสัมพันธ์กับการสื่อสารให้เห็นเรื่องการแนะนำประชาสัมพันธ์และโน้มน้าวใจ ในเวทีการ ท้องเที่ยว การประดิษฐ์สร้างประเพณีขึ้นมาในยุคปัจจุบันนั้น เพราะว่ามีวิธีหลากหลายลักษณะ ได้แก่ การหยิบยืมประเพณีมาจากท้องถิ่นอื่น การฟื้นฟูประเพณีเก่า และการสร้างประเพณีแบบใหม่ขึ้นมา นอกเหนือจากนี้ ในแง่ของการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของประเพณีนั้น พบว่ามีการปรับเปลี่ยน บางส่วนในประเด็นต่าง ๆ นั้น ก็คือการปรับเปลี่ยนประวัติที่มา และแนวคิดบุคคลรวมในประเพณีวัตถุ อนุกรมที่ใช้ในประเพณีเรื่องของ แสง สี เสียง ในประเพณี และขั้นตอนการดำเนินการในประเพณี ซึ่ง สะท้อนให้เห็นจากกรณีศึกษาประเพณีไหลเรือไฟนครพนม การสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสาน ลุ่มน้ำโขง มีการปรับปรุง ดัดแปลง หยิบยืม และได้เลือกใช้ประเพณีแบบจารีตดั้งเดิมมาสร้างสรรค์ ด้วยการปรับรูปให้เหมาะสมกับบทบาทใหม่ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน ประเพณีประดิษฐ์แต่ละประเภทที่ได้นำเสนอภาพของความเป็นวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนอีสานริม แม่น้ำโขงได้พยายามเลือกใช้วัฒนธรรมชุมชนนำมาเสนอให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงและแตกต่าง จากประเพณีในอดีต ส่งผลทำให้ลักษณะของประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนแห่งนั้นมีภาพปรากฏที่ หลากหลายลักษณะ

สรุปได้ว่าประเพณีประดิษฐ์ เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน โดยการ ประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ขึ้นมาในยุคปัจจุบันโดยมีการอ้างอิงไปถึงประเพณียุคประวัติศาสตร์โบราณ เพื่อรับใช้สถานการณ์ในสังคมซึ่งจากการศึกษาข้างต้น ได้มีการอ้างอิงแนวคิดของนักมานุษยวิทยา ท่านหนึ่ง ชื่อ ฮอบส์บอว์ม ได้กล่าวถึงรูปแบบหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์ ที่สังคมทำการเลือก วัฒนธรรม ประเพณี วัตถุ หรือ พิธีกรรมบางอย่างจากสังคมอดีตมาสื่อสารและนำมาตีความใหม่เพื่อ เป้าหมายในการสร้างความรู้สึกร่วมกัน เพื่อสร้างความชอบธรรมในอำนาจของชน ชั้นปกครองและเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคมร่วมกัน เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ขนาดใหญ่ซึ่งมีอีก ฐานะหนึ่ง คือเป็นวัตถุที่รัฐได้สอดแทรกความหมาย และอุดมการณ์ บางอย่างร่วมกันในสังคมและใน

ขณะเดียวกันรัฐก็ยังใช้กระบวนการสื่อสารผ่านอนุสรณ์เพื่อเชื่อมโยงตำนานต่างๆที่เล่าสืบทอดมาจากอดีต และทำให้เกิดความเห็นพร้อมกันว่าชาติเป็นสิ่งที่เกิดมาอย่างยาวนานและตั้งแต่ครั้งบรรพชน

4.2. ทฤษฎี

4.2.1 ทฤษฎีทางวัฒนธรรม

วิศรุต พึ่งสุนทร, (2557:46-50) กล่าวถึง ทฤษฎีและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงเวลาที่มีความตื่นตัวอย่างสูงในการทำความเข้าใจในมนุษย์ สภาวะสังคมสมัยใหม่ ส่วนหนึ่งมีการเสนอแนวคิดวิพากษ์ทางวัฒนธรรมผ่านงานในสาขาต่างๆ เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา รวมไปถึงทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ซึ่งต่อมาส่งผลต่อการสร้างชุดความคิดที่เกี่ยวข้องกับ ทฤษฎีทางวัฒนธรรม ทั้งยังส่งผลต่อการศึกษาด้านวรรณคดีวิจารณ์ ประวัติศาสตร์ศิลปะและ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม งานหลายชิ้นอยู่นอกวงการวิชาการด้านประวัติศาสตร์ แต่ต่อมาส่งผลต่อการอภิปรายวิเคราะห์ด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอย่างมาก นักประวัติศาสตร์อย่างเช่น ฮุยซิงกาสนใจข้อถกเถียงทางด้านสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมอยู่ดังที่กล่าวมา แม้ทฤษฎีเหล่านี้ไม่ได้มีผลต่อประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในยุคนี้มากนัก แต่ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษเห็นได้ถึงการที่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมหันไปหาทฤษฎีมากขึ้น การทำความเข้าใจภาพรวมทางความคิดและทฤษฎีทางวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ

ส่วนสำคัญของแนวคิดว่าด้วยวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์มาจากการศึกษาทางด้านสังคมวิทยา ต้องไม่ลืมว่าพัฒนาการของสังคมวิทยาตั้งแต่ครึ่งหลังศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมามีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือ มีจุดเริ่มต้นในความสนใจต่อประวัติศาสตร์หรือเป็นสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ทฤษฎีทางสังคมวิทยา พัฒนามาจากการศึกษารูปแบบสังคมในช่วงเวลาต่างๆในประวัติศาสตร์แต่ไม่ใช่ นักทฤษฎีทุกคนจะให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจเพราะเชื่อว่า เป็นที่มาของทุกสิ่ง ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงเป็นเพียงผลลัพธ์ จุดสำคัญของการศึกษาจึงอยู่กับกิจกรรมหรือสถาบันทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบทางสังคมดังปรากฏในข้อเขียน ของคาร์ล มาร์กซ์ นักสังคมวิทยาที่อยู่ชั่วตรงข้ามกับมาร์กซ์อย่างเช่นเว็บเบอร์จึงมีอิทธิพลต่อ นักสังคมวิทยาประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์สังคมในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษ โดยเฉพาะผู้ที่สนใจมิติทางวัฒนธรรม เนื่องจากเว็บเบอร์ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและค่านิยมว่าเป็น ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบทางสังคมใน Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus (1904 The protestant Ethic and the spirit Of Capitalism) ซึ่งสิ่งนี้เว็บเบอร์ เรียกว่า “จริยศาสตร์แบบโปรเตสแตนต์” นั้นหมายถึงประเพณีและวัฒนธรรมในทางความคิดด้วย เว็บเบอร์ วิเคราะห์รากฐาน

ทางวัฒนธรรมของระบอบทุนนิยมในยุโรปตะวันออก กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจด้วยการอธิบายถึงรากฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมรวมกันเอเลียส พยายามอธิบายทฤษฎีการเข้าสู่ความมั่งคั่งเห็นว่าเป็นกระบวนการระยะยาวที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนรอบว่าด้วยบุคลิก มารยาทและการปฏิบัติตนขณะที่เว็บอร์ศึกษาปรากฏการณ์ “ในทางโลกของสาขาอาชีพ ซึ่งมีรากฐานมาจากคุณค่าและวัฒนธรรมแบบโปรเตสแตนท์ซึ่งอาจกล่าวไว้ว่าเป็นการศึกษากระบวนการเข้าสู่ “ศิวิไลซ์” ของยุโรปผ่านการจัดระเบียบในตัวตนผ่านวินัยในการประกอบสัมมาอาชีพ ส่วนเอเลียสของกระบวนการสู่อารยะเป็นการจัดระเบียบเช่นกันผ่านการข่มตน ควบคุมตัวเองและมารยาทในช่วงปลาย สมัยกลางถึงศตวรรษที่ 19 โดยศึกษาผ่านหนังสือสอนการวางตนของข้าราชการในสำนักและหนังสือคู่มือมารยาททางสังคม เอเลียสชี้ว่าในช่วงปลายสมัยกลางแต่ต้นสมัยเรอเนสซองส์มีการเปลี่ยนแปลงทางกระบวนการที่ศรัทธาด้วยการควบคุมตนเองอย่างชัดเจน โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากการแตกตัวทางสังคม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเพิ่มขึ้นของการแข่งขันนำมาซึ่งการก่อรูปของระบบที่มีอำนาจรวมศูนย์ และระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เอเลียสลดบทบาทของปัจจัยศาสนาและค่านิยมตามความคิดมาสนใจปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ อีกทั้งยังมองในมิติทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นผ่านจิตวิทยาในระดับปัจเจก ซึ่งได้แก่กรอบว่าด้วยมารยาทและการควบคุมทางอารมณ์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการอธิบายต่อจากฮูซิงกาซึ่งสนใจในผลผลิตทางวัฒนธรรมชั้นสูง เช่นวรรณกรรมและศิลปะ เอเลียสสนใจที่พฤติกรรมพื้นฐานเช่นมารยาทว่าด้วยการกิน การขับถ่าย พฤติกรรมทางเพศและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเปลี่ยนไปเนื่องจากเส้นแบ่งว่าสิ่งใดน่าอับอาย เอเลียสใช้คำว่า “habitus” ซึ่งเป็นด้านหนึ่งของวัฒนธรรมที่ฝังรากอยู่ในพิธีต่างๆที่แสดงออกทางร่างกายในชีวิตประจำวัน เช่นความคุ้นเคยในการกระทำบางอย่างที่ทำให้ไม่ได้นึกถึงตัวตั่งที่กล่าวมาข้างต้นรวมถึงธรรมเนียม นิสัยและรูปแบบทางอารมณ์บางอย่างของปัจเจกกลุ่มคนหรือชนชาติ งานของเอเลียสเป็นอิทธิพลสำคัญต่อนักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสสำนักอานาลส์ในรุ่นที่สาม ซึ่งหันหลังให้การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมเชิงปริมาณ หันไปศึกษาวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดภายใต้ *histoire des mentalities* เนื่องจากงานของเอเลียสได้รับความสนใจขึ้นใหม่ในทศวรรษที่ 1970 หลังจากที่อยู่ชายขอบมานาน

นักประวัติศาสตร์อีกกลุ่มที่สนใจต่อมิติทางวัฒนธรรมคือกลุ่มนักประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ความคิด ในทศวรรษที่ 1920 และ 1930 มีอยู่ในโลกวิชาการอังกฤษและอเมริกัน กลุ่มประวัติศาสตร์ความคิดของเธอร์ เลอฟจอย ที่มหาวิทยาลัยจอห์น ฮอปกินส์ ภายใต้วารสาร *Journal of the History of Ideas* ซึ่งก่อตั้งปี 1940 เป็นการรวมกันของนักวิชาการด้านปรัชญา วรรณคดีและประวัติศาสตร์ โดยรวมอยู่ในตัวอย่างในลักษณะการบูรณาการจากต่างสาขาซึ่งให้ความสนใจต่อมิติทางวัฒนธรรม ส่วนในอังกฤษมีงานศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดและวัฒนธรรมที่ออกมาจากนักวิชาการด้านวรรณคดีอังกฤษและนักประวัติศาสตร์นอกวงวิชาการ เช่น บาซิล วิลลีย์

เห็นได้ว่า งานด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในช่วงนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจากอาจารย์ ประวัติศาสตร์ แต่มักมาจากสาขาอื่น เช่นวรรณคดีอังกฤษและปรัชญา อีกทั้งวารสารวิชาการที่ตีพิมพ์ งานศึกษาประเภทประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมไม่ใช่วารสารสาขาประวัติศาสตร์ขนานแท้ แต่มาจากวารสารที่มีลักษณะสหวิชาการ และประวัติศาสตร์อารยธรรม โดยงานจากนักวิชาการนอกสาขาวิชาประวัติศาสตร์เป็นแนวโน้มที่ต่อเนื่องไปจนถึงศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นคุณูปการที่สำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ทำให้มีงานสำคัญตั้งแต่ The Art of Memory(1966) โดยฟราน เซส เยทส์ ไปจนถึง the tong Revolution (1961) 10-31 suwangi Satua (Raymond Williams) ka : orientalism (1978) (muan said) ที่อาจจัดได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ไม่รวมถึงงานของนักประวัติศาสตร์นอกวงวิชาการอีกจำนวนมาก

4.2.2 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์

คำว่า “Aesthetics” ถูกใช้เป็นครั้งแรกในงานเขียนชื่อ Reflections of Poetry (1735) ของ Alexander Baumgarten (1714-1762) นักปรัชญาชาวเยอรมัน เบาว์มการ์เทน ใช้คำนี้ในฐานะที่เป็นการศึกษาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ ซึ่งแยกออกจากทฤษฎีความรู้หรือ ญาณวิทยา (Epistemology) หรือ Theory of Knowledge เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา สุนทรียะ นั้นมีคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

1 สภาวะปกติทางผัสสะ สุนทรียศาสตร์ มีสภาวะพื้นฐานทางผัสสะ ซึ่งขึ้นอยู่กับ ความรู้สึกทางผัสสะที่คนเรารู้โดยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการรับรู้ความรู้สึกทางผัสสะอย่างแจ่มแจ้ง นั้นประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของเราจะต้องสมบูรณ์และพร้อมเสมอ เราจะต้องสามารถที่จะแยกแยะ ความแตกต่างของสี อันหนึ่งจากสีอื่น ๆ ได้ ดนตรีชนิดหนึ่งจากดนตรีชนิดอื่นได้ การรับรู้ทาง สุนทรียะของเราทั้งหมดขึ้นอยู่กับความสามารถของคนที่จะยอมรับความแตกต่างเช่นนั้น สีที่เราเห็นและ เสียงที่เราได้ยิน ถ้าเราไม่สามารถที่จะสร้างหรือยอมรับประสบการณ์เช่นนั้นได้ ประสบการณ์สุนทรียะ จะเป็นไปได้ไม่ได้เลยนั่นเท่ากับเป็นการตอบว่าทำไมคนตาบอดจึงไม่รับรู้ภาพเขียนและคนหูหนวก จึงไม่รับรู้ดนตรี

2 การไม่เห็นแก่ประโยชน์ การไม่เห็นแก่ประโยชน์เป็นคุณลักษณะอันสำคัญของการประสบการณ์สุนทรียะ ศิลปินหรือผู้ดูศิลปะนั้นจะต้องเป็นอิสระจากความต้องการใด ๆ ในการที่จะได้รับความก้าวหน้าทางภาคปฏิบัติจากประสบการณ์ทางสุนทรียะ เขาจะต้องไม่แสวงหาชื่อเสียงหรือเงินทองจากแนวทางแห่งประสบการณ์สุนทรียะเพื่อประสบการณ์สุนทรียะเองนั้นก็หมายความว่าเขามี ความพอใจภายใน ในประสบการณ์สุนทรียะเองและความพอใจภายในนี้เป็นเกณฑ์อันเดียวของการประสบการณ์สุนทรียะ ดังนั้นประสบการณ์สุนทรียะนั้นจึงเป็นคุณค่าภายใน มิได้เป็นคุณค่าแห่ง

เครื่องมือปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น มันเป็นสิ่งเป็นไปได้สำหรับนักดนตรีที่จะร้องเพื่อความพอใจและความสุขที่เขาจะได้รับและจาเป็นเลยที่เขาจะต้องการร้องเพื่อความสุขของคนอื่นและเพื่อเงิน

3 การไม่ยึดมั่นถือมั่น การไม่ยึดมั่นถือมั่นจากข้อวิตกกังวลประจำวันนั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญทางประสบการณ์สุนทรียะ เพราะว่าประสบการณ์ทางสุนทรียะนั้น คนเราถูกหวัง ที่จะยอมรับความดูซึมในประสบการณ์สุนทรียะด้วยตัวเอง แต่การดูซึมในประสบการณ์สุนทรียะ ทั้งหมดนั้น ไม่สามารถจะเป็นไปได้ ถ้าจิตใจของเรานั้นมีทุกข์ด้วยความกังวลในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ประสบการณ์สุนทรียะจึงต้องเป็นอิสระจากสิ่งกีดขวางใด ๆ และจากความกังวลใด ๆ ทั้งสิ้น

4 การอยู่ในความรู้สึก เมื่อเราดูละคร ใจของผู้ดูละครนั้นได้ปลีกตัวออกไปจาก ความกังวลส่วนตัวของตนเองและเข้าร่วมกับใจของผู้แสดงบางคนในละครนั้น ผลก็คือ ผู้ดูนั้นยอมรับประสบการณ์ทั้งหมดของผู้แสดง ประหนึ่งว่าตัวเขาเป็นผู้แสดงในละครนั้น นี้เรียกว่าการอยู่ในอารมณ์หรือการมีอารมณ์ร่วม

5 การแยกความจริงทางจิตวิทยา ผู้ดูละครนั้นต้องการทราบความจริงว่าสิ่งที่เรา เห็นอยู่ในละครเป็นเพียงการสมมติขึ้นไม่ใช่ความจริง ดังนั้น เราจะต้องไม่พยายามที่จะสับเปลี่ยน ประสบการณ์ที่แท้จริงแห่งตัวเราเอง ประสบการณ์ของผู้แสดงในละครนั้น ถ้าเราสับเปลี่ยน ประสบการณ์ที่แท้จริงกับประสบการณ์ของผู้แสดงในละครแล้ว ใจของเราจะเต็มไปด้วยความจาในอดีต ความกังวลและความห่วงใย เป็นต้น ผลก็คือว่าเราจะไม่สามารถที่จะสนุกสนานกับละครเลย

6 ประสบการณ์สุนทรียะนั้น สามารถแบ่งปันปันส่วนให้กับคนอื่น ๆ ได้ คุณค่า ของประสบการณ์สุนทรียะนั้นจะไม่ลดลงเลย ประสบการณ์สุนทรียะนั้นจะคงอยู่อย่างมั่นคงหรือจะเพิ่มขึ้นด้วยซ้ำไป นี่เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของประสบการณ์สุนทรียะและเป็นการตอบคำถามว่าทำไมประสบการณ์สุนทรียะจึงถือว่าเป็นคุณค่าภายใน

7 ประสบการณ์สุนทรียะจะต้องเป็นอิสระจากความรู้สึกแห่งการเป็นเจ้าของ หมายความว่าถ้าบุคคลสนุกสนานเพลิดเพลินกับดนตรี เฉพาะที่ขับร้องโดยธิดาของตนเอง หรือ เล่นด้วยดนตรีของตนเองแล้วความสนุกสนานเพลิดเพลินนั้นไม่ถือว่าเป็นประสบการณ์สุนทรียะที่แท้จริง เพราะมันเป็นการแสดงถึงความพอใจของตนต่อธิดาหรือเครื่องดนตรีของตนเท่านั้น แต่มิได้แสดง ถึงความพอใจต่อดนตรีเลย

8 ความแตกต่างระหว่างความคิดทางตรรกวิทยาและประสบการณ์สุนทรียะ สามารถอธิบายได้ดังนี้ ความคิดทางตรรกวิทยา มีวิธีการที่เป็นระบบ มีลำดับขั้นตอน วิธีการนี้ เกี่ยวข้องถึงเฉพาะแนวความคิดของเราเท่านั้น แต่มิได้เกี่ยวข้องกับลักษณะอื่น ๆ เช่น ความรู้สึก ความประสงค์ ในวิธีการอันนี้ เรารวบรวมส่วนต่าง ๆ หรือขั้นตอนต่าง ๆ ทั้งหมดจากนั้นก็เข้าสู่การ สรุป แต่ประสบการณ์สุนทรียะนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทันทีและเป็นไปเอง ไม่ถูกบังคับและเป็นอิสระ จากวิธีการคิดที่กระต่อนกระแท่น ประสบการณ์สุนทรียะนั้นมิได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะความคิดเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับ

ถึงการรับรู้ผัสสะทุกส่วน เมื่อเรากล่าวว่าภาพเขียนนั้นสวยงาม มันไม่ได้หมายถึงข้อสรุป ทางตรรกวิทยาที่พวกเราได้รับหลังจากการตรวจสอบส่วนแต่ละส่วนแล้ว แต่หมายถึง พวกเรามองดูภาพเขียนโดยส่วนรวมและยอมรับมันในฐานะที่เป็นส่วนรวม ดังนั้นประสบการณ์สุนทรีย์ะ จิตใจของมนุษย์มิได้เคลื่อนจากส่วนย่อยไปสู่ส่วนรวม แต่มันเริ่มด้วยส่วนรวมและเข้าถึงส่วนรวมในฐานะที่เป็นส่วนรวมทั้งหมด

ประโยชน์ของสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ นับว่าเป็นศาสตร์อันลึกซึ้ง เป็นศาสตร์ที่พัฒนาจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์จำเป็นต้องศึกษาเพื่อปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้มีรสนิยมสูงเพื่อประโยชน์ในการ แสวงหาความสุขทางใจ และเพื่อเข้าถึงศิลปะทุกประเภท อันมนุษย์เราจะต้องเกี่ยวข้องโดยหลีกเลี่ยง ไม่ได้ การเข้าถึงศิลปะนั้นได้รับประโยชน์หลายประการด้วยกัน คือ (ทวีเกียรติ ไชยยงยศ, 2538 : 3 - 6)

(จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ 2529 : 34) ได้ให้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ว่า เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยเรื่องของความงามทางศิลปะ นับเป็นแนวคิดที่ดำเนินสืบเนื่องมาช้านาน สุนทรียภาพของชีวิตเป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้ เจริญหู เจริญตา ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหูและตา ความรู้สึกสุนทรียศาสตร์ ว่าด้วยความสวยงาม ความไพเราะสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกิดความรู้สึกปิติยินดี อิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะ

(ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2548 : 50 - 51) ความงามในศิลปะ เป็นผลงานทางทักษะ ที่ผ่านกระบวนการทางปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์แต่ละยุคสมัย เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจเป็นพื้นฐาน หรือกล่าวได้ว่าศิลปะไม่ใช่ธรรมชาติ แต่ศิลปะได้อาศัยธรรมชาติ เป็นปัจจัยหนึ่งในแง่เป็นแหล่งดลใจทางการสร้างงานศิลปะนั่นเอง

4.2.3 ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์

สุรพล วิรุฬกรักษ์.(2547:205) อธิบายว่า ศิลปะวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเป็นอารยะประเทศประเทศชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้นจำเป็นจำเป็นที่จะต้องแสดงออกถึงเอกลักษณ์ประจำชาติของตน นาฏศิลป์และดนตรีไทยก็ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันสำคัญของชาติอย่างหนึ่งที่ควรแก่การอนุรักษ์ทำนุบำรุงและพัฒนาควบคุมไปกับการพัฒนาประเทศกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ นับเป็นวิธีหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ทำนุบำรุงและพัฒนาทั้งนี้เนื่องจากการสร้างสรรค์ผลงานดังกล่าวประกอบไปด้วยการสร้างสรรค์แนวคิดการออกแบบนาฏศิลป์รูปแบบใหม่รวมทั้งการนำเสนอผลงานในอดีตมาปรับปรุงสร้างสรรค์และพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและกลวิธีที่เหมาะสมอันส่งผลให้นาฏศิลป์ชุดนั้นมีความสมบูรณ์บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เพิ่มพูนโดยไม่มีที่สิ้นสุด

สุรพล วิรุฬห์รักษ์(2543:3) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับนาฏยประดิษฐ์ไว้ว่า นาฏยประดิษฐ์ หมายถึงการคิดการออกแบบและการสร้างสรรค์แนวคิดรูปแบบกลวิธีของนาฏศิลป์ชุดหนึ่งทีแสดงโดยผู้แสดงคนเดียวหรือหลายคนทั้งนี้รวมถึงการปรับปรุงผลงานในอดีตนาฏยประดิษฐ์จึงเป็นการนำงานที่ครอบคลุมปรัชญาเนื้อหาความหมาย ทำรำ ทำเดิน การแปรแถว การตั้งซุ้ม การแสดงเดี่ยว การแสดงหมู่ การกำหนดดนตรีเพลง เครื่องแต่งกาย ฉากและส่วนประกอบอื่นๆที่สำคัญในการแสดง ทำให้นาฏศิลป์ชุดหนึ่งสมบูรณ์ตามที่ตั้งใจไว้ ผู้ออกแบบนาฏศิลป์เรียกกันทั่วไปว่า ผู้อำนวยการฝึกซ้อมหรือผู้ประดิษฐ์ทำรำ

พิรพงษ์ แสนไสย(2539:22-23) กล่าวว่าไว้วานาฏยจะก้าวรู้บ้างใหม่ว่ามีขอบเขตต่อการสร้างสรรค์ระบำเต้นของเราและเป็นปัจจัยที่ทำให้เราต้องหยุดคิดคือ

1. คิดสร้างสรรค์ให้เป็นของเก่าแก่โบราณและดั้งเดิมตามแบบบรรพบุรุษ หมายถึงการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ โดยยึดหลักและยังโครงสร้างตามแบบแผนโบราณ เช่นนาฏศิลป์ไทย ยังปรากฏการตั้งวงจับ ล่อแก้ว กระทบ ยกหน้าหรือปรากฏทำรำในเพลงแม่บทเล็ก หรือ แม่บทใหญ่เป็นต้น เช่น การรำเปิดงานมงคลทั่วไปรำอวยพรวันเกิด งานมงคลสมรส เป็นต้น ทั้งนี้เพลงที่เลือกมาประกอบอาจเป็นบทเพลงที่มีอยู่แล้วและนำมาบรรจุกับเนื้อหาที่แต่งขึ้นใหม่

2.คิดสร้างให้เป็นการผสมผสานนาฏศิลป์หลายๆจารีตเข้าด้วยกัน หมายถึงนาฏศิลป์ตั้งแต่สอนนาฏยจารีตขึ้นไปผสมผสานเป็นงานเช่นนาฏยตะวันตก นาฏศิลป์อินเดีย นาฏศิลป์อีสานกับนาฏศิลป์อินเดียที่ปรากฏในการแสดงไม่ว่าจะเป็น ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทเป็ยน้อย อำเภอบึงสามพัน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น นาฏยประดิษฐ์ประเภทนี้ จะพบการผสมผสานนาฏยลักษณะของแต่ละอย่างเอาไว้ชัดเจน เช่น ลักษณะการจับ การกระทบเท้าไปข้างหลัง การทรงตัวยังคงเป็นแบบนาฏศิลป์ไทยส่วนท่าและการเคลื่อนไหวอาจเป็นการคิดประดิษฐ์ตามแบบนาฏศิลป์อื่นๆเป็นต้น

3.แบบคิดประยุกต์จากแบบดั้งเดิมหมายถึงงานนาฏยประดิษฐ์ที่อาศัยการหยิบเพียงเอกลักษณ์เด่นของนาฏศิลป์นั้นๆ เช่น ท่าทางเทคนิคพิเศษบางอย่าง นอกจากนั้นผู้ประดิษฐ์ก็พยายามแสวงหากระบวนท่าใหม่ๆการเคลื่อนไหวใหม่ๆให้แหวกแนวจากของเดิม และให้ได้ความหมายตรงกับที่ผู้ประดิษฐ์ต้องการหรือตรงวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4 คิดใหม่ ทำใหม่ ไม่เคยพบเห็นที่ไหนมาก่อน อาจพูดได้ว่าเป็นการสร้างแบบหลุดโลกไปเลย (ระบำตามใจฉัน) ไม่สนใจในกฎและกอบใดๆเพราะฉันเห็นอะไรบางอย่างที่เข้าใจว่าล้ำสมัยเพราะฉันเห็นอะไรบางอย่างมันขัดแย้งกับความเป็นตัวของฉัน ฉันจึงอยากสร้างอยากจะทำประดิษฐ์งานนาฏยศิลป์ตามแบบที่ฉันเก็บสังสมประสบการณ์มาตลอดชีวิตถ่ายถอดออกมาตามกระแสของภาวะอารมณ์ ความรู้สึกภายใน มันเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ไม่มียกนาฏยจะกวีคนใดเคยสร้างสรรค์มาก่อนมันเป็นสิ่งที่หลบหลีกกฎเกณฑ์ทั้งหมด ไม่ได้เดินตามแบบอย่างใดๆ มันเป็นการเคลื่อนไหวอย่าง

อิสระเสรี ไม่จำเป็นที่จะต้องทำตามองค์ประกอบอื่นใด นอกจากเสียงจากร่างกาย ฉันไม่ได้นำเอาอดีต และปัจจุบันมาปะปนกัน ฉันเป็นฉันในยุคนี้พ.ศ.นี้ ฉันทำได้ สร้างสรรค์นาฏศิลป์ให้เป็นไปตามยุคและอายุไขของฉัน เพื่อประดับไว้ให้แผ่นดิน ได้รู้จักก่อนที่มันจะกลายเป็นเพียงตำนาน มันไม่ได้ทำลาย ศิลปะขนบจารีต และประเพณีแต่อย่างใด เพราะฉันรู้เสมอว่าฉันกำลังทำอะไรอยู่ เพราะฉันได้ศึกษา สิ่งที่ฉันกำลังทำมาเป็นอย่างดี ตัวตนที่ฉันเป็นอยู่ ณ ทุกวันนี้คือบูชาสิ่งเก่าโดยจะไม่หยิบบ่มมาใช้แต่ จะประดิษฐ์ร่างกายและการเคลื่อนไหวให้เป็นสิ่งใหม่

5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยในประเทศ

วิลาสินี น้อยครบุรี (2560 : 284)งานวิจัยเรื่อง การจัดการแสดงแสง เสียง ชุดพนมรุ้ง มา เทวาลัย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของปราสาทพนม รุ่งรวมถึงประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่ส่งผลให้เกิดการจัดการแสดง แสง เสียง ชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ประจำปี 2559 รวมถึงวิธีการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูล การ สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ด้านการแสดงแสง เสียง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการ แสดงแสง เสียง ชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง นอกจากนี้ยังได้รวบรวม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การศึกษาข้อมูลจากภาพถ่ายและวิดีโอ เพื่อนำข้อมูลมาศึกษาถึงความเป็นมาเพื่อเชื่อมโยงถึง รูปแบบการแสดงและกระบวนการจัดการที่ก่อให้เกิดการแสดงแสง เสียง ชุด “พนมรุ้งมหาเทวาลัย” โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ จากนั้นจึงได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้และนำเสนอข้อมูลโดยจัดทำเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์ต่อไป

สุเทพ สุนทรเกสัช (2511: 145) ได้ศึกษา ความเชื่อเรื่องผีปู่ ตา ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียง เหนือ พบว่า ความเชื่อเรื่องผีปู่ ตา ในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นเชื่อว่า ผีปู่ตา เป็นผี บรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน จะให้ความคุ้มครองลูกหลานในหมู่บ้านให้มีความสันติสุขปราศจาก ภัยอันตรายใดๆทั้งปวง แม้กระทั่งสัตว์เลื้อยของชาวบ้านอีกด้วย นอกจากนี้ยังแสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ เป็นไปตามปรารถนา ของผู้บนบาน และจะลงโทษผู้ไม่ปฏิบัติตามฮิตคลองของหมู่บ้าน

ประสาธ อิศรปริดา (2518: 64) ได้ศึกษา ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวอีสาน พบว่า ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวอีสานจนแยกไม่ ออก คติความเชื่อ เกี่ยวกับภูตผี วิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติ เปรียบเสมือน เป็นเครื่องควบคุม ความประพฤติและศีลธรรม มิให้ชาวบ้านปฏิบัติตนนอกจารีตประเพณี

จิราภรณ์ ภัทรากานุกัทร (2528: 15) ได้ศึกษา สถานภาพคติความเชื่อของคนไทย พบว่า สถานภาพคติความเชื่อของคนไทย ประกอบไปด้วย ความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อที่ได้รับจากศาสนา

ทั้งยังได้ กล่าวถึงพิธีกรรมการรักษาความเจ็บป่วย ของชาวบ้านม่วงขาว อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ชาวบ้านม่วงขาว เป็นชาวลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ ในที่แห่งนี้เป็นเวลาหลายร้อยปี ในการประกอบพิธี กรรมการรักษาความเจ็บป่วย จะอาศัยผีอยู่ 2 ประเภทคือ ผีฟ้า และผีเจ้าพ่อ ผีฟ้า นั้น เป็นภูตหญิง อาศัยตามต้นไม้ หรือบน ท้องฟ้า เมื่อใครในหมู่บ้านเกิดความเจ็บป่วย หมอผีก็จะประกอบพิธีโดยการ ร้องเชิญและมีหมอแคน เป่าแคนประกอบ คนป่วยที่รักษา ก็เข้าเป็นพวกของผีฟ้า

ธราดล ไชยเดชโกสิน, (2550: 35-54) ได้ศึกษา รูปแบบการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสาน ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ พบว่าประวัติชุดการแสดงทั้ง 5 หมวด ได้แก่ วิถีชีวิต การแสดงฟ้อนภูไทภูเขา พิธีกรรม และการแสดงชุด ดึงครกดึงสากชาติพันธุ์การแสดงชุด ฟ้อนภูไทกาฬสินธุ์ วรรณกรรมการแสดงชุด ฟ้อนมโนราห์เล่นน้ำ และ มรดกอีสานการแสดงชุด ฟ้อนกาฬสินธุ์ลำเพลิน ได้ยึดหลักในการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์ จากการศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานไม่ว่าจะเป็นความเชื่อพิธีกรรมและสิ่งที่เป็นมรดกของชาวอีสานนำมาเสนอเป็นศิลปะการแสดง ซึ่งมีหลักในการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานดังนี้ 1. หลักในการคิดประดิษฐ์ชุดการแสดง 2.เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง 3.เครื่องดนตรีทำนองลายเพลงบทร้อง 4.ท่ารำ

พงษ์ลัดดา เถินมงคล, (2539:87) ได้ศึกษา การฟ้อนสืบเนื่องจากพิธีกรรมที่ปรากฏในภาคอีสาน ผลการศึกษาพบว่า การฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรมอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด วิทยาลัยครูอุบลราชธานี วิทยาลัยครูสุรินทร์ และวิทยาลัยครูบุรีรัมย์มีทั้งหมด 7 ชุดการแสดง คือ ดึงครกดึงสาก เข็งเชียงข่อง กิณะบ๊ีบ ผีให้ ม้องกวลจองไต และเรือมบันโจล ซึ่งการฟ้อนทั้ง 7 ชุดนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่ม ตามจุดมุ่งหมายของการฟ้อน ดังนี้ คือ

- 1.การฟ้อนในพิธีกรรมเพื่อรักษาผู้ป่วยไข้
- 2.การฟ้อนในพิธีกรรมการขอฝน
- 3.การฟ้อนพิธีกรรมเสี่ยงทาย
- 4.การฟ้อนในพิธีกรรมทาบูญกระตุกบรรพบุรุษ
- 5.การฟ้อนในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ

ซึ่งการฟ้อนทั้ง 7 ชุดลักษณะการฟ้อนจัดได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1.เป็นการฟ้อนที่ปรากฏในพิธีกรรมจริง หมายความว่าเมื่อกระทำพิธีกรรมเหล่านี้ได้มีการฟ้อนอยู่แล้วมี 4 ชุด คือ กิณะบ๊ีบ ผีให้ แกลมอ และเรือมบันโจล แต่การประดิษฐ์ได้ทำให้การฟ้อนนั้น ประณีตสวยงามและเวลากระชับ

- 2.เป็นการจำลองเหตุการณ์จากพิธีกรรมมาประยุกต์เป็นการฟ้อนมี 2 ชุด คือ ดึงครกดึงสาก และเข็งเชียงข่อง เดิมทั้งสองชุดนี้เป็นพิธีกรรมขอฝน และการเสี่ยงทายหาของที่หายวิทยาลัยนาฏศิลป์

ร้อยเอ็ดได้นำมาประยุกต์เป็นการฟ้อน โดยเลียนแบบเหตุการณ์ของพิธีกรรมแต่ บรรยากาศเปลี่ยนแปลง โดยมีความสนุกสนานเป็นเป้าหมายหลัก

3.เป็นการนำเอาการฟ้อนมาเพิ่มเติมในพิธีกรรมดั้งเดิม มี 1 ชุด มืองกวลงจองโต วิทยาลัยครู สุรินทร์ได้ประยุกต์การฟ้อนแบบชาวบ้าน เพิ่มเติมเข้าไปเพื่อให้เกิดความสวยงามและเป็นทีประทับใจแก่ผู้ชม

การสร้างสรรคการฟ้อนที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรม จึงมีทั้งวิธิจาลองเหตุการณ์เลียนแบบ และปรับเปลี่ยนโดยการตัดสิ่งเก่าออกและการเพิ่มสิ่งใหม่เข้าไป

(ชาติชัย ฉายมงคล, 2543:101-102) ศึกษาการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอของชาว ไล่ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า ฟ้อนผีหมอนี้เป็นการแสดงออกของคณะหมอเหยาซึ่งหา ให้ได้พบปะสังสรรค์กันและกัน มีความสามัคคีในหมู่คณะ และยังเป็น การถ่ายทอดพิธีกรรมและถือ เป็นการปฏิบัติต่อกันไป และหลักจากการประกอบพิธีกรรมแล้ว หมอเหยาจะมีกำลังใจในการทามา หากิน ตลอดจนมีความเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะคอยปกป้องคุ้มครองตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง ตลอดจนชาวบ้านให้ได้รับความสุขสบายหายจากความเจ็บป่วยทุกคน

พิธีกรรมการฟ้อนผีหมอของชาวไล่อำเภอดงหลวง มืองค์ประกอบ ขั้นตอน และคติความเชื่อ บางอย่างต้องปรับเปลี่ยนได้ตามสื่อเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของ ชาวบ้าน รวมทั้งความต้องการของรัฐบาลที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในประเทศทัดเทียมกัน จึง เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พิธีการฟ้อนผีหมอ และวิถีชีวิตของชาวไล่มีการเปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

- 1.การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการฟ้อนผีหมอในด้านองค์ประกอบ
- 2.การปรับเปลี่ยนด้านพิธีกรรมด้านขั้นตอน
- 3.การปรับเปลี่ยนด้านความคิดความเชื่อ

มนัสวี ศรีราชเลา,(2556:304) ได้ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์สืบสานการรำบวงสรวง โบราณสถานอีสานใต้การรำบวงสรวงของทั้ง 4 จังหวัดเป็นการบวงสรวงพระบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอมา เพราะปราสาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนบริเวณในพื้นที่การบวงสรวงจะมี การบวงสรวงแคปีละ 1 ครั้งเพื่อนำมารำถวายให้กับองค์ปราสาทจึงทำให้เกิดปัญหาในการอนุรักษ์และ สืบสานในระยะเวลาหลังเริ่มมีการเผยแพร่โดยการแสดงในรูปแบบแสงสีเสียงโดยไม่คำนึงถึงแนวคิด และรูปแบบของการแสดงทำให้มีการพัฒนาไปตามกระแสความนิยมตามยุคสมัยจึงทำให้รูปแบบ ดั้งเดิมหายไปมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการรำรำผสมผสานดนตรีสากลทำให้นดนตรีพื้นบ้านหายไป ปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้ทันสมัยไปตามยุคทำให้ดูอลังการ รูปแบบแถมมีการปรับเปลี่ยนไปตาม พื้นที่ที่นำไปแสดงธรรมให้เอกลักษณ์และศิลปะการแสดงของชาวอีสานใต้ได้เรื้อนหายไปดังนั้นควร อนุรักษ์รักษาให้คงอยู่และปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ให้สามารถสื่อสารให้กับรุ่นหลังได้เรียนรู้โดยการถ่ายทอด ส่งเสริมและเผยแพร่การรำบวงสรวงในโบราณสถานให้อยู่ต่อไป

สุตารัตน์ อาตมะพันธ์.(2562:25-26) ได้ศึกษา ความเชื่อเรื่องนาค มีความสำคัญกับผู้คนในประเทศไทย โดยเฉพาะ ในภาคอีสานแถบลุ่มน้ำโขง ที่มีความเชื่อว่ามีนาคคือ เทพเจ้าแห่งสายน้ำเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และจากการศึกษาความเชื่อเรื่องนาคตลอดจนปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่คำชะโนด ทำให้พบเครื่องบูชา และการฟ้อนรำที่หลากหลาย ซึ่งล้วนมาจากจินตนาการแห่งความศรัทธาทั้งสิ้น จากความเชื่อ ความศรัทธา และปรากฏการณ์ในพื้นที่นาคาคติคำชะโนด เพื่อนำมาประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องนาค ด้านการแสดงในพื้นที่คำชะโนด และสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ

ศรวดี ภูษมศรี. (2562:74)ได้ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับนาค ถูกแสดงออกผ่านการกระทำหลากหลายด้าน เช่น การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ผ่านงานประติมากรรม จิตรกรรม นาฏกรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการรับบวงสรวงพญานาค คนตรีนาฏศิลป์เป็นอีกเครื่องมือชนิดหนึ่งที่เป็นสื่อสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างคนกับพญานาค กล่าวคือ พิธีกรรมบวงสรวงเกี่ยวกับพญานาค จะมีการใช้ดนตรี นาฏศิลป์เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสำคัญ การแสดงออกถึงความเชื่อหรือภาพแทนในเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับพญานาค ถูกถ่ายทอดผ่านการแสดงนาฏศิลป์และการแต่งกาย ที่มุ่งเน้นให้มีลักษณะเกี่ยวกับพญานาคเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางความรู้สึนึกคิดที่มีความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับพญานาคมาอย่างช้านาน

สรุปได้ว่า งานวิจัยเกี่ยวข้องข้องดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับศิลปะการแสดงในแต่ละวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงสังคมศิลปะการแสดงที่กว้างขวางและสังเกตได้จากการวิจัยดังกล่าวว่าศิลปะการแสดงเป็นสื่อที่ส่งผ่านสังคม โดยเฉพาะศิลปะการฟ้อนอีสานนั้นมาจากความเชื่อ ในเรื่องของพระพุทธศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี ขวัญ หรือ วิญญาณ เพราะชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่ติดอยู่กับชนบประเพณี พิธีกรรมรักถิ่นฐาน อารยธรรม และ เป็นแหล่งศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจ ของผู้คนในการปฏิบัติในขนบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้เกิดศิลปะการฟ้อนการแสดงเข้ามาเพื่อแสดงออกถึงการเคารพบูชาอันถือ

พูนุ ปณุกิตโต ชิว

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยกำหนดขอบเขตการวิจัยและขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตการวิจัย

- 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
- 1.2 วิธีการวิจัย
- 1.3 ระยะเวลาในการวิจัย
- 1.4 พื้นที่การดำเนินการวิจัย
- 1.5 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

2. วิธีการดำเนินงานวิจัย

- 2.1 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3 การจัดการข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.4 การนำเสนอการวิจัย

1. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาการวิจัยออกได้ดังนี้

- 1.1.1 ศึกษาความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอีสานที่สัมพันธ์กับการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน
- 1.1.2 ศึกษาแนวคิดและรูปแบบนาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย
- 1.1.3 ศึกษานาฏยประดิษฐ์ และกระบวนการการแสดง ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย
- 1.1.4 ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเสื่อมความนิยมในการรับชมการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

1.2 วิธีการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยแบ่งวิธีการวิจัยดังนี้

1.2.1 ศึกษาข้อมูลเอกสาร หนังสือ ตำรา ที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐาน โดยจำแนก ดังนี้

1. องค์ความรู้ด้านสังคมวัฒนธรรมและประเพณีของชาวอีสาน
2. เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีจังหวัดหนองคาย
3. องค์ความรู้ด้านการแสดงแสง สี เสียง สื่อผสมระบบมัลติมีเดีย
4. องค์ความรู้ด้านนาฏกรรม
5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.2.3 ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.3 ศึกษาข้อมูลภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลให้สอดคล้องตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยใช้วิธีการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกต จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการตอบปัญหาตามความมุ่งหมายของการวิจัย

1.3 ระยะเวลาในการวิจัย

ในการศึกษารั้ครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาตามกรอบระยะเวลาของหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2562-2563

1.4 พื้นที่การวิจัย

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยเรื่อง นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยเลือกพื้นที่การวิจัย

1.พื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เนื่องจากปรากฏการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เป็นประจำทุกปีในช่วงเทศกาลวันออกพรรษาซึ่งได้จัดกิจกรรมการแสดงรูปแบบดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 23 ปี

2.ชมรมนาฏศิลป์ จังหวัดหนองคาย

3.โรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดหนองคาย

-โรงเรียนประทุมเทพวิทยาคาร

-โรงเรียนหนองคายวิทยาคาร

-วิทยาลัยเทคนิคหนองคาย

1.5 ด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำแนกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการศึกษาออกเป็นกลุ่มดังนี้

1. นักวิชาการด้านดนตรี นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานและศิลปวัฒนธรรมอีสาน

1. ผศ.ดร.พิรพงศ์ แสนไสย คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
2. ผศ.ดร.มนุศักดิ์ เรืองเดช คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
3. อาจารย์ชุมเดช เดชพิมล
4. นายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ผู้กำกับการแสดงยุคแรกจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการ วัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย

2. ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ฯลฯ จังหวัดหนองคาย

1. วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย
2. ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย
3. ฝ่ายสร้างสรรค์และผลิตการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2563
4. ประชาชนผู้รับชมการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย
5. หอการค้าจังหวัดหนองคาย

3 ศิลปินแห่งชาติ

1. ฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(หมอลำ) ประจำปี พ.ศ 2536
2. อาจารย์ทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์ ศิลปินแห่งชาติสาขาย่อยดนตรีพื้นบ้าน อีสาน ประจำปี พ.ศ. 2563

2.วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค หนองคาย ผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1.เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือการวิจัยเบื้องต้น จากนั้นจึงนำเสนอเครื่องมือการวิจัยกับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข ตลอดจนนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ

ตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้าง ด้านเนื้อหา ตลอดจนความเหมาะสมของภาษาและการใช้
ถ้อยคำของเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง จะใช้สัมภาษณ์กลุ่มบุคลากร ประเภทผู้นำในการ
จัดการ กลุ่มผู้รู้และกลุ่มผู้ร่วม

2. แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง จะใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้รู้ในการ
ดำเนินการในแต่ละกลุ่มที่จัดการเพื่อน

3. แบบสังเกตชนิดมีและไม่มีส่วนร่วม

4. วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบเครื่องมือในการวิจัย

- กล้องถ่ายรูป เพื่อบันทึกภาพประกอบในงานวิจัย

- สมุดบันทึก เพื่อบันทึกข้อมูลภาคสนามให้สมบูรณ์

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้หลักการเก็บข้อมูลสอดคล้องกับความมุ่งหมาย
ของการวิจัย และสามารถตอบคำถามของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีวิธีเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงนาฏกรรม ใน
ด้านต่างๆ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในการทำกรวิจัย ตลอดจนศึกษาเอกสารและแนวคิด
ทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ใช้วิธี สัมภาษณ์ แบบสอบถาม และ สังเกต
อย่างใกล้ชิด เพื่อที่จะได้ตรวจสอบข้อมูลที่สมบูรณ์ตรงกับข้อเท็จจริงยิ่งขึ้น

2.1 สัมภาษณ์ แบ่งออกได้ดังนี้

- กลุ่มผู้รู้ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยสัมภาษณ์ตามแบบ
สัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย นักวิชาการ ผู้กำกับ ผู้เขียนบท สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ใน
การแสดงนาฏกรรม

- กลุ่มผู้ปฏิบัติ การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยสัมภาษณ์ ศิลปิน
นักแสดง ผู้วิจัยสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดขอบเขตเพื่อจับประเด็นและตีความ หาคำตอบ

- กลุ่มบุคคลทั่วไป

2.2 แบบสอบถาม

2.3 การสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยเข้าร่วมสนทนากับกลุ่มผู้ที่มีส่วนร่วมในการ
แสดง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาคำตอบ เรื่องนาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้ง
ไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

2.4 การสังเกต แบ่งออกเป็น

- สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้สังเกตรูปแบบการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

3.การจัดทำข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยแยกตามความมุ่งหมายการวิจัย มาจัดทำข้อมูล ดังนี้

นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่างๆ มาศึกษาอย่างละเอียดพร้อมจัดเป็นหมวดหมู่ นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้มาจัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็น นำข้อมูลจากเอกสารและภาคสนามที่ได้จัดหมวดหมู่ไว้แล้วมาตรวจความถูกต้องด้วยกระบวนการสามเส้า

4.การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการนำข้อมูลที่ได้รับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและจากข้อมูลภาคสนามที่ได้ มาทำการวิเคราะห์โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. วิเคราะห์และจำแนกประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการแสดงนาฏกรรมในการแสดงแสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย
2. นำผลงานวิเคราะห์มาเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่และอภิปรายผลการศึกษา
3. นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงตามความมุ่งหมายของการวิจัย

5. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเรียบเรียงผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่กำหนด โดยใช้การนำเสนอในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์

พหุ ประเด็น ชีว

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง นาฏกรรมในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ ดำเนินการวิจัยด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต และข้อมูลจากสื่อวีดิทัศน์ ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของการวิจัย จำแนกหัวข้อในการวิเคราะห์ ได้ดังนี้

ตอนที่ 1 พัฒนานาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ.2561-2563

1.1 ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมวัฒนธรรมอีสาน

1.2 จังหวัดหนองคายกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนความเชื่อเรื่อง

พญานาค

1.3 ประวัติและพัฒนาการ การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ 2 รูปแบบนาฏกรรมในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561-2563

2.1 บทการแสดง

2.2 ตัวละคร

2.3 รูปแบบนาฏกรรมที่พบในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

จังหวัดหนองคาย

2.3.1 การแสดงละคร

2.3.2 ฟ้อนอีสานอนุรักษ์

2.3.3 ฟ้อนอีสานสร้างสรรค์

2.3.4 นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์

2.3.5 หมอลำ

2.3.6 ศิลปะการต่อสู้

2.3.7 กระบองไฟ

2.3.8 เชิดหุ่น

2.3.9 การขับร้องสรภัญญะ

พจนานุกรมศัพท์โต ชีเว

ตอนที่ 1 พัฒนาการนาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัด หนองคาย พ.ศ.2561-2563

1.1 ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพญานาคในบริบทสังคมวัฒนธรรมอีสาน

ในสังคมวัฒนธรรมของคนอีสานมีกิจกรรมประเพณีทางพุทธศาสนาและครรลองการดำรงชีวิตที่เราเรียกว่า ฮีต ที่ปฏิบัติสืบกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ทำให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่ต้งามขึ้นในสังคมโดยอาศัยความเชื่อ คนในสังคมวัฒนธรรมอีสานยังมีความเชื่อเรื่องพุทธ พรหมณ์ ผี ในมิติของผีก็จะเป็น ผีบ้านผีเรือน ผีตาแฮก ผีโพง และในสังคมวัฒนธรรมอีสานความเชื่อเรื่องนาคเป็นส่วนหนึ่งในความเชื่อสำคัญ 3 อย่างในสังคมอีสาน ได้แก่ ผี พุทธ และพราหมณ์ โดยความเชื่อเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นว่า คนอีสานพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการทำมาหากินโดยใช้ผีหรือความเชื่อเหนือธรรมชาติเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบและสร้างกติกาการอยู่ร่วมกันทางสังคม และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความถ่อมตนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะเห็นได้จากการนำความเชื่อเรื่องนาคและการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือ การผสมผสานระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของนาคในพื้นที่วัดซึ่งเป็นพื้นที่ทางพุทธศาสนา เป็นต้น เช่น วัดที่มีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งในอีสาน ได้แก่ วัดศิริสุทโธคำชะโนด ตำบลวังทอง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขงบั้งไฟพญานาค และเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องพญานาคจะปรากฏในงานศิลปกรรมที่ปรากฏในวัดวาอาราม ที่เป็นทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นความเชื่อสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล อิทธิฤทธิ์ของพญานาคในวรรณคดีของคนอีสานมีต่างกันไป

1.ความเชื่อเรื่องพญานาคพันดวงไฟบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คนในสังคมไทย เชื่อในปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคคนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะตามแถบลุ่มน้ำโขงมีความเชื่อว่าจะเกิดจาก อิทธิฤทธิ์ของพญานาคศึกต่อกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลที่พญานาคพันดวงไฟถวายต้อนรับ สักการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์ หลังโปรดพระมารดาในคืนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษาในวันรุ่งขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการต้อนรับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรรดานาคทั้งหลายจึงได้นำลูกไฟผุดขึ้นมาจากลำน้ำจึงเรียกว่าบั้งไฟพญานาค แม้ว่าจะยังไม่สามารถหาคำอธิบายที่ชัดเจนได้ว่าเกิดจากการกระทำของพญานาคหรือเกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติก็ตาม แต่โดยที่ลักษณะการเกิดของลูกไฟสีแดง ไม่มีกลิ่น ไม่มีควัน ไม่มีเสียง ฟุ้งขึ้นเหนือลำน้ำโขงและแหล่งน้ำอื่นๆในแถบอีสานตอนบนลูกไฟที่ฟุ้งขึ้น มีระดับสูงตั้งแต่ 1 ถึง 30 เมตรโดยประมาณ 50 150 เมตร จะมองเห็นลูกไฟเป็นเวลาประมาณ 5-10 วินาที ก็จะหายไปโดยเกิดขึ้นปีละ 1 ครั้งเท่านั้น คือช่วงก่อนวันออกพรรษาจะพบที่จังหวัดหนองคายและบึงกาฬมากที่สุด

โดยในจังหวัดหนองคายจะพบที่ หน้าวัดไทย และบ้านน้ำปี อำเภอรัตนวาปี วัดหินหมากเป้ง และ อ่างปลาบึก อำเภอสังคม ส่วนที่จังหวัดบึงกาฬจะพบที่วัดอาสงอำเภอเมืองบึงกาฬ(ธรรมมีเดีย,2539:42)

คนที่นับถือศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู มีความเชื่อความศรัทธาในพญานาคมาช้านาน พญานาคได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมักแสดงออกในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรม ลักษณะ เรื่องเล่า ภาววาด ประติมากรรม ตามโบสถ์ วิหาร สถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาและเทวสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตำนานพญานาคมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย อินเดียมีพื้นที่เป็นป่า ภูเขา จึงทำให้มีงูอยู่ชุกชุม ลักษณะทางกายภาพของงูคือมีพิษร้ายแรงจึงเป็นสัตว์ที่มนุษย์ให้การนับถือว่ามีอำนาจ ชาวอินเดียจึงนับถืองูเป็นสัตว์เทวะชนิดหนึ่งในเทพนิยายเรื่องเล่าถึงพญานาค โดยเฉพาะในมหากาพย์มหาภารตะ นาคเป็นปรปักษ์ของครุฑ ในส่วนตำนานพุทธประวัติก็เล่าถึงพญานาคและตำนานพื้นบ้านก็เล่าถึงพญานาคไว้มากมาย บ้างก็ว่าเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ มีความเชื่อเรื่องพญานาคแพร่หลายในภูมิภาคต่างๆทั้งทวีปเอเชียเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพญานาคที่บันดาลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ให้ลาภยศ ความร่ำรวย ให้เกิดความทุกข์ความเจ็บป่วยและภัยพิบัติได้หากได้กระทำไม่ดีต่อพญานาค ดังนั้นพญานาคจึงเข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อความศรัทธาเป็นอย่างมากคนในทวีปเอเชียจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า วัด วิหาร โบสถ์ สถานที่สำคัญทางศาสนา หรือสถานที่ก่อสร้างต่างๆ ก็จะมีรูปปั้นหรือภาววาดพญานาค ทางพุทธศาสนาก็มีเรื่องราวของพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องมากมายจนมีความเชื่อว่าพญานาคมีอยู่จริงสามารถพบเห็นได้ เพราะมีข่าวการพบเป็นพญานาคอยู่เสมอโดยเฉพาะในลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของพญานาคมีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหลายอย่างจนก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือที่สอดคล้องกับการมีพญานาคว่าเป็นงูใหญ่มีหงอนเป็นลักษณะแห่งความยิ่งใหญ่ความอุดมสมบูรณ์ความมีวาสนาอีกทั้งยังเป็นลักษณะของบันไดสู่บาดาลหรือประตูจักรวาล(สุดารัตน์ อาคมยะพันธ์,2562:82-83)

2.ความเชื่อเรื่องการบูชาพญานาคให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เรื่องน้ำ

ด้วยความเชื่อของคนไทย ส่วนใหญ่เชื่อว่าพญานาคสามารถบันดาลให้สิ่งต่างๆเกิดขึ้นได้ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งเลี้ยงชีพด้วย การเกษตร ได้พึ่งพาอาศัยน้ำฝนมาตลอดเวลา ถ้าปีไหนฝนดีการเกษตรปลูกพืชเจริญงอกงาม ให้ผลผลิตดีก็มีความสุข แต่ถ้าปีไหนฝนแล้งไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตรเกิดความอดอยากคนไทยจึงต้องหาที่พึ่งโดยที่มีความเชื่ออยู่แล้วว่า พญานาคคือ ผู้ให้น้ำ เป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำความอุดมสมบูรณ์ จึงเกิดพิธีกรรมการบูชาขอฝนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ขอให้ฝนตกตามฤดูกาล และได้อาศัยค้าเสี่ยงทายในแต่ละปีจะทำนายถึงปริมาณของน้ำฝนที่จะตก เรียกว่านาคให้น้ำ จำนวนนาคให้น้ำมีไม่เกิน 7 ตัว ถ้าปีไหนอุดมสมบูรณ์มีน้ำมากเรียกว่านาคให้น้ำ 1 ตัว หากปีไหนแห้งแล้ง เรียกว่ามีนาคที่ให้น้ำ 7 ตัว จะวัดกลับกัน กับจำนวนนาค คือ ที่น้ำหายไปเกิดความแห้งแล้งนั้นก็เพราะ

พญานาคเกี้ยวกันให้น้ำ แต่ละตัวจึงกลืนน้ำไว้ในท้องไม่ยอมพ่นน้ำลงมา ซึ่งคำทำนายเรื่องนาคให้น้ำ นี้ปรากฏให้เห็นชัดที่สุดคือในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในวันที่พืชมงคลของแต่ละปี (ปรีชา พิณทอง, 2525:418-419)

3. ความเชื่อพญานาคกับตำนานในพระพุทธศาสนา

ตามตำนาน พญานาค เมื่อก่อนสมัยพระพุทธเจ้าแล้ว เช่น หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมพิเศษแล้วจะเสด็จไปเมืองต่างๆ เพื่อที่จะแสดงธรรมเทศนา มีอยู่ครั้งหนึ่งได้เสด็จออกจากร่มไม้อรุณบาลนิโครธ ไปยังร่มไม้จิกชื่อ มุจลินท์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุข อยู่ 7 วัน คราวเดียวกันนั้นก็มีฝนตกพรำๆ และประกอบไปด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน ได้มีพญานาคชื่อ "มุจลินท์" เข้ามาวางตัวขด 7 รอบพร้อมกับแผ่พังพานปกพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะป้องกันฝนตกและลมมิให้ถูกพระวรกาย หลังจากฝนหายแล้ว คลายขณดออก แปลงเพศเป็นมาณพมายืนเฝ้าที่เบื้องพระพักตร์ ด้วยความศรัทธาอย่างแรงกล้า ความเชื่อนี้ทำให้ชาวพุทธสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก แต่มักจะสร้างแบบพระนั่งบนตัวพญานาค ซึ่งดูเหมือนว่าเอาพญานาคเป็นบัลลังก์ เพื่อให้เกิดความสง่างาม และทำให้คิดว่า พญานาคคือผู้คุ้มครองพระศาสดา

4. ความเชื่อเรื่องนาคที่ปรากฏในงานศิลปกรรม

นาคเป็นสัตว์ซึ่งเราไม่สามารถพบเห็นได้ตามธรรมชาติ มนุษย์จึงใช้จินตนาการในการสร้างหน้าขึ้นมาใหม่ โดยสร้างให้มีความพิเศษแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตที่เราพบเห็นได้โดยทั่วไป เบื้องต้นนาคมีต้นกำเนิดมาจากงูหรือสปีชีส์เชื้อสายต่อกันมา แต่ด้วยความที่นาคไม่ไช้ จึงทำให้นาคมีอวัยวะอื่นๆ ที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามา เช่น หงอนเครา ขา เขา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงทำให้นาคมีความแตกต่างกับงูมากขึ้น ซึ่งส่วนประกอบต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เกิดรูปแบบลักษณะทางกายภาพของศิลปกรรมรูปนาคที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไป เหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง นอกจากลักษณะทางกายภาพของนาคที่ส่งผลต่อรูปแบบนาคแล้ว การแสดงออกของช่างแต่ละกลุ่มตนเอง ก็เป็นอีกส่วนประกอบหนึ่งที่ส่งผลต่อรูปแบบของนาคด้วยเช่นกัน ซึ่งนาคแต่ละสกุลช่างนั้นเกิดจากทักษะความสามารถของช่างที่มีกระบวนการเทคนิควิธีการถ่ายทอดการแสดงออกและคติความเชื่อที่มีต่อนาคแตกต่างกันแม้ว่าทุกพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีศิลปกรรมรูปนาคปรากฏแต่ละลักษณะหน้าตาส่วนประกอบสำคัญของนาคในแต่ละชุมชนก็มีความแตกต่างกันไป บางส่วนก็มีลักษณะคล้ายคลึงใกล้เคียงกันเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะด้วยว่านาคเป็นสัตว์ที่ถูกสร้างขึ้นจากจินตนาการของมนุษย์ ลักษณะหน้าตาของนาคจึงถูกผู้สร้างสรรค์ใช้จินตนาการผสมผสาน นำส่วนประกอบจากสัตว์นานาชนิดมาก่อรูปขึ้นใหม่เป็นผลงานศิลปกรรมรูปนาคที่ปรากฏให้เห็นเช่นปัจจุบัน ทั้งนี้ สำหรับหน้าตาของนาคที่มีลักษณะเป็นลูกผสมซึ่ง

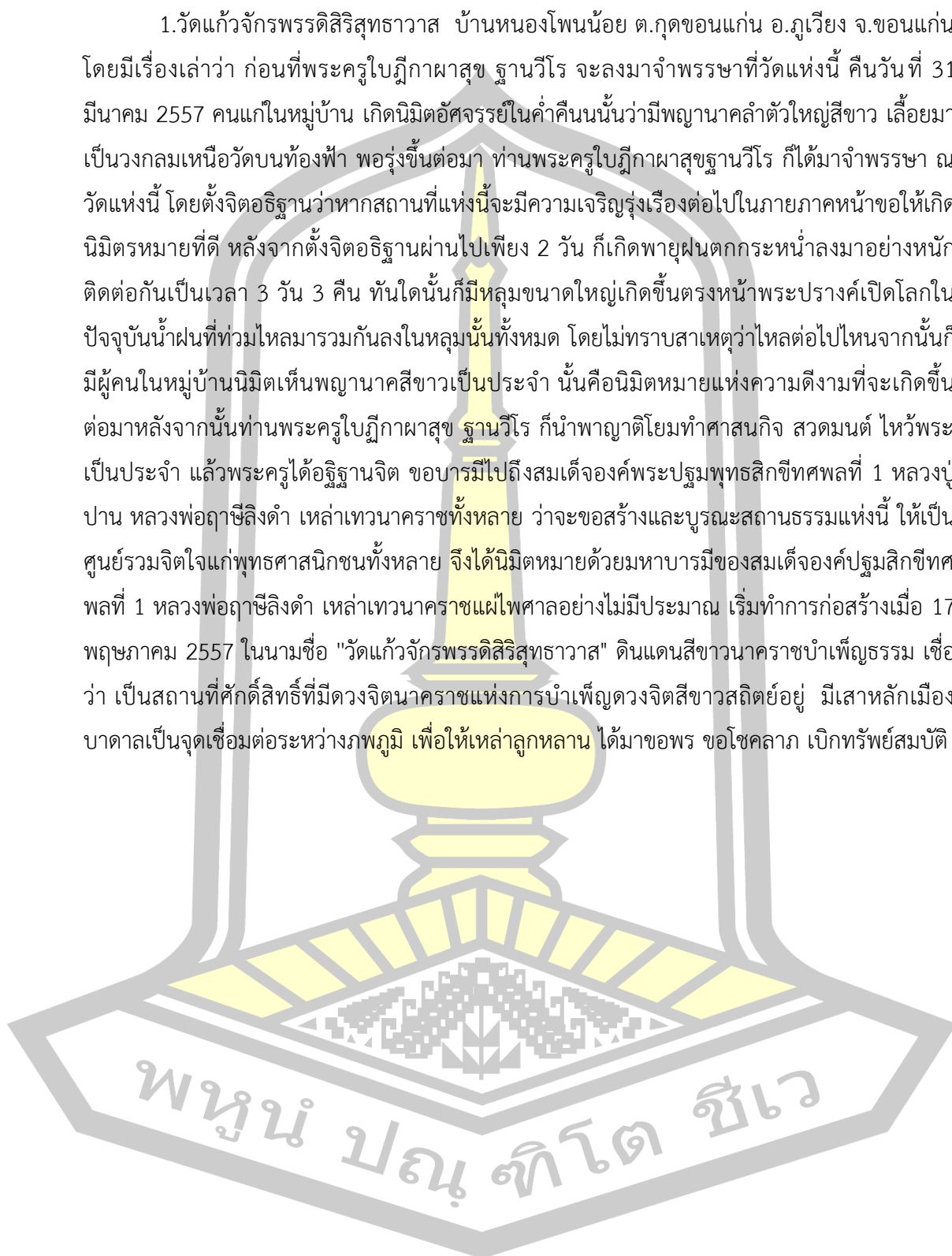
มีความแตกต่างจากรูปนาคที่ปรากฏอยู่ทั่วไปนั้นพบว่ามีการนำส่วนผสมของสัตว์ชนิดอื่นๆ มาเสริมเพิ่มเข้าไปซึ่งทำให้น้ำตาของนาคมีลักษณะที่แตกต่างออกไป(เมตตา ศิริสุข,2557:183-184)

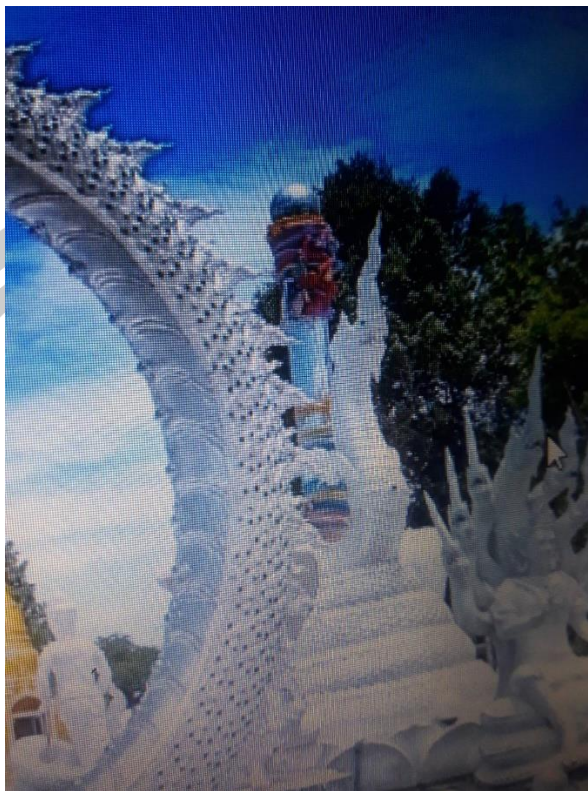
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งผู้คนในท้องถิ่นมีความผูกพันใกล้ชิดกับคติความเชื่อเรื่องนาคมายาวนาน ทั้งจากความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อที่มาจากศาสนาสำคัญสองศาสนา คือ พุทธ และ พราหมณ์-ฮินดู คติความเชื่อเรื่องนาค ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปสู่รุ่นลูกหลาน ในแผ่นดินอีสาน โดยมีเนื้อหาหรือคติความเชื่อทั้งที่มีความสอดคล้องใกล้เคียงกัน และรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง แต่ทั้งหมดทั้งมวลมีความเชื่อมโยงกับนาคหรือนาคทั้งสิ้น เริ่มแรกความเชื่อเกี่ยวกับนาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเองมีรากเหง้าที่ถือกำเนิดจากลัทธิขงจื้อด้วยเช่นกัน และการที่ผู้คนในสังคมอีสานมีความเคารพศรัทธาเชื่อถือในความมีตัวตนของนาคไม่ว่าจะลักษณะใดก็ตาม ถือได้ว่าเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคผลงานศิลปกรรมรูปนาค ขึ้นในพื้นที่ มาตั้งแต่ครั้งบรรพกาลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นาคปรากฏตัวอยู่ในงานศิลปกรรมหลายชนิดมีลักษณะเป็นงาน 2 มิติ และ 3 มิติ ทั้งที่เป็นผลงาน จิตรกรรม ประติมากรรมสถาปัตยกรรม และ หัตถกรรม ทั้งนี้ ภาพลักษณ์ลักษณะรูปแบบสัณฐานของนาคในงานศิลปกรรมแต่ละประเภทที่มาจากแต่ละพื้นที่ก็มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นผลอันเนื่องมาจากปัจจัยหลายด้านเช่นอิทธิพลทางศิลปกรรม ทั้งจากภายใน และ ภายนอก ความสามารถ และ ประสบการณ์ทางเชิงช่างของผู้สร้างสรรค์ข้อจำกัดทางด้านวัสดุและกรรมวิธีในการสร้างสรรค์(เมตตา ศิริสุข,2557:222-223)

รูปนาคที่ปรากฏในงานศิลปกรรมต่างๆโดยทั่วไปแล้วรูปหน้าที่พบส่วนใหญ่ทำให้เราคิดเห็นคล้ายตามไปได้ว่ารูปแบบของนาคคือมีลักษณะลำตัวคล้ายงูใหญ่ที่มีหางอนจากการศึกษางานศิลปกรรมรูปหน้าแสดงให้เห็นว่าความเข้าใจเบื้องต้นที่กล่าวถึงนาคว่าคืองูใหญ่มีหางอนนั้นมิอาจสรุปได้ชัดเจนเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเนื่องด้วยลักษณะของหน้าที่ปรากฏในงานศิลปกรรมแต่ละชิ้นมีรายละเอียดและส่วนประกอบที่แตกต่างกันไปทั้งนี้ลักษณะที่แท้จริงของนาคจะมีรูปทรงหน้าตาแบบใดนั้นมิอาจสรุปได้ในมิติหนึ่งด้วยเหตุเพราะภาพหน้าที่ปรากฏให้เห็นชัดปัจจุบันนี้ถือได้ว่าเป็นภาพในอุดมคติที่ถูกสร้างขึ้นโดยจินตนาการของมนุษย์ช่างผู้สร้างสรรค์ได้ใช้จินตนาการสร้างรูปนาคในงานศิลปกรรมแต่ละชิ้นขึ้นมาโดยที่ช่างแต่ละคนต่างก็มีความสามารถและทักษะเชิงช่างที่แตกต่างด้วยกัน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดรูปแบบของหน้าที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่นแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจสามารถปฏิเสธได้คือนาคนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับงูโดยตรงและที่มาของนาคในทุกพื้นที่นั้นล้วนแล้วมีต้นกำเนิดมาจากงูทั้งสิ้น(สุดารัตน์ อาคมยพันธ์,2562:96)

จะเห็นได้ว่าในสังคมวัฒนธรรมอีสาน ศิลปกรรมรูปนาคที่ปรากฏไม่ว่าจะเป็นประติมากรรม จิตรกรรม มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป จากความเชื่อของคนในพื้นที่ จินตนาการ ฝีมือ เทคนิคของช่างที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. วัดแก้วจักรพรรดิสิริสุทธาวาส บ้านหนองโพนน้อย ต.กุดขอนแก่น อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น โดยมีเรื่องเล่าว่า ก่อนที่พระครูใบฎีกาผาสุข ฐานวิโร จะลงมาจำพรรษาที่วัดแห่งนี้ คืบวันที่ 31 มีนาคม 2557 คนแก่ในหมู่บ้าน เกิดนิมิตอัศจรรย์ในคำคืบนั้นว่ามีพญานาคลำตัวใหญ่สีขาว เลื้อยมาเป็นวงกลมเหนือวัดบนท้องฟ้า พอรุ่งขึ้นต่อมา ท่านพระครูใบฎีกาผาสุขฐานวิโร ก็ได้มาจำพรรษา ณ วัดแห่งนี้ โดยตั้งจิตอธิษฐานว่าหากสถานที่แห่งนี้จะมีความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายภาคหน้าขอให้เกิดนิมิตรหมายที่ดี หลังจากตั้งจิตอธิษฐานผ่านไปเพียง 2 วัน ก็เกิดพายุฝนตกกระหน่ำลงมาอย่างหนักติดต่อกันเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ทันใดนั้นก็มียุทธรูปขนาดใหญ่เกิดขึ้นตรงหน้าพระปรางค์เปิดโลกในปัจจุบันน้ำฝนที่ท่วมไหลมารวมกันลงในหลุมนั้นทั้งหมด โดยไม่ทราบสาเหตุว่าไหลต่อไปไหนจากนั้นก็มียุทธรูปในหมู่บ้านนิมิตเห็นพญานาคสีขาวเป็นประจำ นั่นคือนิมิตหมายแห่งความดีงามที่จะเกิดขึ้น ต่อมาหลังจากนั้นท่านพระครูใบฎีกาผาสุข ฐานวิโร ก็นำพาญาติโยมทำศาสนกิจ สวดมนต์ ไหว้พระเป็นประจำ แล้วพระครูได้ฐิฐานจิต ขอขมาไปถึงสมเด็จพระปฐมพุทธาสีทศพลที่ 1 หลวงปู่ปาน หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ เหล่าเทวนาคราชทั้งหลาย ที่จะขอสร้างและบูรณะสถานธรรมแห่งนี้ ให้เป็นศูนย์รวมจิตใจแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงได้นิมิตหมายด้วยมหาขมาขมาของสมเด็จพระปฐมพุทธาสีทศพลที่ 1 หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ เหล่าเทวนาคราชแผ่ไพศาลอย่างไม่มีประมาณ เริ่มทำการก่อสร้างเมื่อ 17 พฤษภาคม 2557 ในนามชื่อ "วัดแก้วจักรพรรดิสิริสุทธาวาส" ดินแดนสี่ขานาคราชบำเพ็ญธรรม เชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีดวงจิตนาคราชแห่งการบำเพ็ญดวงจิตสีขาวสถิตย์อยู่ มีเสาหลักเมืองบาดาลเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างภพภูมิ เพื่อให้เหล่าลูกหลาน ได้มาขอพร ขอโชคขอลาภ เบิกทรัพย์สมบัติ

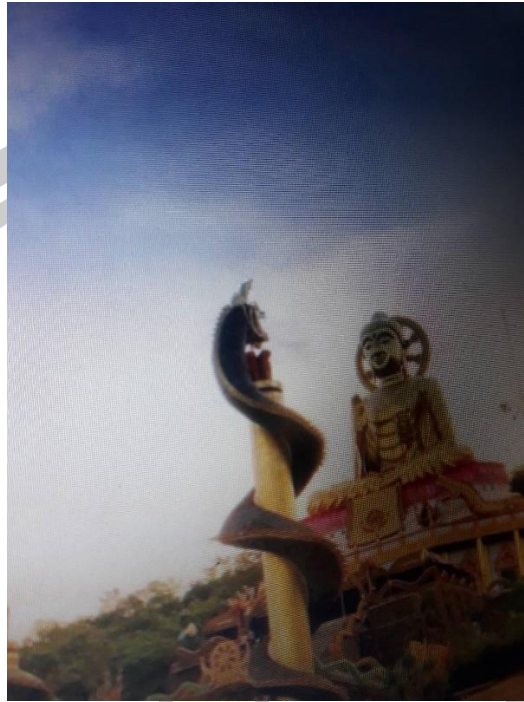

ภาพประกอบที่ 9 รูปปั้นพญานาคที่วัดแก้วจักรพรรดิสิริสุทธาวาส

ที่มา: ผู้วิจัย 2563

2.วัดผาเก็ง ตั้งอยู่ใน อุทยานแห่งชาติภูเวียง บ้านโคกหนองขาม ตำบลในเมือง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น เป็นสถานเหมาะกับการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา มีบรรยากาศร่มรื่น กว้างขวาง และมีศาลาไม้ขนาดใหญ่เป็นเหมือนศูนย์รวมของชาวบ้านโคกหนองขามและหมู่บ้านใกล้เคียง ที่วัดถ้ำผาเก็ง มีรูปปั้นพญานาค เพราะที่นี่แกะสลักขึ้นมาจากไม้ ที่มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างไปจากที่อื่น แต่ก่อนที่วัดนี้ จะมีทั้งพระพุทธรูปองค์ใหญ่และพญานาคทั้งดงามขนาดนี้ เมื่อก่อนนั้นหลวงพ่ोजำวัดนี้ ท่านมาจำวัดเพื่อบำเพ็ญสมณะธรรม ลดละกิเลสเท่านั้น โดยไม่คิดที่จะสะสมทรัพย์สินหรือสร้างถาวรวัตถุใด ต่อมาคืนหนึ่ง เกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวขึ้น สั่นไปทั่วทั้งวัด หลวงพ่อเลยได้นึกคิดว่า มีเสียงหนึ่งมาขอให้ท่านสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อไว้ให้คนกราบไหว้ และเป็นที่ระลึกอยู่ในสถานที่แห่งนี้ แต่หลวงพ่อก็ได้บอกกลับไปว่า ตนเองนั้นเป็นแค่พระผู้่น้อย ไม่มีกำลังที่จะสร้างอะไร เสียงที่วานั้นเลยบอกว่าจะให้ความช่วยเหลือ แล้วก็เกิดเหตุการณ์อย่างที่ว่าจริงๆ เพราะชาวบ้านต่างก็มาช่วยกันสร้างวัด ทำให้กลายเป็นวัดสวยงามที่เกี่ยวกับภพภูมิเทพ เทวดา

ภาพประกอบที่ 10 รูปพญานาคเกะสลักจากไม้
ที่มา : ผู้วิจัย 2563

3. พุทธยานอุทยานวังน้ำเขียว ตั้งอยู่ในอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา สถานที่เที่ยวที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความศรัทธาในความเชื่อเรื่องพญานาค บรรยากาศโดยรอบร่มรื่นดูสงบ มีพื้นที่จุดสักการะบูชา หลายจุด ทั้งองค์ป้อนันตนาคราช องค์ปู่ศรีสุทโธ แม่ย่าศรีปทุม พญานันตนาคราชองค์ใหญ่สิริรุ่ง ตั้งเด่นเป็นสง่ากลางวัด สวยงามน่าเกรงขาม สามารถลอดท้องพญานาคเพื่อความเป็นสิริมงคลรวมทั้ง ถ้ำนครบาดาล ที่ประดับไฟหลากสีสลัปไปมางดงาม ภายในถ้ำมีแม่ย่าศรีนครบาดาล 5 เศียรที่สามารถขอพรในเรื่องต่างๆ ทั้งความรัก เงินทอง หน้าที่การงาน นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ซึ่งจัดไว้รองรับญาติธรรม และนักท่องเที่ยวที่เลื่อมใสศรัทธา

พูนุ ปณุกิตโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 11 รูปปั้นแม่ย่าศรีนคราบาดาล
ที่มา: <https://www.paiduaykan.com/travel>

4. สระน้ำมัจฉินท์ หรือ สระพญานาค สระ น้ำโบราณที่มีบันทึกในหนังสือโบราณที่เขียนเป็นภาษามคธ เรียกชื่อว่า “สระมัจฉะน้ำเที่ยงหมั่น” เมื่อครั้งได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าบรรจุไว้ในองค์พระธาตุได้เกิดปรากฏการณ์ประหลาดมีสายน้ำพวยพุ่งออกมาจากพื้นดิน พระมहाเทพหลวงและพระมหาเทพพล พระภิกษุที่ดูแลองค์พระธาตุ ได้สังเกตเห็นว่ามีสายน้ำพุ่งขึ้นมาตลอดเวลาจากปล่องพญานาคที่เฝ้ารักษาพระธาตุบังพวน จึงได้ชักชวนญาติโยมขุดสระรองรับน้ำเอาไว้ และสร้างรูปปั้นพญานาค 7 เศียรไว้กลางสระแห่งนี้ รูปแบบศิลปะแบบล้านช้าง ในสมัยพระเจ้าวิชลราช กษัตริย์ล้านช้างได้เสด็จมานมัสการพระธาตุ (ช่วงพ.ศ. ๒๐๔๓ – ๒๐๖๓) โปรดให้มีการปรับปรุงสระน้ำแห่งนี้และนิมนต์พระคุณเจ้าจัดทำพิธีมหาพุทธาภิเษก สระมัจฉินท์ถือเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และนำน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ไปใช้ในพิธีสำคัญในราชสำนักล้านช้างเป็นต้นมาในสมัยต่อมา สมเด็จพระไชยเชษฐา (พ.ศ. 2093-2115) กษัตริย์ล้านช้างได้โปรดเกล้าให้สร้างพระพุทธรูปขนาดปรก 9 เศียร ไว้ในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย ซึ่งเห็นได้ว่าในยุคสมัยพุทธกาลก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพญานาค มีให้เห็นได้ในทุกยุคทุกสมัยแม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ก็ตาม ปัจจุบันสระมัจฉินท์แห่งนี้ถือเป็นสระน้ำสำคัญประจำจังหวัดหนองคาย น้ำในสระแห่งนี้ถูกนำไปใช้ในพิธีสมรสมูรธาภิเษก พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และพิธีศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในรัชกาลปัจจุบันเป็นประจำ(ฐาปนันท์ มหิศนันท์.2563:3-6)

ภาพประกอบที่ 12 รูปปั้นพญานาค 7เศียรกลางสระน้ำ

ที่มา : <https://sites.google.com/> 7 มีนาคม 2564

ประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนาค ชาวอีสานได้จัดกิจกรรมที่เป็นประเพณีภายใต้ ฮีต 12 คลอง 14 ผู้วิจัยสำรวจพบว่า มีประเพณีที่เกี่ยวกับนาค ดังนี้

1. ประเพณีบวชนาค

การอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อความศรัทธาของคนที่นับถือ ศาสนาพุทธ ว่า เมื่อถึงอายุอุปสมบท ลูกผู้ชายจะต้องอุปสมบท สักครั้งหนึ่งในชีวิต เป็นค่านิยมของคน ที่นับถือพุทธศาสนา มาช้านานจนเป็นวัฒนธรรม การบวชเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษา พระธรรมหรือเพื่อ ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาที่เลี้ยงดูมา เพราะตามความเชื่อว่าเป็นบวชแล้วทำให้ พ่อแม่ได้รับอานิสงส์จากการบวช ทำให้พ่อแม่ได้เกาะผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ลูกชายที่จะอุปสมบทได้นั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ที่ไม่ควรได้รับการบวชคือผู้ที่ไม่ใช่พระอุปัชฌาย์ และผู้ที่ไม่บวชเป็นของตนเอง คือไม่มีบาตรและจีวร บุคคลเหล่านี้ไม่ควรให้บวช หากภิกษุรูปใดบวชให้ จะต้องอาบัติทุกกฏ แต่เมื่อใดบุคคลเหล่านี้สามารถหาพระอุปัชฌาย์ที่เหมาะสมได้และหาบวชได้ แล้ว ก็สามารถ อุปสมบทได้ พิธีการอุปสมบท เรียกผู้ที่จะบวชว่า “นาค” ซึ่งมีเรื่อง เล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายัง

ทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น มีนาคตนหนึ่ง อึดอัด ระอา เกลียดการกำเนิดเป็นนาค จึงมีความคิด ว่าทำอะไร จึงจะพ้นจากกำเนิดเป็นนาค และกลับเป็นมนุษย์ได้โดยเร็ว เมื่อได้ คิดใคร่ครวญแล้วเชื่อ ว่า การบวชเป็นสมณะสาวกของพระพุทธเจ้า ที่เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติ พรหมจรรย์ ก็ จะ พ้นจากกำเนิดเป็นนาคและกลับเป็นมนุษย์ได้ จึงแปลงกายเป็น มนุษย์มาขอบวชใน พระพุทธศาสนา เมื่อได้บวชแล้วพระนาคนั้น ก็ตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งสอนเป็นอย่างดี โดยได้อาศัยอยู่ ในวิหาร สดเขตกับภิกษุรูปหนึ่ง วันหนึ่งภิกษุรูปนั้นตื่นนอนก่อนจึงออกไป เดินจงกรมอยู่นอกวิหาร

ครั้งภิกษุรูปนั้นออกไปแล้ว พระนาคนั้น ก็วางใจจาวัดในวิหาร เมื่อหลับไปได้กลายร่างเป็นนาค เพราะตามธรรมดาของนาคนั้น จะกลายร่างเป็นนาคด้วยเหตุห้าประการคือ ขณะปฏิสนธิเมื่อแรกเกิด มา ขณะกำลังลอกคราบ ขณะเสพเมถุน หรือการมีเพศสัมพันธ์กับนาคด้วยกัน ขณะนอนหลับ และ เมื่อตายครั้งภิกษุรูปนั้นกลับเข้ามาในวิหาร ได้ เห็นวิหารทั้งหลังเต็มไปด้วยงูก็ตกใจจึงร้องเอะอะขึ้น พระนาคนั้นเมื่อตื่นขึ้น มีสติก็กลายร่างเป็นพระนาค เรื่องของพระนาคก็ทราบแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องพระนาคกับ พระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าประชุมสงฆ์ ได้ประทานพระพุทโธวาท แก่พระนาคนั้นว่า พวกเจ้าเป็นนาค มีความไม่องงามในธรรมวินัย ไม่สามารถบรรลุธรรมชั้นสูงได้ไปเกิดพระนาค จงไปรักษาอุโบสถในวันที่ 14, วันที่ 15 และ 8 ค่ำ ด้วยวิธีนี้พระนาค ก็พ้นจากกาเนิดนาค และได้ไปเกิดเป็น มนุษย์เร็วพลัน พระพุทธเจ้ากล่าวกับพระสงฆ์อีกว่า สัตว์เดรัจฉาน ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว ต้องให้สึกเสีย เมื่อพระพุทธเจ้าให้พระนาคสึก พระนาคเสียใจเป็นอย่างมากจนถึงกับหลังน้ำตาเพราะความน้อยเนื้อต่ำใจว่าตนไม่ได้เกิดเป็นมนุษย์ จึงขอร้องให้หมู่ภิกษุเรียกผู้ที่จะบวชเป็นพระว่า “นาค” เพื่อให้ ระลึกถึงตน และชื่อของตนจะได้ปรากฏอยู่ชั่วกาลนาน ซึ่งการบวชในเวลาต่อมาจึงเรียกคนที่จะบวชว่า “นาค” และเพื่อป้องกันพญานาคมาบวช ขณะบวชพระคู้สวดจะถามผู้บวชว่า “มนุสโสสิ” แปลว่า “ท่านเป็นมนุษย์หรือ” ต้องตอบว่า “อามะกันเต” แปลว่า “ใช่ครับ” ซึ่งในการบวชนั้น ต่อมาได้มีการบัญญัติบุคคล ที่ห้ามบวชได้แก่

1. ผู้ที่มีเพศและภาวะบกพร่อง กะเทย คนที่มีอวัยวะเพศ สองเพศ คือมีทั้งเพศหญิงและเพศชายในคนเดียวกัน สัตว์เดรัจฉาน
2. ผู้ที่ฆ่าบิดา ผู้ที่ฆ่ามารดา ผู้ที่ฆ่าพระอรหันต์ ผู้ที่ทำร้ายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต ผู้ที่ทาสงฆ์ให้แตกกัน
3. ผู้ที่ทำผิดต่อพระพุทธศาสนา ต้องอาบัติปาราชิก หมายถึง ผู้ที่เคยบวชแล้วแต่ทำผิดร้ายแรงถึงระดับที่ขาดจากความเป็น พระภิกษุ บุคคลประเภทนี้จะกลับมาบวชอีกไม่ได้ ผู้ที่ประทุษร้าย ภิกษุณี คนลักเพศปลอมบวช คือเอาผ้าเหลืองมาห่มเองโดยไม่มี พระอุปชฌาย์ ผู้ที่ไปเข้ารีตเดียรถีย์ หมายถึงพระภิกษุสามเณรที่ เปลี่ยนไปเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา จะกลับมาบวชไม่ได้ (ไซติ ศรีสวรรณและเกริก ท่วมกลาง, 2560 : 15 - 88)

2. ประเพณีปลอยเรือไฟ

ประเพณีลอยเรือไฟ บางที่เรียกว่า ลอยเรือไฟ ล่องเรือไฟ หรือ ปลอยเรือไฟ เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่นิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 วันออกพรรษา โดยเฉพาะท้องถิ่นที่มีชัยภูมิเหมาะสมคือ มีแม่น้ำ เท้าที่ปรากฏจะมีแนวทางที่คล้ายกัน และอยู่บนพื้นฐานความเชื่อต่างๆ เป็นต้น เรือไฟในสมัยโบราณนั้นมีรูปแบบที่เรียบง่าย โดยทำจากต้นกล้วย และลำไม้ไผ่ ที่ทำได้มาจัดทำเป็นโครงเรือไฟง่ายๆพอที่จะทำให้ลอยน้ำได้ การประดับตกแต่งเรือ ไฟภายในเรือไฟจะประดับ

ด้วย ดอกไม้ รูปเทียน ตะเกียง ชี้ได้ สำหรับจุดให้สว่างไสว ก่อนจะปล่อยเรือไฟลงกลางลำน้ำโขง งานประเพณีไหลเรือไฟ หรือประเพณี ไหลเฮือไฟ ประเพณีที่จัดขึ้นทั่วไปในหลายจังหวัดในภาคอีสาน (ไพโรจน์ เพชรสังหาร,2530:50)

3.ประเพณีขอฝน

บุญบั้งไฟเป็นประเพณีอีสานในฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชาวอีสาน นิยมทำกันในเดือน6หรือเดือน7 ที่เป็นช่วงต้นฤดูฝน เพื่อเป็นการบูชาพญาแถน ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล จึงจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถนที่ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสายน้ำ

ตำนานของประเพณีบุญบั้งไฟ ผูกพันกับนิทานพื้นบ้านเรื่องสงครามพญาคันคากกับพญาแถน เรื่องนี้เริ่มจากพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพญาคันคาก(คางคก)อาศัยอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ครั้งนั้นพญาแถนเทพผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ผู้ตกลงมาให้ฝนตก เกิดไม่พอใจชาวโลก จึงตกลงมาให้ฝนไม่ตก ตลอด 7 ปี 7เดือน 7วัน ชาวบ้านทนไม่ไหวจึงคิดทำสงครามกับพญาแถน แต่สู้พญาแถนและกองทัพบนสวรรค์ไม่ได้ ถูกไล่ล่าหนีมาต้นไม้ใหญ่ที่พญาคันคากอาศัยอยู่เกิดความสงสารชาวบ้าน จึงตกลงไปต่อสู้กับพญาแถน พญาคันคากจึงได้วางแผน ให้พญาปลวกก่อจอมปลวกขึ้นไปจนถึงสวรรค์ แล้วให้พญาอดขึ้นไปทำลายด้ามอาวุธของทหารและอาวุธพญาแถน และให้พญาผึ้ง ต่อ แตน ไปต่อยทหารและพญาแถน ฝ่ายพญาแถนจึงพ่ายแพ้จึงให้คำมั่นสัญญาว่า หากมนุษย์ยิงบั้งไฟขึ้นไป แสดงว่าให้รับบันดาลให้ฝนตกลงมาทันที และถ้าบั้งไฟขึ้นก็ถือว่าเป็นสัญญาณว่าฝนได้ตกลงถึงพื้นแล้ว และเมื่อใดที่ชาวบ้านเล่นว่าวก็เป็นสัญญาณแห่งการหมดสิ้นฤดูฝนพญาแถนก็บันดาลให้ฝนหยุด(ไพโรจน์ เพชรสังหาร,2530:60)

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าจากความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมา จากอดีตถึงปัจจุบัน และยังมีปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการตอกย้ำความเชื่อจึงทำให้เกิดประเพณี วัฒนธรรม ศิลปกรรม มีแนวความคิดที่แตกต่างกันออกไป แต่ที่สำคัญคือการนำความคิดออกมาให้ปรากฏชัดเจนขึ้น คติความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดประเพณี วัฒนธรรม ศิลปกรรม หลากหลายรูปแบบ แต่ในแต่ละพื้นที่ในสังคมอีสานล้วนเกิดจากความคิดที่โยงกับความเชื่อ ในท้องถิ่นที่มองว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และก็ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอีกด้วย

1.2 จังหวัดหนองคายกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาค

ในความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงจังหวัดหนองคายกับตำนานพญานาคบวกกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ปรากฏการณ์รอยพญานาค ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อีสาน นำมาผูกติดกับเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พลัง อำนาจ จังหวัดหนองคายจึงมีการจัดกิจกรรมที่สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องพญานาค ดังนี้

1.งานประเพณีออกพรรษาและบั้งไฟพญานาคโลก

จังหวัดหนองคายจัดงานประเพณีออกพรรษาและบั้งไฟพญานาคโลก จัดขึ้นในวันออกพรรษาของทุกปี สำหรับงานประเพณีออกพรรษาและบั้งไฟพญานาคโลก โดยกิจกรรมจะมีขึ้นใน 6 อำเภอที่ติดกับแม่น้ำโขง จัดเริ่มตั้งแต่อำเภอสังคม , อำเภอศรีเชียงใหม่ , อำเภอท่าบ่อ , อำเภอเมือง , อำเภอโพนพิสัย และอำเภอรัตนวาปี ซึ่งแต่ละอำเภอจะมีการจัดงานคนละวันกัน เสียงลำดับและมีกิจกรรมดังนี้

1.อำเภอศรีเชียงใหม่ ที่จะมีการจัดกิจกรรม ณ ลานวัฒนธรรมเป็งเวียง กิจกรรมที่สำคัญคือการรำบูชาพญาศรีสุวรรณหงส์สัตตนาคราช

2.อำเภอท่าบ่อ มีการจัดกิจกรรม ณ ลานวัฒนธรรมเทศบาลเมืองท่าบ่อ กิจกรรมที่สำคัญคือรำบวงสรวงเทศกาลบั้งไฟพญานาคโลก และการแสดงแสง สี เสียง ตำนานเมืองพราหมณ์

3.อำเภอเมืองหนองคาย โดยเทศบาลเมืองหนองคาย มีการจัดกิจกรรมที่สำคัญคือพิธีบวงสรวงพญานาค การรำบูชาพญานาค และการแสดง แสง สี เสียง “เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค” ณ บริเวณวัดศรีบุญเรือง

4.อำเภอสังคม มีการจัดกิจกรรม ณ บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอสังคม กิจกรรมที่สำคัญคือ พิธีรำบวงสรวงพญานาค

5. อำเภอรัตนวาปี มีการจัดกิจกรรม ณ หน้าที่ว่าการอำเภอรัตนวาปี กิจกรรมสำคัญคือ การรำบวงสรวงพญานาค

6.อำเภอโพนพิสัย มีการจัดกิจกรรมหลายจุด แต่จุดใหญ่จะอยู่ที่ลานนาคาเบิกฟ้า กิจกรรมที่สำคัญคือพิธีบวงสรวงพญานาคแบบดั้งเดิม พิธีบวงสรวงวันเปิดโลก บูชาพระพุทธรูปเจ้าและบูชาพญานาค และพิธีรำบวงสรวงพญาพิสัยสัตตนาคราช และการแสดงแสงสีเสียง “เปิดตำนานเวียงปากห้วยหลวง สู่เมืองโพนพิสัย มหัศจรรย์บั้งไฟพญานาค จะจัดในวันที่คาดว่าจะมีปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” (เกษตร วรณราช,2563:สัมภาษณ์)

สถานที่ทั้ง 6 อำเภอ จะมีกิจกรรมประกอบด้วย การแสดงแสง สี เสียง “เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค” การแสดงแสง สี เสียง พิธีรำบวงสรวง การลอยเรือไฟบูชาพญานาค การแสดงกระทงยักษ์ การแสดงนิทรรศการเรือโบราณ การ การแสดง ศิลปวัฒนธรรม อารยธรรมลุ่มน้ำโขง การแสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์ OTOP ของ ชุมชน ถนนอาหาร ลานดนตรี การแสดงบนเวทีของศิลปิน

2.พิธีรำบวงสรวงพญานาค

จังหวัดหนองคายจะมีการจัดพิธีการรำบวงสรวงพญานาคขึ้น ใน 6 อำเภอ อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่ออำเภอเมืองหนองคาย อำเภอสังคม อำเภอรัตนวาปี และ อำเภอโพนพิสัย ล้วนเป็นอำเภอที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขง คณะนางรำ จะมีทั้งหญิงและชาย จากทุกภาคส่วน มาพร้อมใจกันรำ

เป็นทำรำที่แสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อองค์พญานาค โดยใช้เวลารำ 14 นาที ด้วยความพร้อมเพรียง และอ่อนช้อยสวยงาม จัดขึ้นในวันออกพรรษา

ภาพประกอบที่ 13 พิธีรำบวงสรวงพญานาค จังหวัดหนองคาย

ที่มา : <https://www.facebook.com/PRD.nongkhai/photos/> 11 มีนาคม พ.ศ.2564

3. บุญบั้งไฟ

ประเพณี บุญบั้งไฟของหนองคาย จะเริ่มต้นในเดือนหก ตามปฏิทินทางจันทรคติ มีขบวนแห่ประกวดการตกแต่งลวดลายและริ้วขบวน ของชาวบ้านคุ้มต่างๆ ในเขตเทศบาลและเขตใกล้เคียง และจุดหมายของขบวนแห่จะพากันมาบวงสรวงหลวงพ่อพระใส ที่วัดโพธิ์ชัยเป็นจุดสุดท้าย หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้น ก็จะมีการแข่งขันการจุดบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้า จากบรรดาผู้สมัครแข่งขันจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน(นงคราญ จันพุทธา,2563:สัมภาษณ์)

จากความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้น จังหวัดหนองคายจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของความเชื่อ นำมาสร้างในรูปแบบการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค ซึ่งมีประวัติและพัฒนาการ ดังนี้

1.3 ประวัติและพัฒนาการ การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

ความเชื่อความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพญานาค โดยเฉพาะในกลุ่มผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง มีความเชื่อความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจ อิทธิฤทธิ์ของพญานาค ความสัมพันธ์ระหว่างพญานาคกับผู้คนมีมาอย่างช้านาน จังหวัดหนองคายมีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ “บั้งไฟพญานาค” มีลักษณะเป็นลูกไฟสีแดงอมชมพู ไม่มีกลิ่น ไม่มีเสียง ไม่มีควัน ผุดขึ้นกลางลำน้ำโขงในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ทำให้เกิดการจัดงานประจำปี คือ การจัดการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาคขึ้น เกิดจาก ของนายอำนาจ ประชารัฐ อดีตรองผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มา

ชมบั๊งไฟพญานาค ได้รับรู้เรื่องราวตำนาน ความเชื่อ เรื่องเล่า วิถีชีวิต ของผู้คนลุ่มน้ำโขง จังหวัดหนองคายกับพญานาค โดยได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของศิลปะการแสดง แสง เสียง จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ 2540 สืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลา 23 ปี เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อที่ชาวหนองคายมีต่อบั๊งไฟพญานาค ว่าเกิดจากพญานาคซึ่งมีความศรัทธาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้พ่นลูกไฟถวายขึ้นเป็นพุทธบูชา ในขณะที่พระพุทธรเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระมารดา ในคำคืนวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อเรื่องพญานาคกับนาฏกรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน การแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค เริ่มครั้งแรก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2540 ด้วยความร่วมมือของจังหวัดหนองคาย เทศบาลและสำนักวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย ในปี พ.ศ. 2545 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เข้ามาเป็นเจ้าภาพในการทำการแสดง แสง เสียง ทั้งหมด ชมรมนาฏศิลป์หนองคายได้จัดทำบทและดำเนินการแสดง เรื่อยมาโดยมี นายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ นักวิชาการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย ผู้กับการแสดง ตั้งแต่ครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน จากนั้นปี พ.ศ. 2546จังหวัดหนองคายได้มอบหมายให้เทศบาลหนองคายเป็นเจ้าภาพในการจัดสรรงบประมาณค่าค่าใช้จ่ายมาโดยตลอด การแสดง แสง เสียง ช่วง 5- 6 ปีแรก ใช้ชื่อชุดการแสดง ว่า เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค และในปีต่อมา ท่าน ศาสตราจารย์ ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์ราชบัณฑิต ได้มีโอกาสมาชมการแสดง แสง เสียง จึงเห็นถึง ความยิ่งใหญ่ ความอลังการ และความตั้งใจ ของชาวจังหวัดหนองคาย ท่านเลยเปลี่ยนชื่อการแสดงว่า มหาพุทธบูชา นาคะประทีป นาฏนันทนาการ จนมาถึงทุกปัจจุบัน (ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ,2563:สัมภาษณ์)

1.พัฒนาการนาฏกรรมในงานแสดง แสง สี เสียงเปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ.2561-2563 พบว่า มีการดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ มีลำดับการแสดงแบ่งออกเป็น 5 องก์ ดังนี้ องก์ที่ 1 กำเนิดแม่น้ำมหานที องก์ที่ 2 ประเพณีบุญบั๊งไฟ องก์ที่3 พญานาคีขอบรรพชา องก์ที่ 4 โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ องก์ที่ 5 เมื่อมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

1.1การละคร ซึ่งในปี พ.ศ. 2561 ละครจะยังเป็นการตีบท กระบวนการเคลื่อนไหวอวัยวะร่างกายของนักแสดงที่สื่อออกมาในลักษณะต่างๆให้ตรงตามบทพากย์ ต่อมา ปีพ.ศ.2562-2563 การแสดงยังคงยึดเนื้อหาเดิม รูปแบบเดิม แต่สิ่งที่พบว่ามี การนำเอา ท่ารำตีบท อุปกรณ์ประกอบการแสดง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เริ่มเข้ามามีบทบาทในการแสดงมากขึ้น จะใช้ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ ภาษาที่ใช้สำหรับการสื่อสารของนักแสดง กิริยา ท่าทางของร่างกาย สีหน้า และอารมณ์ที่ปรากฏขึ้นมา ทำซึ่งใช้แทนคำพูด ทำที่เป็นอริยาบถ กิริยาอาการ แสดงถึงอารมณ์ภายใน เพื่อให้เข้าใจ โดยใช้ท่าทางนาฏศิลป์เป็นตัวสื่อไม่ใช้คำพูดที่ชัดเจน และเกิดความงดงาม ความอ่อนช้อยมากขึ้น และมีการใช้อุปกรณ์ในการแสดงที่อยู่ในปัจจุบันเข้ามาผสมผสานเข้ากับละคร เช่น มอเตอร์ไซค์ ปืน

ฉัตรน้ำ ถุงสี่สายรุ้ง และเครื่องแต่งกาย สีส้มของตัวละคร เพื่อสร้างอารมณ์ส เพื่อดึงดูดผู้ชมที่มีความหลากหลายช่วงวัย ให้มากขึ้น ดังเช่นภาพประกอบนี้ ซึ่งเป็นฉากที่ฝ่ายพญาคันคากสู้รบกับฝ่ายพญาแถน(สุจินต์ ภมรศิริ,2563:สัมภาษณ์)

ภาพประกอบที่ 14 ฉากพญาแถนสู้รบกับพญานาคี
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

1.2นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์

ใช้ลีลาท่ารำที่สื่อให้เห็นถึงการต่อสู้กันระหว่างพญาสุวรรณคานากับพญาสุทโธนาค ในปีพ.ศ. 2561 การแสดงยังเป็นการใช้ท่ารำที่อ่อนช้อย ยึดในลีลาท่ารำนานาฏศิลป์ไทย ต่อมาในปี พ.ศ.2562-2563การแสดงเริ่มใช้ท่ารำที่เข้มแข็ง สื่อให้เห็นถึงการต่อสู้มากขึ้น

1.3.นาฏศิลป์พื้นเมืองอนุรักษ์

การแสดงชุด เช็งบั้งไฟ เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ ครั้งโบราณกาล จากคตินิยมและความเชื่อเรื่องตำนาน พญาคันคาก ชาวอีสานสืบทอดกันมาพร้อมกับประเพณีการจุดบั้งไฟ คือก่อนที่จะทำบั้งไฟเพื่อจุดถวายพญาแถนบนสวรรค์ ชาวบ้านจะรวมตัวกัน ออกเซ็งไปรอบๆหมู่บ้านหรือชุมชนใกล้เคียง เพื่อบอกบุญขอรับไทยทาน เพื่อซื้อดินประสิ่ว มาทำเป็นดินปืนเพื่อบรรจุทำเป็นบั้งไฟ และจุดในพิธีขอฝนต่อไป ท่าฟ้อนในการแห่บั้งไฟ มีอยู่ด้วยกัน ๓ คือ ท่าไหว้ครู ท่ารำเซ็ง ท่าบูชาเทวดาอารักษ์ การแสดงชุดเช็งบั้งไฟ ในปี พ.ศ.2561 -2562 ลีลา ท่ารำ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย จังหวะดนตรี ยึดแบบดั้งเดิม ต่อมาในปี พ.ศ.2563 ลีลา ท่ารำ ได้นำเอาท่าที่ไม่ใช่ท่ารำในเซ็งบั้งไฟเข้ามาผสมผสานกับท่าแบบดั้งเดิมเพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้กับการแสดง แต่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย จังหวะทำนองเพลงก็ยังคงยึดแบบดั้งเดิม

1.4 พัฒนาการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย

สร้างขึ้นใหม่ตามแนวคิดเพื่อสะท้อนถึงรูปลักษณะของพญานาคที่เกิดจากการศึกษาตาม ประติมากรรม จิตรกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ในช่วงแรกการแต่งหน้า และเสื้อผ้า จะใช้สีที่ไม่ฉูดฉาด ต่อมาได้นำเทคนิคในเรื่องของสี ที่มีความเข้ม คม ชัดมากขึ้น ในการ แต่งหน้า และเสื้อผ้า ดังเช่นภาพประกอบนี้ เป็นลักษณะการแต่งหน้าในยุคปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 15 การแต่งหน้าตัวละครในยุคปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย 2563

1.5 พัฒนาการด้าน แสง สี เสียง

ในการแสดงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในช่วงแรกจะยังไม่มีเทคนิคของ การใช้แสง และเทคโนโลยีเข้ามา ในปีพ.ศ.2561 ได้มีการนำเอาจอ LED และ เทคนิคการใช้แสง เข้า มาใช้ เป็นการแสดงแสง สี ที่เน้นความตระการตาของระบบแสง สี เสียงและดนตรี บทพากย์ บท บรรยาย เพื่อให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงความจริงผสานกับจินตนาการ ผู้ออกแบบ แสง สี เสียง จึงต้อง มีการศึกษาบทละครเป็นอย่างดีเมื่อศึกษาบทแล้วจึงนำมากำหนดรูปแบบ แสง สี เสียง ประกอบการ แสดงได้ดังนี้

1.พื้นที่ใช้แสง จะแบ่งพื้นที่การแสดงออกเป็นส่วนต่างๆตามในแต่ละบท จะใช้ไฟสว่าง และใช้ ไฟสลัว ในพื้นที่เวที ที่ต่างกันออกไป เพื่อที่จะให้เวทีดูมีมิติ และ ทำให้เวทีดูมีความลึก ต่างกันออกไป เช่นภาพประกอบ นี้ ซึ่งเป็นการแสดงในฉากที่พญาคันคากกำลังยกทัพไปบุกพญาแถน

ภาพประกอบที่ 16 ฉากที่พญาคันคากกำลังยกทัพไปบุกพญาแถน
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

ภาพประกอบที่ 17 ฉากที่พญาคันคากกำลังยกทัพไปบุกพญาแถน
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุ ประ โท ชี เว

ภาพประกอบที่ 18 เหล่านาคาคีพอนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

2. สีของแสง แสงที่ใช้ในแต่ละฉากของการแสดง ก็จะแตกต่างกันออกไป ตามความรู้สึกของ ฉากนั้นๆ ที่ต้องการสื่อให้ผู้รับชมการแสดงรู้สึกถึงอะไร จะใช้สีของแสงเข้ามาเพื่อส่งผลต่อ ความรู้สึก ได้มากขึ้น เช่น แสงสีส้ม สื่อถึงความรู้สึกร้อน แห้งแล้ง แสงสีฟ้า สื่อถึงความรู้สึก ศรัทธา เย็น ชุ่มชื้น แสงสีแดง สื่อถึงความรู้สึกเร่าร้อน การทำสงคราม สีที่ทำให้เกิดความโศกเศร้าเสียใจ

ภาพประกอบที่ 19 ฉากที่ชาวบ้านจุดเทียนถวายเป็นพุทธบูชาแก่พญานาค
 ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

ภาพประกอบที่ 20 ฉากที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากความแห้งแล้ง
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

3.ทิศทางของแสง ก็มีส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม ทิศทางของแสงก็ส่งผลให้การแสดงในแต่ละฉากเกิดอารมณ์และความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละฉาก เช่น ในฉากต่อสู้ ฉากแปลงกาย ฉากความสุข

ภาพประกอบที่ 21 ลักษณะการใช้ทิศทางของกับการแสดง
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

ภาพประกอบที่ 22 ลักษณะการใช้ทิศทางของการแสดง
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

สรุปได้ว่า นาฏกรรมในงานแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ได้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงโดยใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงในยุคปัจจุบันเข้ามาใช้ในการแสดง เพิ่มเติมปรับเปลี่ยนลีลาท่ารำให้มีความอ่อนช้อย งดงาม ตามหลักของนาฏศิลป์ รวมถึงเสื้อผ้าการแต่งกายอย่างสมจริงให้กับนักแสดงหลักและนักแสดงประกอบ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ก็ยังคงยึดในรูปแบบของเดิมอยู่ ทั้งนี้ยังได้ระบบแสง สี เสียง เทคนิคการใช้แสง เข้ามาเพื่อเพิ่มอรรถรสในการรับชม มากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 2 รูปแบบ การแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561-2563

2.1 บทการแสดง

การแสดงประกอบ แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เป็นการแสดงประจำปีของจังหวัดหนองคายซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 โดยนาฏกรรมที่ปรากฏในการแสดงประกอบแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคายนั้นมีรูปแบบและพัฒนาการที่น่าสนใจหลากหลายรูปแบบ ซึ่งก่อนที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์รูปแบบและพัฒนาการนาฏกรรมในการแสดงประกอบแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย นั้นผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงเนื้อเรื่องการแสดงโดยย่อ และลำดับการแสดงซึ่งแบ่งออกได้ 5 องก์ ดังนี้

เนื้อเรื่องย่อ

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำไหลพาดผ่านดินแดนต่างๆของทวีปเอเชีย จากทิเบต ผ่านจีน พม่า ไทย ลาว เวียดนามและกัมพูชา ก่อนที่จะไหลลงสู่ทะเล ดินแดนต่างๆที่แม่น้ำสายนี้ไหลพาดผ่าน ก่อให้เกิดอารยธรรม ประเพณี ความเชื่อ และปรากฏการณ์ต่างๆในแม่น้ำสายนี้ จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่แม่น้ำโขงไหลผ่าน แม่น้ำโขงจึงเปรียบเสมือน สายใจ สายชีวิต และสายโลหิตของชาวจังหวัดหนองคาย ดินแดนแห่งนี้ได้มีปรากฏการณ์ที่เกินจะพิศูจน์ ได้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร ปรากฏการณ์นี้จะเกิดขึ้นกลางลำน้ำโขง จะมีลูกไฟ สีแดงพุดขึ้นกลางลำน้ำโขง ในคืนวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกๆปี ชาวบ้านมีความเชื่อว่าลูกไฟที่พุดขึ้นมานั้นคือบั้งไฟพญานาค ในวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะทำพิธีบูชาพญานาค บูชาพญาแถน

พญานาค 2 ตน อาศัยอยู่ ชื่อ สุทโธนาคราช และ สุวรรณนาคราช แบ่งพื้นที่การปกครองเป็นสองฝั่ง แต่มีข้อตกลงกันอยู่ว่า ถ้าฝ่ายใดออกไปหาอาหาร อีกฝ่ายหนึ่งต้องไม่ออกไป แต่เมื่อฝ่ายใดได้อาหารมากก็ต้องเอามาแบ่งให้เท่าๆกัน สุทโธนาคราชออกไปหาอาหารได้นื้อข้างมาจึงนำเนื้อข้างที่ได้ไปแบ่งสุวรรณนาคราชและได้นำขนของข้างไปเพื่อยืนยันว่าเป็นเนื้อข้างจริงๆ เมื่อถึงคราวสุวรรณนาคราชออกไปหาอาหาร จึงได้เม่นมาจึงได้นำเนื้อเม่นและขนของเม่นไปแบ่งสุทโธนาคราช แต่สุทโธนาคราชไม่พอใจเพราะเมื่อเห็นขนของเม่นที่มีขนาดใหญ่กว่าขนของข้างเนื้อที่ได้ต้องได้มากกว่าข้าง แต่กลับได้นื้อน้อยกว่าข้าง จึงคิดว่าสุวรรณนาคราชไม่ซื่อสัตย์ จึงเกิดสงครามกัน เมื่อพระอินทร์ได้ทราบเรื่องราวจึงขอให้ทั้งสองเลิกแล้วต่อกัน แต่ด้วยความโกรธของสุทโธนาคราชและทิวฐิของสุวรรณนาคราช ทั้งสองจึงไม่เชื่อฟังคำของพระอินทร์จึงเกิดสงครามอีกครั้ง พระอินทร์ทนไม่ได้จึงได้ออกมาให้ทั้งสองแข่งกันขุดแม่น้ำ ฝ่ายใดขุดถึงทะเลก่อนฝ่ายนั้นจะเป็นฝ่ายชนะ

สุวรรณนาคราชได้ขุดทางด้านทิศใต้ของเมืองหนองแสง สุวรรณนาคราชมีนิสัยละเอียดและใจเย็นแม่น้ำที่ขุดจึงมีความตรงไม่คดเคี้ยว และตรงกว่าแม่น้ำสายอื่นๆ จึงกลายเป็นแม่น้ำน่าน ทางฝ่ายสุทโธนาคราชได้ขุดทางด้านทิศตะวันออกของหนองแสง แต่ด้วยความที่สุทโธนาคราชมีนิสัยใจร้อนเมื่อขุดเจอภูเขาขวางทางก็จะทำการหลบหลีก ลดเลี้ยว จึงเกิดเป็นแม่น้ำโขง สุทโธนาคราชขุดแม่น้ำถึงทะเลก่อนพระอินทร์จึงได้ประทานปลาบึก ซึ่งเป็นปลาน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกให้แก่สุทโธนาคราชพญานาคแห่งแม่น้ำโขง

หลังจากที่สุทโธนาคราชได้สร้างแม่น้ำโขงและได้ปลาบึกมาไว้ในแม่น้ำ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำโขงก็ได้อยู่กันอย่างมีความสุข ภายใต้บารมีแห่งพญาแถน เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นคางคก จนพระอินทร์ได้ชุบร่างเป็นบุรุษรูปงาม ได้ศึกษาพระธรรม เทศนาสั่งสอนมนุษย์และสรรพสัตว์ จึงเกิดความเลื่อมใส จึงลี้ภัยเครื่องบัตรพลีพญาแถน พญาแถนจึงได้สาปให้เมืองมนุษย์ไม่มีฝนเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน เมืองมนุษย์เกิดความแห้งแล้ง มนุษย์ขาดน้ำในการทำนาและดื่มกิน สัตว์ล้มตาย มนุษย์จึงได้เข้าเฝ้าพญาคันคากเพื่อขอความช่วยเหลือ พญานาคได้ยินก็ไม่พอใจจึงได้

ตัดสินใจยกทัพไปบุกเมืองสวรรค์โดยไม่ฟังคำห้ามของพญาคันคากเลยจึงทำให้การสู้รบได้พ่ายแพ้ แก่พญาแถน พญาคันคากจึงได้วางแผนที่จะไปรบกับพญาแถน พญาคันคากเข้าไปจับพญาแถนได้จึงขอเจรจา พญาคันคากได้เจรจากับพญาแถนว่า 1.ขอให้ฝนตกลงมาโลกมนุษย์ตามฤดูไถหว่าน จะให้มนุษย์ทำบั้งไฟจุดขึ้นบนฟ้าเป็นสัญญาณว่าขอฝน ให้ทำฝนตกลงสู่โลกให้ฝนตกตามฤดูกาล 2.ให้เสียงกบเขียดร้องเป็นสัญญาณถึงความอุดมสมบูรณ์ 3.เสียงโหวดเป็นสัญญาณถึงฤดูเก็บเกี่ยว เสียงว่าวธนูเป็นสัญญาณว่าเอาข้าวเก็บในเล้า จากนั้นพญาแถนจึงได้รับทำตามคำที่พญาคันคากได้ขอมมา พญาแถนจึงได้ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล น้ำปลา อุดมสมบูรณ์ตลอดมา หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะจัดขบวนแห่บั้งไฟแห่รอบหมู่บ้าน

พญานาคีผู้เฝ้าติดตามเรื่องราวของพระองค์บังเกิดความเลื่อมใสและศรัทธายิ่งนัก รู้ว่าพระองค์คือพญาคันคากจุติมา จึงจำแลงกายเป็นบุรุษมาขอบวชเป็นสาวก ตั้งใจปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระองค์ คิณหนึ่งพญานาคเผลอหลับไป ได้คิณร่างเดิม ทำให้เหล่าภิกษุที่ร่วมบำเพ็ญเพียร ตื่นตระหนก พระองค์ทรงทราบเรื่องจึงขอให้พญานาคลาสิกขา เนื่องจากนาคเป็นสัตว์เดรัจฉานจะขอบวชเป็นภิกษุไม่ได้ พญานาคีจึงยอมทำตามคำขอของพระองค์ แต่ขอว่าใครที่จะบวชในพระพุทธศาสนา ให้เรียกว่า นาค เพื่อเป็นสักขีของพญานาคก่อนแล้วค่อยเข้าโบสถ์

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดา เสด็จขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาและได้แสดงธรรมโปรดพุทธพระมารดา และเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระพุทธองค์ทรงเสด็จกลับลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึง พญานาคีจึงได้ชวนนางนาคเทวีพร้อมด้วยบริวาร จัดแต่งเครื่องบูชา ฟันลูกไฟจากเมืองบาดาลขึ้นไปบนฟ้า เพื่อถวายแด่องค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากเนื้อเรื่องย่อตั้งที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ข้างต้น จึงแบ่งลำดับการแสดงได้ออกเป็น 5 องค์ ดังนี้

องค์ ที่ 1 กำเนิดแม่น้ำโขงมหานที

กล่าวถึง เมืองหนองแส มีพญานาค 2 ตน อาศัยอยู่ ชื่อ สุทโธนาคราช และ สุวรรณนาคราช แบ่งพื้นที่การปกครอง เป็นสองฝั่ง มีบริวารข้างละ 500 ปกครองอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่มีข้อตกลงกันอยู่ว่า ถ้าฝ่ายใดออกไปหาอาหาร อีกฝ่ายหนึ่งต้องไม่ออกไป เพื่อลดปัญหาการกระทบกระทั่งกัน แต่เมื่อฝ่ายใดได้อาหารมากก็ต้องเอามาแบ่งให้เท่าๆกัน สุทโธนาคราชออกไปหาอาหารได้เนื้อช้างมาจึงนำเนื้อช้างที่ได้ไปแบ่งสุวรรณนาคราชและได้นำขนของช้างไปยืนยันว่าเป็นเนื้อช้างจริงๆ เมื่อถึงคราวสุวรรณนาคราชออกไปหาอาหาร จึงได้เม่นมาจึงได้นำเนื้อเม่นและขนของเม่นไปแบ่งสุทโธนาคราช แต่สุทโธนาคราชไม่พอใจเพราะเมื่อเห็นขนของเม่นที่มีขนาดใหญ่กว่าขนของช้างเนื้อที่ได้ออกได้มากกว่าช้าง แต่กลับได้เนื้อน้อยกว่าช้าง จึงคิดว่าสุวรรณนาคราชไม่ซื่อสัตย์ จึงเกิดสงครามกัน เมื่อพระอินทร์ได้ทราบเรื่องราวจึงขอให้ทั้งสองเลิกแล้วต่อกัน แต่ด้วยความโกรธของสุทโธนาคราช

และทริขของสุวรรณนาคราช ทั้งสองจึงไม่เชื่อฟังคำของของพระอินทร์จึงเกิดสงครามอีกครั้ง พระอินทร์ทนไม่ได้จึงได้ออกมาให้ทั้งสองแข่งกันขุดแม่น้ำ ฝ่ายใดขุดถึงทะเลก่อนฝ่ายนั้นจะเป็นฝ่ายชนะ จากนั้นทั้งสองจึงได้สั่งให้บริวารไปช่วยกันขุดทันที

สุวรรณนาคราชได้ขุดทางด้านทิศใต้ของเมืองหนองแสง สุวรรณนาคราชมีนิสัยละเอียดและใจเย็นแม่น้ำที่ขุดจึงมีความตรงไม่คดเคี้ยว และตรงกว่าแม่น้ำสายอื่นๆ จึงกลายเป็นแม่น้ำน่าน ทางฝ่ายสุทโธนาคราชได้ขุดทางด้านทิศตะวันออกของหนองแสง แต่ด้วยความที่สุทโธนาคราชมีนิสัยใจร้อนเมื่อขุดเจอภูเขาขวางทางก็จะทำการหลบหลีก ลัดเลี้ยว จึงเกิดเป็นแม่น้ำโขง สุทโธนาคราชขุดแม่น้ำถึงทะเลก่อนพระอินทร์จึงได้ประทานปลาบึก ซึ่งเป็นปลาน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกให้แก่สุทโธนาคราชพญานาคแห่งแม่น้ำโขง

ภาพประกอบที่ 23 พญาสุทโธนาคและพญาสุวรรณนาค
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์น้องคาย

องค์ที่ 2 ประเพณีบุญบั้งไฟ

หลังจากที่สุทโธนาคราชได้สร้างแม่น้ำโขงและได้ปลาบึกมาไว้ในแม่น้ำ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำโขงก็ได้อยู่กันอย่างมีความสุขกับแม่น้ำ สายน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ ภายใต้บารมีแห่งพญาแถนเทพเจ้าผู้ประทานน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์

เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นคางคกได้ปฏิสนธิในครรภ์พระนางสีดา เมื่อครั้งเติบโตขึ้นได้บำเพ็ญเพียรภาวนา จนพระอินทร์ได้ชุบร่างเป็นบุรุษรูปร่างงาม ครั้นต่อมาพระอินทร์ได้ประทานนางอุตรกฐทวีปให้เป็นคู่ครอง พญาคันคากและนางอุตรกฐทวีปได้ศึกษาพระธรรม เทศนาสั่งสอนมนุษย์และสรรพสัตว์ อยู่เป็นนิจ มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ฟังธรรมจากพระโพธิสัตว์พญาคันคากจึงเกิดความเลื่อมใส จึงลี้มถวายเครื่องบัตร์พลีพญาแถน ซึ่งเป็นผู้กำเนิดเผ่าพันธุ์ และบันดาล

น้ำแก่มนุษย์โลก พญาแถนจึงได้สาปให้เมืองมนุษย์ไม่มีฝนเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน เมื่อสิ้นคำสาป เมืองมนุษย์เกิดความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำ ไม่มีฝน เป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน มนุษย์ขาดน้ำในการทำนา และตี่มกิน สรรพสัตว์ล้มตายเป็นจำนวนมาก

มนุษย์และสรรพสัตว์จึงได้เข้าเฝ้าพญาคันคากเพื่อขอความช่วยเหลือ ว่าเกิดจากเหตุอันใด ทำไมถึงไม่มีฝนตกมาถึง 7 ปี ถึงได้รู้ว่าพญาแถนทรงพิโรธที่ไม่ได้บูชาทานจึงบันดาลให้ฝนไม่ตกลงมา พญานาคได้ยินก็ไม่พอใจจึงได้ตัดสินใจยกทัพไปบุกเมืองสวรรค์ แม้ว่าพญาคันคากจะห้ามก็ไม่เป็นผล แต่ผลการสู้รบนั้นทางฝ่ายพญานาคได้พ่ายแพ้ให้กับพญาแถน อีกทั้งตนเองก็บาดเจ็บสาหัสด้วยอาวุธของพญาแถนอีกด้วย พญาคันคากเห็นแล้วจึงบังเกิดความสงสารยิ่งนัก เพราะเห็นว่าพญานาคทำไปด้วยเจตนาที่ต้องการที่จะทำให้มีความสุขกับคินมา จึงได้ทำให้พรแก่พญานาค ว่า “ว่า “ขอให้บาทแผลทั่วกายเจ้า จงหายกลายเป็นลวดลายงามดังเกร็ดมณีแก้วหงอนจงใสเพริดแพรวดั่งสีเงิน ความเจ็บปวดทั้งปวงจงหายไปจากเจ้า อันว่าโตเจ้านั้นจงสีขึ้น เป็นตัวแทนความเย็นแทนที่ในเวียงแก้วนี้หน้อ ” หลังจากนั้นพญานาคจึงหายจากการบาดเจ็บ พญานาคก็ได้ปะวาระนาขอเป็นข้ารับใช้พญาคันคากตลอดไปทุกชาติไป

พญาคันคากได้วางแผนที่จะไปรบกับพญาแถน จึงได้สั่งให้พญาปลวกสร้างจอมปลวกขึ้นไปบนสวรรค์ให้พญามอดไปกัดอาวุธของพญาแถน พญาแมงป่องให้ไปปล่อยพิษใส่เสื้อผ้าพญาแถน พญากิ้งกือให้ไปหลบในร่องเท้าเพื่อกัดพญาแถน ให้พญาแถนเจ็บปวดแล้วไม่มีแรงสู้ แล้วพญาคันคากจะเข้าไปจับพญาแถนเพื่อเจรจา พอสิ้นคำสั่งทุกอย่างเป็นดังที่พญาคันคากสั่งไว้(นาฏศิลป์ไทยสู้รบ)จึงจับตัวพญาแถนได้ พญาคันคากได้เจรจากับพญาแถนว่า 1.ขอให้ฝนตกลงมาโลกมนุษย์ตามฤดูไถหว่าน จะให้มนุษย์ทำบั้งไฟจุดขึ้นบนฟ้าเป็นสัญญาณว่าขอฝน ให้ทำฝนตกลงสู่โลกให้ฝนตกตามฤดูกาล 2.ให้เสียงกบ เขียดร้องเป็นสัญญาณถึงความอุดมสมบูรณ์ 3.เสียงโหวดเป็นสัญญาณถึงฤดูเก็บเกี่ยว เสียงว่าสนูว่วเป็นสัญญาณว่าหมดฤดูเก็บเกี่ยวให้หยุดทำฝนลงมายังเมืองมนุษย์ จากนั้นพญาแถนจึงได้รับทำตามคำที่พญาคันคากได้ขอมา พญาแถนจึงได้ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล น้ำปลา อุดมสมบูรณ์ตลอดมา หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะจัดขบวนแห่บั้งไป แห่รอบหมู่บ้าน สืบไป

พญาน์ ปณฺ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 24 ขบวนแห่บั้งไฟ
ที่มา: ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

องค์ที่3 พญานาคีขอบรรพชา

เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระองค์ได้เสด็จเผยแผ่ศาสนาทั่วชมพูทวีป พญานาคีผู้เฝ้าติดตามเรื่องราวของพระองค์บังเกิดความเลื่อมใสและศรัทธายิ่งนัก รู้ว่าพระองค์คือพญาคันคากจตุตถิมา จึงจำแลงกายเป็นบุรุษมาขอบวชเป็นสาวก ตั้งใจปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระองค์ คำคืนหนึ่งพญานาคเผลอหลับไป ได้คืนร่างเดิมทำให้เหล่าภิกษุที่ร่วมบำเพ็ญเพียรทั้งหลายตื่นตระหนก ครั้งเมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องจึงขอให้พญานาคลาสิกขา เนื่องจากนาคเป็นสัตว์เดรัจฉานจะขอบวชเป็นภิกษุไม่ได้ พญานาคีจึงยอมตามคำขอของพระองค์ แต่ขอว่ากุหลบุตรทั้งหลายทั้งปวงที่จะบวชในพระพุทธศาสนาให้เรียกขานว่านาค เพื่อเป็นสักขีของพญานาคก่อนแล้วค่อยเข้าโบสถ์ จากนั้นเป็นต้นมาจึงได้เรียกขานกุหลบุตรทั้งหลายก่อนที่จะบวชว่า นาค

พญานัก ปณฺ ทิโต ชิวเว

ภาพประกอบที่ 25 พญานาคขอบวช

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

องค์ที่ 4 โปรตพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดา บนสวรรค์คาลัย เสด็จขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาและได้แสดงธรรมโปรดพุทธพระมารดา และเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึง พอลถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 องค์พุทธมารดาจึงทูลกับพุทธองค์ว่า “อะระหังสัมมาสัมพุทธโธภักควา อันว่าโลกมนุษย์ยังคอยพระองค์ ขอให้พระองค์เสด็จลง วันเทโวโลหะนะ มนุษย์โลก จะได้รับกุศลมูล สาธุ”

ภาพประกอบที่ 26 โปรตพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

องค์ที่ 5 เมื่อมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

ในวันที่พระพุทธรองค์ทรงเสด็จกลับลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทางบันไดเงิน บันไดทอง บันไดแก้ว พญาสุทโธนาคราชหรือ พญานาคี ได้ชวนนางนาคเทวีพร้อมด้วยบริวาร จัดแต่งเครื่องบูชาถวาย แต่องค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพประกอบที่ 27 พญานาคนำเหล่าบริวารมารับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

2.2 ตัวละคร ประกอบการแสดง แสง สี เสียง สร้างขึ้นมาใหม่ตามแนวคิดเพื่อสะท้อนถึงรูปลักษณะของพญานาคที่เกิดจากการศึกษาตามประติมากรรม จิตรกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ในช่วงแรกการแต่งหน้า และเสื้อผ้า จะใช้สีที่ไม่ฉูดฉาด ต่อมาได้นำเทคนิคในเรื่องของสี ที่มีความเข้ม คม ชัดมากขึ้น ในการแต่งหน้า และเสื้อผ้า เช่นภาพประกอบนี้ เป็นลักษณะการแต่งหน้าในยุคปัจจุบัน

พหุ อนุ ทัต ชีเว

ตัวละครเอก

สุทโธนาคราช พญานาคตน ที่ 1 ที่ปกครองเมืองหนองแสง มีนิสัยใจร้อน

ภาพประกอบที่ 28 สุทโธนาคราช
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พูน ปณ ทัโต ชีเว

สุวรรณนาคราช

พญานาคที่ 2 ที่ปกครองเมืองหนองแสง มีบริวารจำนวนมากและมีลักษณะนิสัยใจเย็น

ภาพประกอบที่ 29 สุวรรณนาคราช

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พูน ปณ ทัโต ชีเว

พญาแถน

เทพเจ้าผู้ประทานน้ำและความอุดมสมบูรณ์ให้แก่เมืองมนุษย์

ภาพประกอบที่ 30 พญาแถน

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุจน์ ปณฺ ทิโต ชีเว

พญาคันคาก และ นางอุตรกรรวิป

พญาคันคาก เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นคางคกได้ปฏิสนธิในครรภ์พระนางสีดา เมื่อครั้งเติบโตขึ้นได้บำเพ็ญเพียรภาวนา จนพระอินทร์ได้ชุบร่างเป็นบุรุษรูปงาม
นางอุตรกรรวิป พระอินทร์ได้ประทานนางอุตรกรรวิปให้เป็นคู่ครอง พญาคันคาก

ภาพประกอบที่ 31 พญาคันคาก และ นางอุตรกรรวิป
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุ นั ปณ ทั โต ชี เว

พญานาค

ตอนที่แปลงกายมาขอบวช และตอนคืนร่างเป็นพญานาคี

ภาพประกอบที่ 32 พญานาคตอนแปลงกายเป็นมาเพื่อขอบวช
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุ นั ปณ ทั โต ชี เว

พญาสุทโธนาคราช และ นางนาคเทวี

เจ้าเมืองแห่งบาดาลที่มีความเลื่อมใสต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ผู้ที่คอยตามรับใช้พระพุทธเจ้าอยู่เป็นนิจ

ภาพประกอบที่ 33 สุทโธนาคราชและนางนาคเทวี

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พูน ปณ ทัต ชเว

พระอินทร์

หัวหน้าแห่งประเทศไทย ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพประกอบที่ 34 พระอินทร์
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุจน์ ปณฺ ทิโต ชีเว

พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา

พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา ซึ่งทรงอยู่ในเพศเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิตก็ได้เสด็จมาฟังธรรมพระพุทเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอภิธรรมโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษา พุทธมารดาได้สดับแล้วทรงบรรลุโสดาปัตติผลในที่สุด

ภาพประกอบที่ 35 พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

พหุ อนุ ทัต ชีเว

ตัวละครประกอบ

บริวารของฝ่ายพญาสุทโธนาคราช

ภาพประกอบที่ 36 บริวารสุทโธนาคราช

ที่มา : ผู้วิจัย :2563

บริวารของฝ่ายพญาสุวรรณนคราช

ภาพประกอบที่ 37 บริวารสุวรรณนคราช

ที่มา : ผู้วิจัย :2563

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ลุ่มน้ำโขง

ภาพประกอบที่ 38 ชาวบ้าน
ที่มา : ชมรมนาศิลป์หนองคาย

2.3 รูปแบบนาฏกรรมที่พบในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

จากนาฏกรรมที่ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในช่วงปี พ.ศ. 2561-2563 ผู้วิจัยพบว่า นาฏกรรม ในการการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย จำแนกออกได้ 9 รูปแบบประกอบด้วย

- 1.การแสดงละคร
- 2.การแสดงฟ้อนอีสานอนุรักษ์
- 3 .การแสดงฟ้อนอีสานสร้างสรรค์
- 4.การแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์
- 5.การแสดงหมอลำ
- 6.การแสดงศิลปะการต่อสู้
- 7.การแสดงกระบองไฟ
- 8.การแสดงเชิดหุ่น
- 9.การแสดงขับร้องสรภัญญะ

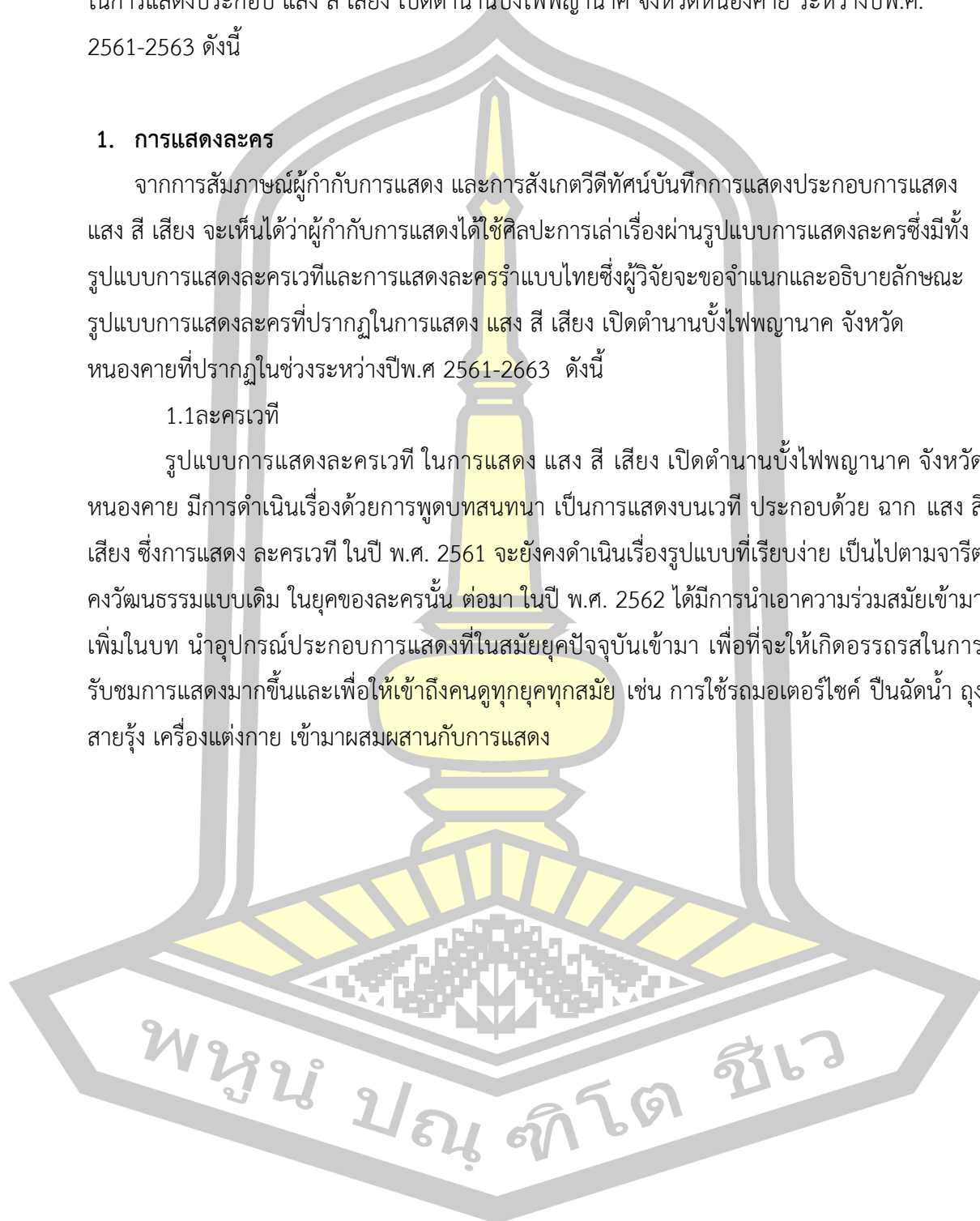
ในลำดับต่อไปผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์รูปแบบและพัฒนาการนาฏกรรมแต่ละประเภทที่ปรากฏในการแสดงประกอบ แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ระหว่างปีพ.ศ. 2561-2563 ดังนี้

1. การแสดงละคร

จากการสัมภาษณ์ผู้กำกับการแสดง และการสังเกตวิถีทัศน์บันทึกการแสดงประกอบการแสดง แสง สี เสียง จะเห็นได้ว่าผู้กำกับการแสดงได้ใช้ศิลปะการเล่าเรื่องผ่านรูปแบบการแสดงละครซึ่งมีทั้งรูปแบบการแสดงละครเวทีและการแสดงละครรูปแบบไทยซึ่งผู้วิจัยจะขอจำแนกและอธิบายลักษณะรูปแบบการแสดงละครที่ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคายที่ปรากฏในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2561-2663 ดังนี้

1.1 ละครเวที

รูปแบบการแสดงละครเวที ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย มีการดำเนินเรื่องด้วยการพูดบทสนทนา เป็นการแสดงบนเวที ประกอบด้วย ฉาก แสง สี เสียง ซึ่งการแสดง ละครเวที ในปี พ.ศ. 2561 จะยังคงดำเนินเรื่องรูปแบบที่เรียบง่าย เป็นไปตามจารีตคตินิยมแบบเดิม ในยุคของละครนั้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการนำเอาความร่วมมือเข้ามาเพิ่มในบท นำอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่ในสมัยยุคปัจจุบันเข้ามา เพื่อที่จะให้เกิดอรรถรสในการรับชมการแสดงมากขึ้นและเพื่อให้เข้าถึงคนดูทุกยุคทุกสมัย เช่น การใช้รถมอเตอร์ไซค์ ปืนฉีดน้ำ ถุงสายรุ้ง เครื่องแต่งกาย เข้ามาผสมผสานกับการแสดง

ภาพประกอบที่ 39 ฉากที่ได้นำเอาอุปกรณ์การแสงสมัยปัจจุบันเข้ามาในการแสดง
ที่มา ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

ภาพประกอบที่ 40 ฉากที่นำเอาอุปกรณ์การแสดงในสมัยปัจจุบันเข้ามาใช้ในการแสดง
ที่มา ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

ภาพประกอบที่ 41 ฉากที่ได้นำเอาอุปกรณ์การแสดงสมัยปัจจุบันเข้ามาในการแสดง
ที่मा ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

1.2 ละครไทย

ลักษณะของละครไทยที่ถูกลำนำมาใช้ เป็นลักษณะของการใช้กิริยาท่ารำตีบท ซึ่งเป็นลักษณะของละครไทย ประกอบบทพากย์ ไขภาษาท่าสื่อความหมายในการแสดงระหว่างผู้ชมกับผู้แสดง โดยนำท่ามาจากนาฏยศัพท์ ทำการต่อสู้ออกมาจากนาฏศิลป์ไทย กระบวนท่าเป็นการเคลื่อนไหวอวัยวะร่างกายของนักแสดงที่สื่อออกมาในลักษณะการต่อสู้อ ให้ตรงตามบทพากย์ ซึ่งในการแสดงแสงเสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบในองก์ที่ 1 เป็นการต่อสู้อันของฝั่งพญาสุทโธ นาคกับพญาสุวรรณนาค

จากรูปแบบที่กล่าวมาข้างต่อพบว่าในปี พ.ศ. 2561 ละครจะยังเป็นการตีบท โดยใช้กระบวนท่าเคลื่อนไหวอวัยวะร่างกายของนักแสดง ให้ตรงตามบทพากย์ ต่อมา ต่อมาในปีพ.ศ.2562-2563 การแสดงยังคงยึดเนื้อหาเดิม รูปแบบเดิม แต่ท่ารำเริ่มเข้ามามีบทบาทในการแสดงมากขึ้น ในฉากที่พญาสุทโธนาคทำการต่อสู้อันกับพญาสุวรรณนาค จะใช้ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ ภาษาที่ใช้สำหรับการสื่อสารของนักแสดง กิริยา ท่าทางของร่างกาย สีหน้า และอารมณ์ที่ปรากฏขึ้นมา ซึ่งใช้แทนคำพูดท่าที่เป็นอิริยาบถ กิริยาอาการ แสดงถึงอารมณ์ภายใน เพื่อให้เข้าใจโดยใช้ท่าทางนาฏศิลป์เป็นตัวสื่อ ไม่ใช่คำพูด

ภาพประกอบที่ 42 พญาสุโธนาคต่อสู้กับพญาสุวรรณนาค
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

2. การแสดงฟ้อนอีสานอนุรักษ์

ฟ้อนอีสานอนุรักษ์เป็นศิลปะการแสดงประเภทหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ จนถึงปัจจุบันมีความ สดุดแทรกที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ทั้งการแต่งกาย ดนตรีและกระบวนท่ารำ ในการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในปีพ.ศ. 2561-2563 ฟ้อนอีสานเชิงอนุรักษ์ พบ การแสดง ดังนี้

2.1 เชิ้งบั้งไฟ

เชิ้งบั้งไฟ เป็นประเพณีที่ชุมชน ชาวอีสานสืบทอดกันมาพร้อมกับประเพณีการจุดบั้งไฟ ก่อนที่จะทำบั้งไฟเพื่อจุดถวายพญาแถนบนสวรรค์ ชาวบ้านจะรวมตัวกันออกเชิง ไปรอบๆหมู่บ้าน หรือชุมชนใกล้เคียง เพื่อบอกบุญขอรับไทยทาน เพื่อซื้อ ชีเกีย (ดินประสีว) มาทำเป็น หมื่อ (ดินปืน) เพื่อบรรจุทำเป็นบั้งไฟ และจุดในพิธีขอฝนต่อไป กระบวนท่าฟ้อนในการแห่บั้งไฟใช้ท่าฟ้อน ท่าไหว้ ครู ทำนาคพ่นน้ำ ทำม้วนเชือก ทำแรงคิง(ท่าชมโฉมตนเอง) ทำสอนฮวก(ช้อนลูกฮ้อด) และทำยุงรำ แพน ดนตรีที่ใช้เป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน กลองตุ้ม พังฮาด กลองยาว รำมะนา ฆ้องหม่ง ฉิ่ง ฉาบ กับแก้ว ซึ่งจะเล่นลายเชิ้งบั้งไฟ

ตัวอย่างกาพย์เซิ้งบั้งไฟ

กาพย์เซิ้งบั้งไฟ

โฮ เฮา โอ เฮาโอ เฮาโอ	โอ เฮาโอ นโม เป็นเจ้า
ข่อยสิเว้าสิจุมบูชา	ตามตำราโบราณว่าไว้
จุดบั้งไฟถวายพญาแถน	อยู่เมืองแมนสวรรค์ชั้นโลก
ขอให้โปรดฝนทั้งลงมา	ให้ทงนาของข่อยได้หั่ง
ให้ข้าวป่างได้อยู่ได้กิน	พญานาคีได้โปรดได้ปล่อย
พวกขาน้อยกะสีได้ขอพร	โอ เฮา โอ เฮาโอ เฮา โอ
सानโมกะโบรืดผ้า	ให้เชื่อว่าบ้านช่องมีกิน
สาวเมืองนี้แก้ซิ่นอาบน้้า	สาวอาจคำหน้าชาวจอนพอน
สาววะว่าเพินว่าหน้าฮัก	อ้ายกำลังมักสาวหนองคาย
โอ โฮ โอ โฮ โอ โอ	โอ

เสื่อผ้าเครื่องแต่งกาย

นุ่งผ้าถุงสั้น ใส่เสื้อแขนกระบอก โดยเอาชายเสื้อออกข้างนอก ห่มผ้าสไบ เก้าผม
มวยทัดดอกไม้

จากข้อมูลข้างต้นพบพัฒนาการ การแสดง เซิ้งบั้งไฟ ในปี พ.ศ. 2561-2562 จะใช้ท่ารำ และ
เสื่อผ้าเครื่องแต่งกาย ที่เป็นแบบดั้งเดิม ยึดตามแบบต้นฉบับ จาริต ประเพณี ต่อมาการแสดงในปี
พ.ศ. 2563 การแสดงชุดเซิ้งบั้งไฟ ได้มีการคิดทำใหม่ เป็นท่าทางของหางเครื่องหมอลำ เข้ามา
ผสมผสานกับท่าแบบดั้งเดิม เพื่อให้การแสดงมีความสนุกสนาน มากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังไม่ทิ้งความเป็น
จาริตเดิมของเซิ้งบั้งไฟ

พญูนุ ปณฺ ทิโต ชิวเว

ภาพประกอบที่ 43 ขบวนฟ้อนเซ็งบั้งไฟ พ.ศ. 2563

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

3 .การแสดงผลงานอีสานสร้างสรรค์

3.1 ฟ้อนลอยกระทงกาบกล้วย

ฟ้อนลอยกระทงกาบกล้วย จะพบในการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค ในองค์ที่1 ปี พ.ศ 2561 เป็นการแสดงที่สื่อให้เห็นถึง ในวันขึ้น15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านเชื่อกันว่า การลอยกระทงกาบกล้วย เป็นการแสดงออกเพื่อสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและบูชาพญานาค ชาวบ้านจะออกมาทำเครื่องบูชา ต่อพญานาคและใช้กาบกล้วยมาทำค้ำกล้วยเรือ จุดเทียนแล้วนำไปลอยลงสู่แม่น้ำโขงเพื่อเป็นการบูชาต่อพญานาค

กระบวนท่ารำ เป็นท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นบ้าน ดนตรีและบท ร้องการแสดง เป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน เครื่องแต่งกายยึดแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน นักแสดงจะถือ กระทงกาบกล้วยรำ

ภาพประกอบที่ 44 ฟ้อนลอบกระทงกาบกล้วย

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

3.2 ฟ้อนพุทธบูชา ลีลานาคราช

ฟ้อนพุทธบูชา ลีลานาคราช สื่อให้เห็นถึง เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาและได้แสดงธรรมโปรดพุทธพระมารดา และเหล่าเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึง โปรตพุทธมารดาเป็นเวลา 3 เดือน เมื่อครบ 3 เดือน ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ทรงเสด็จกลับสู่โลกมนุษย์ เหล่าบรรดาพญานาคี นาคเทวี พร้อมทั้งบริวารได้จัดทำเครื่องบูชาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้า เกิดจากแนวคิด แรงบันดาลใจ เรื่องพญานาคล้วนเป็นการสร้างงานที่เกิดจากจินตนาการที่มีกรอบแนวคิดในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธา และศิลปะที่เกี่ยวข้องคือ ประติมากรรม จิตรกรรม ประเพณี และพิธีกรรม เป็นกรอบความคิดหลักของการสร้างสรรค์งานขึ้นมา (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, 2559) กระบวนท่ารำเป็น การประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ เป็นการจินตนาการลักษณะการเคลื่อนไหวของพญานาคที่แหวกว่ายน้ำโขง และพันดวงไฟขึ้นมาเหนือผิวน้ำเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดนตรีประกอบการแสดงเป็นดนตรีพื้นเมืองอีสาน เครื่องแต่งกาย การออกแบบเกิดจากมโนทัศน์จากประติมากรรมและจิตรกรรมที่เกี่ยวกับพญานาคนำมาสร้างสรรค์เป็นเครื่องแต่งกาย ปีพ.ศ.2561-2563 การแสดงชุดนี้ปรากฏขึ้นในการแสดงประกอบ แสงเสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในองค์ที่ 5 นักแสดงทั้งหมดเป็นนักเรียนโรงเรียน เทศบาล 1 สว่างวิทยา ฝึกซ้อมการแสดงโดย คุณครูเกษร วรณราช และ คุณครูนงคราญ จันพุทธา

ภาพประกอบที่ 45 ฟ้อนพุทธบูชา ลีลานาคราช

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

3.3 ฟ้อนบูชาพญานาค

ฟ้อนบูชาพญานาคเป็นอีกหนึ่งการแสดงที่พบใน การแสดง แสง สี เสียง เป็กตำนานพญานาค จังหวัดหนองคาย ในองค์ที่ 4 ปีพ.ศ.2561-2563 เป็นการแสดงที่สื่อให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาที่ ชาวจังหวัดหนองคาย มีต่อพญานาค จากปรากฏการณ์บังไฟพญานาคขึ้นกลางลำน้ำโขง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หนุ่มสาวชาวจังหวัดหนองคายได้นำบายศรีเพื่อที่จะนำไปบูชาพญานาค ในปี พ.ศ.2561 ท่าที่ใช้ในการแสดงยังไม่ชัดเจน เป็นในลักษณะของการย่ำเท้า ยังไม่มีท่าในรูแบบของนาฏศิลป์ พื้นบ้านยังไม่ชัดเจน ปี พ.ศ.2562 การแสดงฟ้อนบูชาพญานาค ยังคงยึดการแสดงในรูแบบเดิม แต่มีการประดิษฐ์ท่าเข้ามาเพิ่มเติม เป็นท่าในรูแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองที่ชัดเจนมากขึ้นจากปีพ.ศ.2561 เป็นอย่างมากปีพ.ศ.2563 ได้ยึดเอารูแบบการแสดงจากปี พ.ศ.2562 เครื่องแต่งกาย เป็นการแต่ง กายในรูแบบของนาฏศิลป์อีสาน ตลอดทั้ง 3 ปี อาจารย์ผู้ถ่ายทอดกระบวนท่า นายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ คุณครูเกสร วรรณราช คุณครูนงคราญ จันทพุธา คุณครูกิตติชัย สีทาไข และคุณเฉลิมชาติ แผงสุวรรณค์ นักแสดงเป็นนักเรียนโรงเรียนเทศบาล 1สว่างวิทยา

ภาพประกอบที่ 46 ฟ็อนบูชาพญานาค

ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

4. การแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์

นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ เป็นการประดิษฐ์ ดัดแปลง ปรับปรุง ขึ้นมาใหม่ ตามหลักของนาฏศิลป์ไทย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร, 2564 กล่าวไว้ว่า “การแสดงชุดนี้จัดอยู่ในนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ เพราะเป็นการนำรูปแบบของการแสดงโขน และ ละครบวงท่าสามัญชน มาผสมผสานกัน เพลงที่ใช้เป็นเพลงเชิดนอก เป็นการนำนาฏศิลป์ไทย 2 สกุลมาผสมผสานกัน ก็จัดอยู่ในนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์”

นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ในการแสดง แสง เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในปี พ.ศ. 2561-2563 ปรากฏในองค์ที่ 1 เป็นการแสดงที่สื่อให้เห็นถึงการต่อสู้กันของสุวรรณนครราช กับสุทโธนครราช การแสดงชุดนี้เป็นการใช้ท่ารำโขนผนวกกับท่าสามัญชน จนลงตัว และเกิดความสวยงาม เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เป็นการนำเอาจากมโนทัศน์จากประติมากรรมและจิตรกรรมที่เกี่ยวข้อง พญานาคนำมาสร้างสรรค์เป็นเครื่อง

พูน ปณ ทิโต ชเว

ภาพประกอบที่ 47 พญาสุวรรณนาคต่อสู้กับพญาสุทโธนาคราช
ที่มา :ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

5.การแสดงผลมอลำ กลอนลำ

กลอนลำเป็นร้อยกรอง ผสมภาษาถิ่นอีสาน ซึ่งในการแสดง แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย จำแนกได้ ดังนี้

5.1 ลำพื้น หรือลำเรื่อง เป็นลำทำนองยาว มีการเอื้อนเสียง คำว่า พื้น แปลว่า เรื่องราวประวัติ เป็นการลำมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับประวัติต่าง ๆ เน้นสอนศีลธรรม การลำพื้นพัฒนามาจากการเล่านิทานแบบพื้นบ้าน ผู้เล่านั่งกลางผู้ฟังนั่งล้อมวง ต่อมาหลังจากได้รับอิทธิพลจากลิเกก็เพิ่มจำนวนของผู้แสดงให้ครบตามจำนวนตัวละครในเรื่อง มีดนตรี แสง เสียง จนเรียกว่าเป็นลำเรื่อง หรือลำเรื่องต่อกลอน ในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบอยู่ในองค์ที่ 1 เป็นการเล่าประวัติความเป็นมา ของจังหวัดหนองคายกับความเชื่อเรื่องพญานาค

ตัวอย่างเนื้อร้อง

โ้ย้ละน้อ.....

น้ำเอียนน้ำโขงทางหนองค้ำไปเลื่องเลื่อง

วันปีเดือนเคลื่อนย้ายคิมฮันเข้า

แมนวันเนาแต่น้อ โ้ย้ นาง โ้ย้น้อ.....

5.2 ลำทางยาว หรือ ลำล่อง เป็นทำนองลำที่ใช้เอื้อนแสดงความโศกเศร้าเสียใจมีจังหวะลีลาช้า ในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบอยู่ในองก์ที่ 2 นำเรื่องราวของชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากที่ฝนไม่ตกจึงทำให้เกิดความลำบากต่อการดำรงณชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน

ตัวอย่างเนื้อร้อง

ทุกข์หลายได้.....

ทุกข์บ่มีเสื้อผ้า ผาเอื้อนให้พอลืออยู่ देंน้อ

ทุกข์บ่ข้าวอยู่ที่ท้องนอน ฝนบาตรกลงสู่พื้นแผ่นดินปฐพี

เฮา มีแต่ความทุกข์ย่อนว่าฝนมันแล้ง

ทุกข์หลายได้

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น การแสดงกลอนลำ ในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในปีพ.ศ. 2561-2563 ได้ใช้กลอนเดียวกันทั้ง 3 ปี

6. การแสดงศิลปะต่อสู้

การแสดงศิลปะต่อสู้ ในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในปีพ.ศ. 2561-2563 ปรากฏในองก์ที่ 2 เป็นการต่อสู้ระหว่างฝั่งพญาคันคากกับพญาแถน เนื่องจากพญาแถนไม่พอใจที่เหล่ามนุษย์ไม่ถวายเครื่องบัตร์พลีแก่ตน จึงสาปแช่งให้เมืองมนุษย์ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน พญาคันคากจึงขึ้นไปจับตัวพญาแถนเพื่อนเจรจา จึงทำให้เกิดการต่อสู้กัน ศิลปะการต่อสู้ที่ปรากฏในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เป็นการเคลื่อนไหวของร่างกายในการป้องกันตัวจากการโจมตีของศัตรูหรือคู่ต่อสู้ มีช่วงจังหวะลีลาในการแสดงศิลปะต่อสู้ และมีอุปกรณ์ประกอบการแสดง คือ ดาบ จะเห็นได้ว่าการออกแบบท่า รวมถึงการคัดเลือกนักแสดง มีความสอดคล้องประสานกันเป็นอย่างดี ด้วยการออกแบบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ดนตรี ฉากและสถานที่ใช้ในการแสดง จึงทำให้การแสดงชุดนี้ที่ได้นำเอาความเชื่อมาถ่ายทอดเป็นการแสดงได้อย่างสมจริง

พญานัก ปณฺ ทิโต ชิว

ภาพประกอบที่ 48 การต่อสู้กันระหว่างฝั่งพญาคันคากกับพญาแถน
ที่มา: ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

7. การแสดงละครเล่นกระบองไฟ

จากการศึกษาพบว่าการเล่นควงกระบองไฟพบในการแสดงใน องค์ที่ 4 เป็นการแสดงที่สื่อให้เห็นถึง เมื่อครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมายังโลกมนุษย์หลังจากที่เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์เพื่อโปรดพุทธมารดา เหล่าพญานาคได้พันลูกไฟเพื่อเป็นการถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาจารย์ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำ นายเฉลิมชาติ แผงสวรรค์ นักแสดง นักเรียนชายโรงเรียนหนองคายวิทยาคาร การแสดงนี้ปรากฏในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในปี พ.ศ.2561-2563 ทั้ง3ปี การแสดงชุดนี้ จะใช้เทคนิคของการพันไฟขึ้นด้านบนทเพื่อทำให้การแสดงเห็นถึงพลังของดวงไฟจากพญานาค การแสดงชุดนี้จะคงยึดทำในการแสดงแบบเดิม เสื้อผ้าการแต่งกายแบบเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงคือ การแปรแถว จะถูกปรับเปลี่ยนไปตามสถานที่ ฉาก เวที ในของแต่ละปี

พญานาค ปรณ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบที่ 49 การแสดงกระบองไฟ
ที่มา: ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

8. การแสดงเชิดหุ่น

ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย มีการนำเอาการแสดงเชิดหุ่นเข้ามาในการแสดง สื่อให้เห็นถึง เหล่าบริวารพญาสุวรรณนาคราช และบริวารพญาสุทโธนาคราช แข่งกันขุดแม่น้ำ ฝ่ายใดขุดถึงทะเลก่อนฝ่ายนั้นจะเป็นฝ่ายชนะ การแสดงชุดนี้ปรากฏในการแสดงปี พ.ศ.2561-2563 พบในองค์ที่ 1 เป็นการแสดงที่ใช้หุ่นรูปพญานาค 2 คน ใช้คนเชิดตัวละคร 5 คน ทำทางที่ใช้ในการเชิด ใน 3 ปี จะเป็นท่าเดิม เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย แบบเดิม

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชิวเว

ภาพประกอบที่ 50 การแสดงเชิดหุ่น
ที่มา: ชมรมนาฏศิลป์หนองคาย

9. การแสดงร้องสรภัญญะ

สรภัญญะเป็นการสวดและร้องเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่เหมาะสำหรับงานที่มีการร้องและรำประกอบจะมีลักษณะเป็นฉันทหรือกาพย์

การแสดงสรภัญญะที่ปรากฏในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เป็นการนำเอาเนื้อเรื่องและความเป็นมาของความเชื่อ มาแต่งแล้วใส่ทำนองสรภัญญะ การร้องสรภัญญะปรากฏในการแสดงองค์ที่ 1 และองค์ที่ 3

ในองค์ที่ 1 จะกล่าวถึงในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะรวมตัวกันนำดอกไม้ ธูป เทียน มาบูชาพญานาค บูชาแม่น้ำโขง ที่ชาวบ้านในแถบลุ่มน้ำโขงได้ใช้ทำมาหากิน อุโบสถบรีภค

ในองค์ที่ 3 จะกล่าวถึง ชาวบ้านได้นำดอกไม้ ธูป เทียน มาบูชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก่อนที่พญานาคจะแปลงกายมาขอบวช

การแสดงร้องสรภัญญะ ที่กล่าวมาข้างต้น นี้ผู้วิจัยพบว่า ในปีพ.ศ. 2561-2563 เป็นการใช้นั้เนื้อหาเดิมทำนองเดิมทั้ง 3 ปี

จากการศึกษาพบว่า นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ.2561-2563 ในข้างต้น สามารถถอดองค์ความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎี ดังนี้

1. พัฒนาการรูปแบบการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบว่ามีหลักการคล้ายหลักแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ คือ การนำเอาความเชื่อ ประเพณีมาจาก

ท้องถิ่นอื่น มีการปรับปรุง ดัดแปลง หยิบยืม มาสร้างสรรค์ โดยการปรับรูปแบบให้เหมาะสมกับบทบาทใหม่ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน ยังสอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์วัฒนธรรม คือ ได้นำเอาวิถีชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ของคนลุ่มน้ำโขงมาเป็นแนวคิดในการสร้าง บท ฉาก เครื่องแต่งกาย การแต่งหน้า เป็นการสร้างสรรค์รูปแบบของนาฏกรรมชุดใหม่ และใช้ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความงาม ในการวิเคราะห์ว่างามอย่างไร อะไรคือความงาม รวมไปถึงความหมายของความพึงพอใจทางสุนทรียะ จะเห็นได้ว่าพัฒนาการ รูปแบบ นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ไม่ว่าจะเป็น ทำรำ เครื่องแต่งกาย แสง สี เสียง จะคำนึงถึงความสวยงามตามสมัยนิยมเพื่อเพิ่มอรรถรสในการรับชม แต่ก็ยังคงยึดจารีตเดิมตามความเชื่อของผู้คนในเรื่องพญานาค รวมถึงระบบแสง สี เสียง ที่มีการใช้ระบบคอมพิวเตอร์ได้การควบคุม เพื่อความสมบูรณ์ในการแสดง

2.รูปแบบการแสดง ประกอบไปด้วย บทการแสดง มีการประพันธ์คำร้องขึ้นมาใหม่ โดยใช้การพากย์เจรจา และการบรรยาย โดยยึดความถูกต้องของเนื้อหาจากตำรา มาเชื่อมโยงกับ คติความเชื่อเรื่องพญานาค แบ่งบทออกเป็น 5 องก์ ในเรื่องขององก์แต่ละองก์นั้นมีการสอดแทรกนาฏกรรมในรูปแบบต่างๆเข้าไปตลอดช่วงของการแสดง ที่มีแนวคิดมาจากมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับตำนานความเชื่อเรื่องพญานาคและใช้ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ ดังนี้

2.1 ตัวละคร คัดเลือกตัวละครทั้งหลักและรองตามเนื้อเรื่อง โดยแบ่งตามลักษณะของบทบาทตัวละครซึ่งสามารถแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ผู้แสดงนำ 2) ผู้แสดงประกอบ โดยคัดเลือกจาก รูปร่าง ลักษณะ ให้เหมาะสมกับตัวละครนั้นๆ

2.2 กระบวนการที่ใช้ในการแสดง มีทั้ง ทำตบท และ ทำรำไทย ทำฟ้อนพื้นเมือง และ ทำการต่อสู้

-ทำตบท คือกระบวนการทำรำของผู้แสดง เป็นกระบวนการในการเคลื่อนไหวร่างกายตามคำร้อง เพื่อให้ผู้ชมสามารถรับรู้ถึงความหมายที่ตัวละครต้องการที่จะสื่อ

- ทำรำไทย คือ การนำท่ารำโขน และท่ารำสามัญชน มาผสมผสานกัน ให้เกิดการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์

-ทำฟ้อนพื้นเมืองอีสาน เป็นการฟ้อนพื้นเมืองแบบอิสระตาม และทำฟ้อนพื้นเมืองอีสานอนุรักษ์ ประกอบจังหวะทำนองเพลง แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของการฟ้อนอีสาน

2.3 การแต่งกาย ในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค สามารถแบ่งรูปแบบของเครื่องแต่งกายออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

- การแต่งกายแนวอนุรักษ์ ตัวละครจะแต่งกายในลักษณะอีสานโดยใช้ผ้าพื้นเมืองอีสานมานุ่งห่มในแบบฉบับของคนอีสานโบราณ

- การแต่งกายแนวประยุกต์ ตัวละครจะแต่งกายที่เกิดจากการสร้างขึ้นใหม่ตามแนวคิดเพื่อสะท้อนถึงรูปลักษณะของพญานาคที่เกิดจากการศึกษาตามประติมากรรม จิตรกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคในพื้นที่จังหวัดหนองคาย

สรุปได้ว่า นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ. 2561-2563 เกิดจากเป็นการนำเอาความเชื่อ ความศรัทธา ที่มีต่อพญานาค นำเสนอผ่านการแสดง แสง สี เสียงในประเพณีออกพรรษา นาฏกรรม ในงาน แสง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ. 2561-2563 มีทั้งหมด 5 องค์ ได้แก่ องค์ที่ 1.กำเนิดแม่น้ำโขง มหานที องค์ที่ 2 ประเพณีบุญบั้งไฟ องค์ที่ 3 พญานาคีขอบรรพชา องค์ที่ 4 โปรตพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ องค์ที่ 5 เมื่อมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 โดยมาจาก ความเชื่อ ความศรัทธา ที่ผู้คนลุ่มน้ำโขงมีต่อพญานาค นาฏกรรมเหล่านี้มีรูปแบบต่างๆ 9 รูปแบบคือ การแสดงละคร ฟ้อนอีสานอนุรักษ์ ฟ้อนอีสานสร้างสรรค์ นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ หมอลำ ศิลปะการต่อสู้ กระบองไฟ เชิดหุ่น และการขับร้องสรภัญญะ ซึ่งแนวความคิดในการสร้างสรรค์มาจากการนำเอาเหตุการณ์สำคัญต่างๆในวรรณกรรม ความเชื่อ ประเพณี มาสื่อความหมายด้วยการแสดงละครและทำรำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ประกอบ บทละคร บทเพลง ดนตรี ที่ร้อยเรียงให้สัมพันธ์กัน โดยผสมแบบแผนของ การละคร นาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์พื้นเมือง กับความเป็นพื้นถิ่นอีสาน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การแต่งหน้า ที่เกิดจากจินตนาการ การเคลื่อนไหวของพญานาค จากประติมากรรมและจิตรกรรมที่เกี่ยวกับพญานาค นอกจากนี้ยังใช้ฉากประกอบการแสดง อุปกรณ์ และเทคนิคการใช้ไฟ เข้ามาเพื่อให้การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นาฏกรรมในงาน แสง แสง สี เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย สะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคที่ใช้นาฏศิลป์เป็นเครื่องมือสำคัญจึงเป็นงานศิลปะพื้นถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ในด้านศิลปวัฒนธรรม แนวคิดในการพัฒนาและรูปแบบ ของนาฏกรรมในการแสดงแสง สี เสียง มีความสอดคล้องกับแนวคิดประเพณีประติมากรรม ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ และ ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ ซึ่งสามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปและอภิปรายผลการวิจัยในลำดับถัดไป

พูน ปณ ทิโต ชีเว

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษา นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ วิเคราะห์ พัฒนาการ และ รูปแบบ นาฏกรรมในงานแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ. 2561-2563 โดยศึกษาค้นคว้า จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย การสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม ได้นำข้อมูลมาเรียบเรียง โดยผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามความมุ่งหมายของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อ ศึกษา พัฒนาการนาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561 - 2563
2. เพื่อ ศึกษา รูปแบบ นาฏกรรมในการแสดงแสง สี เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561 - 2563

สรุปผล

จากการศึกษาเรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ปี พ.ศ.2561-2562 จากที่ จังหวัดหนองคายมีปรากฏการณ์ เกิดลูกไฟ สีแดงอมชมพู ไม่มีเสียง ไม่มีควัน พุดขึ้นกลางลำน้ำโขง วันวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี หรือที่เรียกว่า บั้งไฟพญานาค และความเชื่อต่างๆเกี่ยวกับพญานาค จึงทำให้นักท่องเที่ยวเข้าจังหวัดหนองคายไม่ขาดสาย นายอำนาจ ประชารัฐ อดีตรองผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย ให้มีการจัดการแสดง แสง สี เสียง ขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มาชมบั้งไฟพญานาค ได้รับรู้ เรื่องราวตำนาน ความเชื่อ เรื่องเล่า วิถีชีวิตของผู้คนลุ่มน้ำโขงจังหวัดหนองคายที่มีต่อพญานาค โดยได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของ ศิลปะการแสดง แสง สี เสียง ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อเรื่องพญานาคกับนาฏกรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2540 สืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลา 23 ปี

ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคายในปี พ.ศ.2561-2563 รูปแบบการแสดงได้ถูกแบ่งออกเป็น 5 องค์ด้วยกันคือ องค์ที่ 1 กำเนิดแม่น้ำมหานที องค์ที่ 2 ประเพณีบุญบั้งไฟ องค์ที่ 3 พญานาคีขอพรพญา องค์ที่ 4 โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ องค์ที่ 5 เมื่อมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการนำตำนานความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาเรียงร้อยต่อกันเป็นเรื่องราว ในปี พ.ศ.2561-2563 พบนาฏกรรม 9 รูปแบบ คือ การแสดงละคร ฟ้อนอีสาน อนุรักษ์ ฟ้อนอีสานสร้างสรรค์ นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ หมอลำ ศิลปะการต่อสู้ กระทบไฟ เชิดหุ่น

และการขับร้องสรภัญญะ ภายใต้การเขียนบทและการกำกับการแสดงโดยนายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ดำเนินเรื่องด้วยบทพากย์ มีการสอดแทรกการละเล่น และศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานรูปแบบต่างๆ ผสานเข้าไว้ตลอดช่วงเวลาของการแสดงนำเสนอ ดังนี้

1. การแสดงละคร ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค พบการแสดงละคร แบ่งออกเป็น ละครเวที ซึ่งการแสดง ละครเวที ในปี พ.ศ. 2561 จะยังคงดำเนินเรื่องรูปแบบที่เรียบง่าย เป็นไปตามจารีต คงวัฒนธรรมแบบเดิม ในยุคของละครนั้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการนำเอาความร่วมมือเข้ามาเพิ่มในบท นำอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่ร่วมมือเข้ามา เพื่อที่จะให้เกิดอรรถรสในการรับชมการแสดงมากขึ้นและเพื่อให้เข้าถึงคนดูทุกยุคทุกสมัย ในส่วนของ ละครไทย ในช่วงปี พ.ศ.2561 ในการตีบทจะยังใช้ทำในทางนาฏศิลป์ไทยที่ยังไม่ชัดเจนตรงตามนาฏศิลป์ไทย ต่อมาในปี พ.ศ.2562 ได้มีการพัฒนาท่าที่ใช้ในการตีบท ใช้ท่าที่เป็นแบบแผน มีลีลาท่าทางในรูปแบบของนาฏศิลป์ไทยที่ชัดเจน

2. ฟ้อนอีสานอนุรักษ์ ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบการแสดงอีสานอนุรักษ์ 1 ชุดการแสดง คือ เซิ้งบั้งไฟ ปรากฏในองค์ที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ.2561-2562 เซิ้งบั้งไฟใช้ท่าฟ้อนที่เป็นแบบแผนของ เซิ้งบั้งไฟ คือ ท่าไหว้ครู ท่านาคพ่นน้ำ ท่าม้วนเชือก ท่าแงคิ่ง (ท่าชมโฉมตนเอง) ท่าสอนฮวก(ซ้อนลูกฮ้อด) และท่ายูงรำแพน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และดนตรี ใช้ในรูปแบบดั้งเดิม ต่อมาในปีพ.ศ. 2563 ได้มีการนำท่าที่นอกเหนือในรูปแบบของการเซิ้งบั้งไฟ เข้าไปผสมผสานกับท่าแบบดั้งเดิม เพื่อให้เกิดความสนุกสนานและเข้ากับยุคสมัย แต่ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ก็ยังคงความเป็นดั้งเดิมตามแบบแผนของเซิ้งบั้งไฟ

3. ฟ้อนอีสานสร้างสรรค์ ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พบการแสดง อีสานสร้างสรรค์ 3 ชุดการแสดง

1. ฟ้อนลอยกระทงกาบกล้วย ปรากฏใน องค์ที่ 1 ปีพ.ศ.2561 สื่อให้เห็นถึง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านเชื่อกันว่าการลอยกระทงกาบกล้วย เป็นการแสดงออกเพื่อสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและบูชาพญานาค ชาวบ้านจะออกมาทำเครื่องบูชา ต่อพญานาคและใช้กาบกล้วยมาทำคล้ายๆเรือจุดเทียนแล้วนำไปลอยลงสู่แม่น้ำโขงเพื่อเป็นการบูชาต่อพญานาค กระบวนท่ารำ เป็นท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นบ้าน ดนตรีและบทร้องในการแสดง เป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน เครื่องแต่งกายยึดแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน มีอุปกรณ์ประกอบการแสดงเป็นกระทงกาบกล้วย

2. ฟ้อนบูชาพญานาค ปรากฏใน องค์ที่ 4 ปี พ.ศ. 2561 การแสดงชุดนี้ จะใช้ท่าที่ยังไม่เป็นรูปแบบที่แน่ชัด ยังไม่มีท่าในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นบ้านยังไม่ชัดเจนเป็นท่าในลักษณะของการย่อท่า วิ่ง ไปมา แต่เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และ ดนตรีที่ใช้ จะเป็นในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานที่ชัดเจน ต่อมาในปี พ.ศ.2562 ได้มีการปรับปรุง เพิ่มเติม ท่าเข้ามาทำให้มองเห็นถึงท่าที่ใน

รูปแบบนาฏศิลป์อีสานที่ชัดเจน และสวยงามขึ้น แต่ก็ยังคง เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ดนตรี ให้เป็นในรูปแบบเดิม

3. ฟ้อนพทุษฐา ลีลานาคราช ปรากฏใน องค์ที่ 5 มโนทัศน์เกี่ยวกับพญานาค จินตนาการเรื่องของพญานาคมารายรำเป็นพทุษฐาและถวายดวงไฟพุ่งขึ้นกลางแม่น้ำโขงในวันเพ็ญเดือน 11 กระทบนทาสร้างจากจินตนาการเกี่ยวกับนาคที่กำลังว่ายน้ำ และการรวมตัวของเหล่าพญานาคที่จะนำเครื่องบูชา กระทบนทาในทางนาฏศิลป์ใช้มือจับขลุ่ยขึ้นเหนือศีรษะเพื่อแสดงเป็นหงอนพญานาค การใช้มือจับทำท่าเพื่อเลียนการแหวกว่ายของพญานาค และมีการแปรแถวเพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะของพญานาคที่มีลำตัวยาว ดนตรีที่ใช้เป็นดนตรีพื้นบ้านอีสาน การแสดงชุดนี้ได้มีการทำในรูปแบบเดิมตลอดทั้ง 3 ปี แต่จะมีการปรับเปลี่ยนคือการแปรแถวเพื่อให้เหมาะสมกับฉากที่ทำการแสดง ในแต่ละปี

4. นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ ปรากฏใน องค์ที่ 1 ปีพ.ศ 2561 การแสดงชุดนี้ ยังใช้ท่าที่ยังไม่ เป็นแบบแผนในทางนาฏศิลป์ไทยที่ชัดเจน ต่อมาในปี พ.ศ.2562 .ได้นำท่าที่เป็นแบบแผนในรูปแบบของนาฏศิลป์ไทยเขามาปรับปรุงจึงเกิดความสวยงามมากขึ้น ในปีพ.ศ 2563 การแสดงชุดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพลงให้มีความร่วมสมัย แต่ก็ยังยึดลีลาท่าทาง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ในรูปแบบเดิม

5. หมอลำ เป็นการลำพื้นและลำยาว ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค ได้ใช้ศิลปะการร้องหมอลำเข้ามาดำเนินเรื่องใน องค์ที่ 1 และ องค์ที่ 2 ใช้กลอนลำเดียวกันทั้ง 3 ปี

6. ศิลปะการต่อสู้ ปรากฏในองค์ที่ 2 เป็นการเคลื่อนไหวของร่างกายในการป้องกันตัวจากการ โจมตีของศัตรูหรือคู่ต่อสู้ มีช่วงจังหวะลีลาในการแสดงศิลปะต่อสู้ และมีอุปกรณ์ประกอบการแสดง คือ ดาบ จะเห็นได้ว่าการออกแบบท่า รวมถึงการคัดเลือกนักแสดง มีความสอดคล้องประสานกันเป็นอย่างดี ด้วยการออกแบบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ดนตรี ฉากและสถานที่ใช้ในการแสดง จึงทำให้การแสดงชุดนี้ได้นำเอาความเชื่อมาถ่ายทอดเป็นการแสดงได้อย่างสมจริง

7. กระทบงไฟ ปรากฏในองค์ที่ 4 ในปี พ.ศ.2561-2563 การแสดงชุดนี้มีอุปกรณ์ประกอบการแสดงคือ กระทบงไฟ กระทบงไฟนี้จะสื่อให้เห็นถึงเหล่าพญานาคได้พันลูกไฟเพื่อเป็นการถวายเป็นพทุษฐาแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้จะคงยึดทำในการแสดงแบบเดิม เสื้อผ้าการแต่งกายแบบเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงแค่การแปรแถว จะถูกปรับเปลี่ยนไปตามสถานที่ ฉาก เวที ในของแต่ละปี

8. เชิดหุ่น การแสดงชุดนี้ปรากฏในการแสดงปี พ.ศ.2561-2563 พบในองค์ที่ 1 เป็นการแสดงที่ใช้หุ่นรูปพญานาค 2 ตน ใช้คนเชิดตัวละคร 5 คน ท่าทางที่ใช้ในการเชิด ใน 3ปี จะเป็นท่าเดิม เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย แบบเดิม

9. การขับร้องสรภัญญะ สรภัญญะเป็นการสวดและร้องเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่ผสมผสานกันมีการร้องและรำประกอบจะมีลักษณะเป็นฉันทหรือกาพย์

การแสดงสรภัญญะที่ปรากฏในการแสดงประกอบ แสง เสียง เปิดตำนานบังไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เป็นการนำเอาเนื้อเรื่องและความเป็นมาของความเชื่อ มาแต่งแล้วใส่ทำนองสรภัญญะ การร้องสรภัญญะปรากฏในการแสดงองค์ที่ 1 และองค์ที่ 3

ต่อมาได้มีการพัฒนาในเรื่องของการละคร ซึ่งในปี พ.ศ. 2561 ละครจะยังเป็นการตีบท กระบวนการเคลื่อนไหววัยระ ร่างกายของนักแสดง ที่สื่อออกมาในลักษณะต่างๆให้ตรงตามบทบาท ต่อมา ปีพ.ศ.2562-2563 การแสดงยังคงยึดเนื้อหาเดิม รูปแบบเดิม แต่สิ่งที่พบว่ามีให้นำเอา ทำรำตีบท อุปกรณ์ประกอบการแสดง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เริ่มเข้ามามีบทบาทในการแสดงมากขึ้น จะใช้ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ ภาษาที่ใช้สำหรับการสื่อสารของนักแสดง กิริยา ท่าทางของร่างกาย สีหน้า และอารมณ์ที่ปรากฏขึ้นมา ทำซึ่งใช้แทนคำพูด ทำที่เป็นอิริยาบถ กิริยาอาการ แสดงถึงอารมณ์ภายใน เพื่อให้เข้าใจโดยใช้ท่าทางนาฏศิลป์เป็นตัวสื่อไม่ใช่คำพูดที่ชัดเจน และเกิดความงดงาม ความอ่อนช้อยมากขึ้น และมีการใช้อุปกรณ์ในการแสดงที่อยู่ในปัจจุบันเข้ามาผสมผสานเข้ากับละคร เช่น มอเตอร์ไซค์ ปืนฉีดน้ำ หนังสีสายรุ้ง และเครื่องแต่งกาย สีมขของตัวละคร เพื่อสร้างอรรถรส เพื่อดึงดูดผู้ชมที่มีความหลากหลายช่วงวัย ให้มากขึ้น ในเรื่องของเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย สร้างขึ้นมาใหม่ตามแนวคิดเพื่อสะท้อนถึงรูปลักษณะของพญานาคที่เกิดจากการศึกษาตามประติมากรรม จิตรกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ในช่วงแรกการแต่งหน้า และเสื้อผ้า จะใช้สีที่ไม่ฉูดฉาด ต่อมาได้นำเทคนิคในเรื่องของสี ที่มีความเข้ม คม ชัดมากขึ้น ในการแต่งหน้า และเสื้อผ้า ด้านแสง สี เสียง ในช่วงแรกจะยังไม่มีเทคนิคของการใช้แสง และเทคโนโลยีเข้ามา ในปีพ.ศ.2561 ได้มีการนำเอาจอ LED และ เทคนิคการใช้แสง เข้ามาใช้ เป็นการแสดงแสง สี ที่เน้นความตระการตาของระบบแสง สี เสียงและดนตรี บทภาค บทบรรยาย เพื่อให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงความจริงผสานกับจินตนาการ

จะเห็นได้ว่า นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบังไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย มีการพัฒนาควบคู่กันไปในทุกด้าน สามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้จากการสัมผัสด้วยตาถึงความยิ่งใหญ่อลังการของการแสดงแสง สี เสียง ที่เกิดจากความเชื่อเรื่องพญานาค

อภิปรายผล

การแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบังไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ไม่ใช่เป็นแค่การแสดงที่ให้ความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่การแสดง นั้น คือเรื่องราวความเชื่อที่เกี่ยวกับพญานาค วรรณกรรมที่สอดแทรกคติ คำสอน สื่อสารผ่านการแสดง แสง สี เสียง ทำให้ได้องค์ความรู้ต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้อภิปรายผลของการวิจัยโดยแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. นาฏกรรมในการแสดง แสง เสียงเปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมในมิติ ต่างๆ ดังนี้

1.1 มิติทางด้านความเชื่อและวัฒนธรรมดั่งนั้น ‘นาค’ มีอิทธิพลความเชื่อต่อผู้ที่อาศัยอยู่ริมลุ่มแม่น้ำโขง และมีความสำคัญต่อชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นาคมีบทบาทหลักๆ อยู่ ๒ ด้านด้วยกัน คือ นาคที่มีความเกี่ยวข้องกับด้านพระพุทธศาสนา และ นาคที่เป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดสถานที่ทางธรรมชาติ หรือเรียกได้ว่าเป็น เจ้าแห่งดินและน้ำ โดยเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานความเชื่อของผู้คนลุ่มแม่น้ำโขง โดยบทบาทของ นาคที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในดินแดนสองฝั่งลุ่มแม่น้ำโขงนั้น แต่ทว่าระบบความเชื่อดั้งเดิมเรื่องนาคนี้ก็มิได้หายไป กลับได้รับการผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ผู้ทำนุบำรุงรักษาศาสนา และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสถาปัตยกรรมไทย อย่างวัดวาอาราม อันจะเห็นได้จาก ซ่อฟ้า ใบระกา บันไดพญานาค พระพุทธรูปปางนาคปรก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศรารัตน์ ภูชมศรี (2562:82) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับนาค ถูกแสดงออกผ่านการกระทำหลากหลายด้าน เช่น การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ผ่านงานประติมากรรม จิตรกรรม นาฏกรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรำวงสรวงพญานาค ดนตรี นาฏศิลป์เป็นอีกเครื่องมือชนิดหนึ่งที่เป็นสื่อสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างคนกับพญานาค กล่าวคือ พิธีกรรมบวงสรวงเกี่ยวกับพญานาค จะมีการใช้ดนตรี นาฏศิลป์เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสำคัญ การแสดงออกถึงความเชื่อหรือภาพแทนในเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับพญานาค ถูกถ่ายทอดผ่านการแสดงนาฏศิลป์และการแต่งกาย ที่มุ่งเน้นให้มีลักษณะเกี่ยวกับพญานาคเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางความรู้สึกนึกคิดที่มีความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับพญานาคมาอย่างช้านาน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่วัดเกือบทุกวัดที่ติดอยู่ฝั่งริมแม่น้ำโขงจะมีรูปปั้นนาคหรือพระพุทธรูปปางนาคปรก ประดิษฐานหันหน้าออกไปสู่แม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังพบบทบาทของนาคในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาต่างๆ เช่น ประเพณีการบวช ที่จะเรียกผู้คนก่อนที่จะเข้ารับการบวชเป็นบรรพชิตว่า นาค และประเพณี บุญบั้งไฟ อันเป็นประเพณีหนึ่งที่สำคัญใน ฮีตสิบสองเดือน ซึ่งเป็นแนวทางวิถีปฏิบัติของผู้คนลุ่มแม่น้ำโขง ด้วยการจุดบั้งไฟที่มีลักษณะเป็นรูปนาคเพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล รวมไปถึงยังมีบทบาทความเชื่อในปรากฏการณ์ บั้งไฟพญานาค ที่เกิดขึ้นเฉพาะบริเวณจังหวัดหนองคายและบึงกาฬ ผู้คนแถบสองฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง เชื่อว่า เป็นปรากฏการณ์ที่พญานาคจุดเฉลิมฉลองเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาয়ังโลกมนุษย์ โดยทั้งหมดนี้ถือได้ว่านาคนั้นได้รับการถูกเชื่อมโยง ถูกผนวกให้มีความเกี่ยวพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคนั้นยังนำไปเป็นแนวคิดในการสร้าง การแสดง แสง สี เสียง ในรูปแบบนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุดารัตน์ อาคมะพันธ์ (2564:204-205) ได้ศึกษา ความเชื่อเรื่องนาค มีความสำคัญกับผู้คนในประเทศไทย โดยเฉพาะ ในภาคอีสานแถบลุ่มน้ำโขง ที่มีความเชื่อว่านาคคือ เทพเจ้าแห่งสายน้ำเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์

และจากการศึกษาความเชื่อเรื่องนาคตลอดจนปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่คำชะโนด ทำให้พบเครื่องบูชา และการพ้อนรำที่หลากหลาย ซึ่งล้วนมาจากจินตนาการแห่งความศรัทธาทั้งสิ้น จากความเชื่อ ความศรัทธา และปรากฏการณ์ในพื้นที่นาคาคติคำชะโนด เพื่อนำมาประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์

1.2 ด้านสังคม เศรษฐกิจ ในความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงจังหวัดหนองคาย กับตำนานพญานาคบวกกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ปรากฏการณ์รอยพญานาค ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อีสาน นำมาผูกติดกับเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์พลังอำนาจ จังหวัดหนองคายจึงมีการจัดกิจกรรมที่สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องพญานาค งานบั้งไฟพญานาค โลก จังหวัดหนองคายได้จัดกิจกรรมในช่วงออกพรรษาขึ้นในสถานที่ที่เกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ทั้ง 6 อำเภอ เริ่มตั้งแต่อำเภอสว่าง , อำเภอศรีเชียงใหม่ , อำเภอท่าบ่อ , อำเภอเมือง , อำเภอโพนพิสัย และอำเภอรัตนวาปี ซึ่งแต่ละอำเภอจะมีการจัดงานคนละวันกัน จะมีกิจกรรมประกอบด้วย การแสดงแสง สี เสียง “เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค” การแสดงแสง สี เสียง พิธีรำบวงสรวง การลอยเรือไฟบูชาพญานาค การแสดงกระทงยักษ์ การแสดงนิทรรศการเรือโบราณ การ การแสดง ศิลปวัฒนธรรม อารยธรรมลุ่มน้ำโขง การแสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์ OTOP ของ ชุมชน ถนนอาหาร ลานดนตรี การแสดงบนเวทีของศิลปิน

2.การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค สะท้อนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดที่มีปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับความเชื่อของพญานาคหลากหลายเรื่องราว ไม่ว่าจะเป็นรอยพญานาคที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่างๆตำนานความเชื่อที่เกี่ยวกับพญานาคที่ปรากฏในวัดต่าง ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ล้วนแล้วเกิดขึ้นในจังหวัดหนองคาย เป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ผู้คนที่มีความเชื่อความศรัทธา ต่างทั่วสารทิศ เดินทางมาเพื่อสัมผัสดินแดนแห่งความเชื่อนี้ จึงทำให้ผู้คนเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมาก เป็นการนำเอาความศรัทธาของชาวอีสานที่มีต่อพญานาค รวมถึงการประดิษฐ์วัฒนธรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์และรายได้ให้แก่จังหวัดหนองคาย สอดคล้องกับ ประเพณีประเพณีประติษฐ์ ของปฐม หงส์สุวรรณ(2558:310-311) ที่กล่าวไว้ว่า “ประเพณีประติษฐ์มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับอดีตโดยเฉพาะการหยิบยืมนำเสนอวิธีคิดในแบบจารีตดั้งเดิมมาสร้างสรรค์ปรับปรุงแต่งชื่อประเพณีขึ้นมาเพื่อสื่อความหมายให้เกิดความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาแบบท้องถิ่นการตั้งชื่อและการใช้ภาษาในการตั้งชื่อประเพณีทั้งในรูปแบบภาษาความหมายทำให้สื่อทำให้ชื่อประเพณีประติษฐ์นั้นมีลักษณะเด่น น่าสนใจและสัมพันธ์กับการสื่อสารให้เห็นเรื่องการแนะนำประชาสัมพันธ์และโน้มน้าวใจในเวทีการท่องเที่ยว การประติษฐ์สร้างประเพณีขึ้นมาในยุคปัจจุบันนั้น เพราะว่ามีวิธีหลากหลายลักษณะ ได้แก่ การหยิบยืมประเพณีมาจากท้องถิ่นอื่น การฟื้นฟูประเพณีเก่า และการสร้างประเพณีแบบใหม่ขึ้นมาออกเหนือจากนี้ในแง่ของการ

ปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาของประเพณีนั้น พบว่ามีพบว่ามี การปรับปรุง หยิบยืม และได้เลือกใช้ ประเพณีแบบวิถีจารีตดั้งเดิมมาสร้างสรรค์ ด้วยการปรับรูปให้เหมาะสมกับบทบาทใหม่ภายใต้บริบท ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน ประเพณีประติษฐ์ได้นำเสนอภาพของความเป็นวิถีวัฒนธรรม ท้องถิ่นในชุมชนอีสานริมแม่น้ำโขงกับความเชื่อเรื่องพญานาคโดยใช้นาฏศิลป์เป็นเครื่องมือสำคัญใน การสื่อสารโดยนำเอาศิลปะพื้นถิ่นและนาฏศิลป์ไทยแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ พัฒนาการและ รูปแบบนาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2561 – 2563 ซึ่งมีข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีแรงบันดาลใจมาจากตำนาน ความเชื่อ ความศรัทธา วัฒนธรรม ประเพณี และมีรูปแบบนาฏกรรมที่หลากหลาย ผ่านการแสดงใน รูปแบบของ แสง สี เสียง ควรใช้ทฤษฎีหลักทางนาฏศิลป์มาควบคุมในรายละเอียดองค์ประกอบ เพื่อที่จะทำให้มีสุนทรียะภาพยิ่งขึ้น

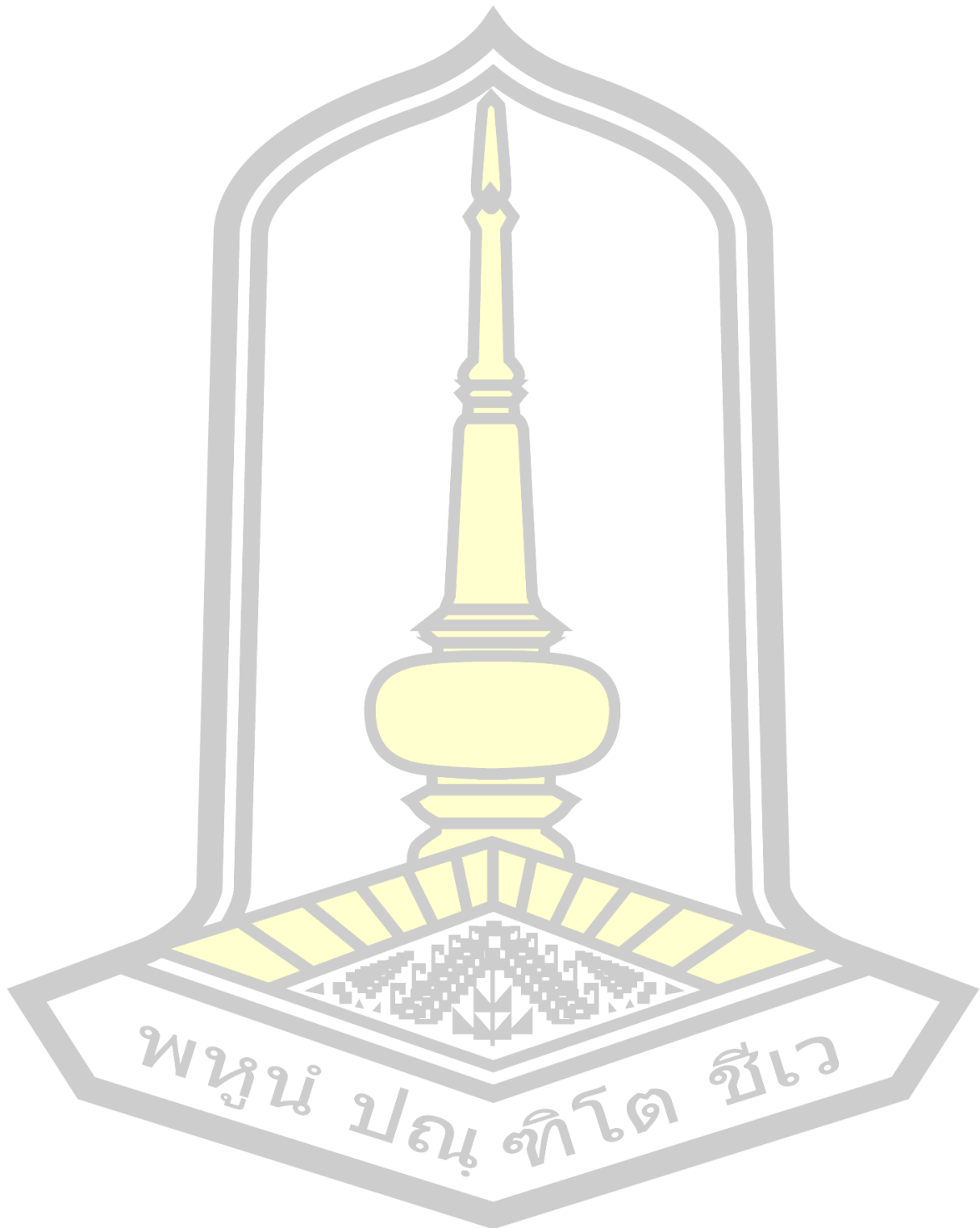
1.2 ความเชื่อเรื่องพญานาคไม่มีผลร้ายต่อการดำเนินชีวิตในด้านลบ แต่ความเชื่อ ส่งผลให้เกิดความศรัทธา ความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนา และในด้านเศรษฐกิจ สืบต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

พื้นที่จังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ ที่มีตำนานความเชื่อ เกี่ยวกับพญานาคที่ หลากหลายและมีปรากฏการณ์ต่างๆมากมาย นอกจาก การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟ พญานาค แล้ว ในพื้นที่ยังมีปรากฏการณ์ที่ควรศึกษา ทัศนกรรม สินค้าและผลิตภัณฑ์ OTOP ของ ชุมชน เพราะเป็นการนำวัสดุในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้จนเกิดมูลค่าเพิ่ม

พูน ปณ ทิโต ชีเว

บรรณานุกรม

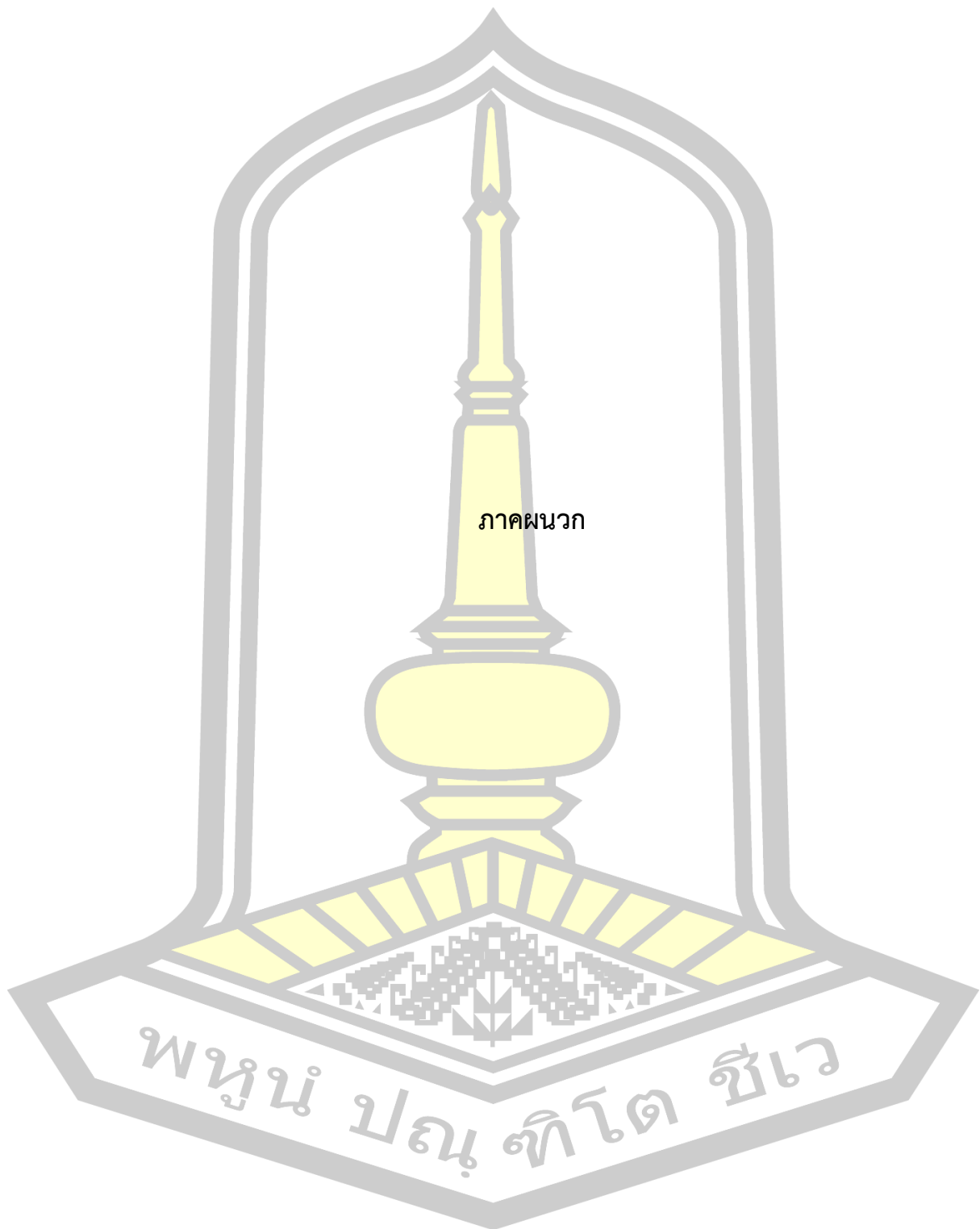

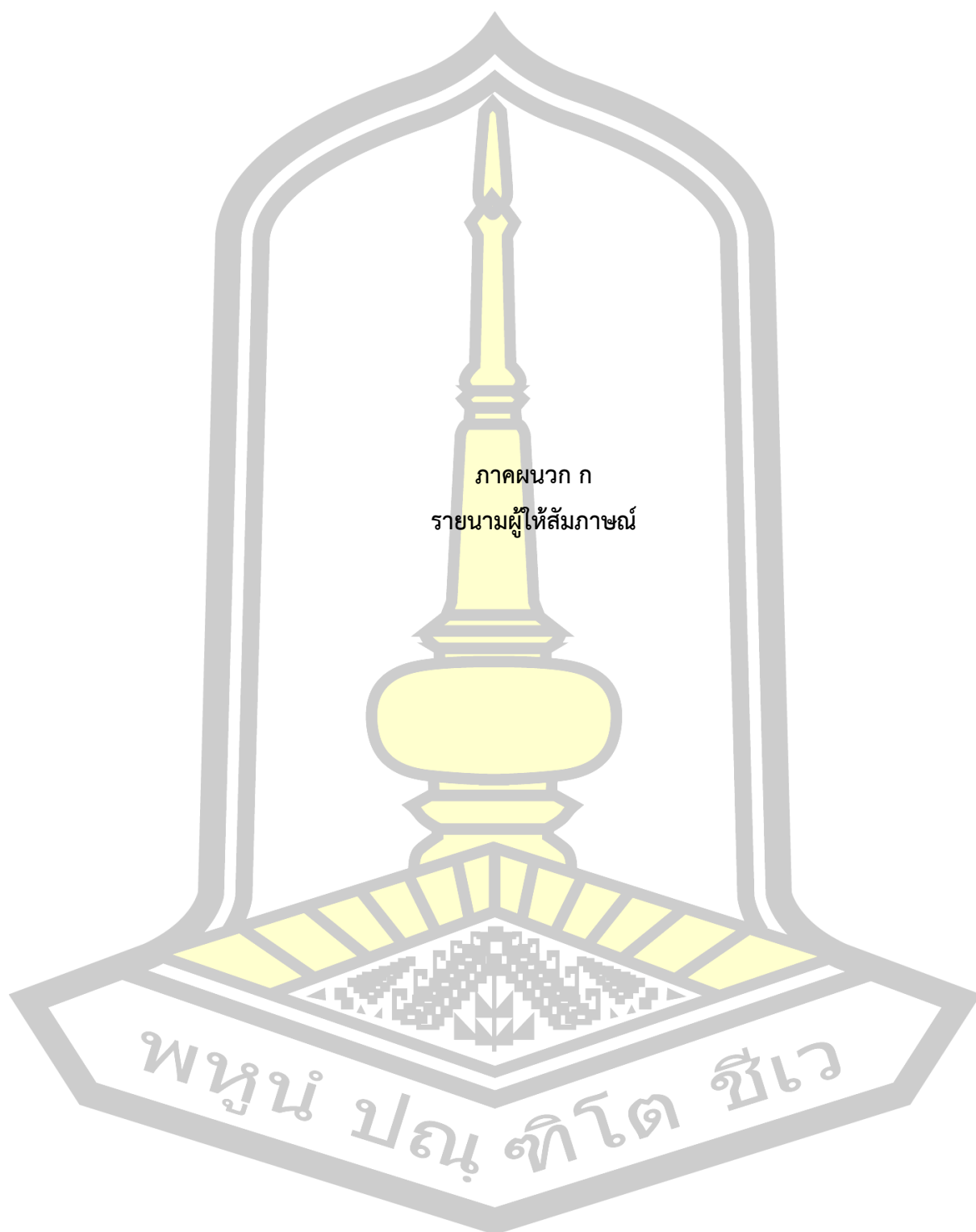
บรรณานุกรม

- กัญญารัตน์ เวชศาสตร์. (2559). *มนต์ศักดิ์เรื่อนาคของชนชาติไทย*. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กาญจนา อินทรสุนานนท์. (2541). *พื้นฐานมานุษยวิทยาภาควัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- กรมศิลปากร. (2537). *นาฏกรรมอีสาน*. วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด. กรมศิลปากร.
- จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์. (2517). *นาฏศิลป์ศึกษา*. กรุงเทพฯ : องค์การการค้าครูสภา.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). *ของดีอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2529). *คติชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). *วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จิราภรณ์ ภัทราภาณุภัทร. (2528). *สถานภาพคติความเชื่อของคนไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญ เกลี้ยงพิบูลย์. (2540). *บั้งไฟพญานาคกับการควบคุมทางสังคมศึกษาเฉพาะ : กรณีกิ่งอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย*. สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. (2548). *การวิจัยทางศิลปะ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติชัย ฉายมงคล. (2543). *การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอของชาวลัวะ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร*. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (กลุ่มมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. (2532). *ศิลปะการพ่อนภาคอีสาน*. มหาสารคาม : ฝ่ายวิชาการสำนักวิทยบริการ. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- โชติ ศรีสุวรรณและเกริก ท่วมกลาง. (2560). *ตำนานพญานาคคำชะโนด*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี
- ฐาปนันท์ มหิคนันท์. (2561). *หนองคาย 7 สถานที่ตามรอบตำนานพญานาค*. สืบค้นเมื่อ 18 กันยายน 2563 จาก <https://pantip.com/topic/38040010>
- ทวีเกียรติ ไชยยงยศ. (2538). *สุนทรียะทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ธราดล ไชยเดชโกสิน. (2550). *การพัฒนารูปแบบการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ธนวรรธน์ นิธิภาณันท์. (2558). *ประเพณีประดิษฐ์ : กรณีศึกษาการประกอบสร้างเพลินवान*.
 วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปฐุม หงษ์สุวรรณ. (2558). *ประเพณีสร้างสรรคิในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา
 สิรินคร (องค์กรมหาชน).
- ปริตดา เณลิเมเฝ้า กอนันตกุล. (2545). *โลกของนางรำ : ตัวตน ความงาม และคักคิทธิธิ์ของนาง
 ละครแก้บล*. จุฬสารไทยคคิศึกษา.
- ปริชา พิณทอง. (2525). *คคิเรื่งนาคในภาคอีสาน*. นาคในประเพณีกรรม. กรุงเทพฯ :
 ไทยวัฒนาพานิช.
- พิชิต ชัยเสรี. (2559). *สังคิธิ์ลักษณะวิเคราะห้*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- พิเชฐ สายพันธุ์. (2539). *นาคาคคิ อีสานลุ่มน้ำโขง:ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย*.
 วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา
 คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิทยามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พีรพงศ์ เสนไสย. (2547). *สายธารแห่งพื่อนอีสาน*. มหาสารคาม : คณะศิลปกรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พีรพงศ์ เสนไสย. (2557). *นาฎยประดิษฐ์อีสาน*. มหาสารคาม : คณะศิลปกรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พงษ์ลัดดา เณิมงคล. (2539). *พื่อนที่ลืบเนื่องจากพิธีกรรมที่ปรากฏในภาคอีสาน*. วิทยานิพนธ์
 ปรัชญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคคิศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์)
 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพโรจน์ เพรชสังหาร. (2530). *คคิเรื่งนาคในภาคอีสาน,นาคในประเพณีกรรม*. กรุงเทพฯ :
 แสงศิลป์การพิมพ์.
- มนัสวี ศรีราชเลา. (2556). *รูปแบบการอนุรักษ์ การรำบวงสรวงในโบราณสถานอีสานใต้*.
 วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เมตตา ศิริสุข. (2547). *คคิกรรมรูปนาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. หลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต
 สาขาวิจัยทางศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. (2539). *พื่อนอีสาน*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). *พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ. นานมีบุคคัพันคิเคชั่นคคิ.
- วิลาสิณี น้อยครบุรี. (2560). *การจัดการแสดงแสง เสียง ชุดพนมรุ้ง มาเทวาลัย*. วิทยานิพนธ์
 ศิลปกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2562). *จังหวัดหนองคาย*. ค้นเมื่อ 4 กันยายน 2563 ,จาก
<https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดหนองคาย>

- วิศรุต พึ่งสุนทร. (2557). วัตถุประสงค์และการรายงานในศิลปะโรมัน : Historia กับการบอกเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในศิลปะตามลำดับเวลา. *Journal of Fine Arts.วารสารคณะจิตรกรรม.*
- ศราวดี ภูมศรี. (2562). ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุด พุทธบูชา ลีลานาคราช. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สิทธิา เขตตะวัน. (2526). หลวงปู่คำคะนิง จุลมณี บุกเมืองพญานาค และท่องนรก 2. หนังสือโลกทิพย์.
- สิทธิพร ณ นครพนม. (2537). มิชชั่นนารีภาคอีสานและประเทศลาว. ม.ป.ท. : ศิลปวัฒนธรรม.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). นาฏศิลป์ปริทรรศน์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดาร์ตน์ อาคมยะพันธ์. (2562). การประดิษฐ์สร้างนาฏยประดิษฐ์จำกัดความคิดความเชื่อเรื่องนาคครุฑธานาค. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุดาพร หงส์นคร. (2539). ประเพณีพิธีกรรมการเข้าทรงพ่อพญาสี้เขี้ยวของ ชาวไทยยวนบ้านลีคิ้ว ตำบลลีคิ้ว อำเภอลี้ คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษาเน้นมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุจิตต์ วงษ์เทพ. (2543). เบื้องหลังและวัฒนธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทพ. (2546). นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- สมชาย มณีโชติ. (2527). จิตรกรรมไทย. มหาสารคาม : ภาควิชาศิลปศึกษา คณะวิชามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2544). การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวคิด วิถีวิทยาและทฤษฎี. กรุงเทพฯ อมรินทร์ ก๊อปปี้.
- หนังสือหนองคายคอมเลนส์. (2556). จังหวัดหนองคาย. หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ.
- อมรา กล้าเจริญ. (2531). ลุนทรียนาฏศิลป์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อकिन รพีพัฒน์. (2551). วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2246). อัตลักษณ์=Identity : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). ผีบ้านมอญ : อำนาจและพลังแห่งการต่อรอง. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 24 ฉบับที่ 2

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

พหุณฺ์ ปณฺุ ทิโต ชีเว

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

กรรณิกา สว่างใหญ่ ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง เขตเทศบาลเมืองหนองคาย จ.หนองคาย

เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

เกษร วรรณราช ผู้ให้สัมภาษณ์ โรงเรียนเทศบาล 1 วิทยา จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2563

ฉวีวรรณ ดำเนิน ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2563

ฉัตรธิดา มียิ่ง ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย

เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

เฉลิมชาติ แผงสุวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์ ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมือง

หนองคาย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 31 กันยายน 2563

ฐิติพร ชาญรอบรู้ ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2563

นงคราญ จันทพุทธา ผู้ให้สัมภาษณ์ ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมืองหนองคาย

จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2563

นพกร อุสาหดี ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

บัญญัติ แก้วทุ่งมน ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

ปุระเชษฐ สีดาदान ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ในเมือง อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

พีรพงศ์ แสนไสย ผู้ให้สัมภาษณ์ ต.ท่าขอนยาง อ.เมือง จ.มหาสารคาม เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2563

ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ผู้ให้สัมภาษณ์ ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมืองหนองคาย จ.

หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2564

สาวิตรี คลีล้วน ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมืองหนองคาย จ.หนองคาย

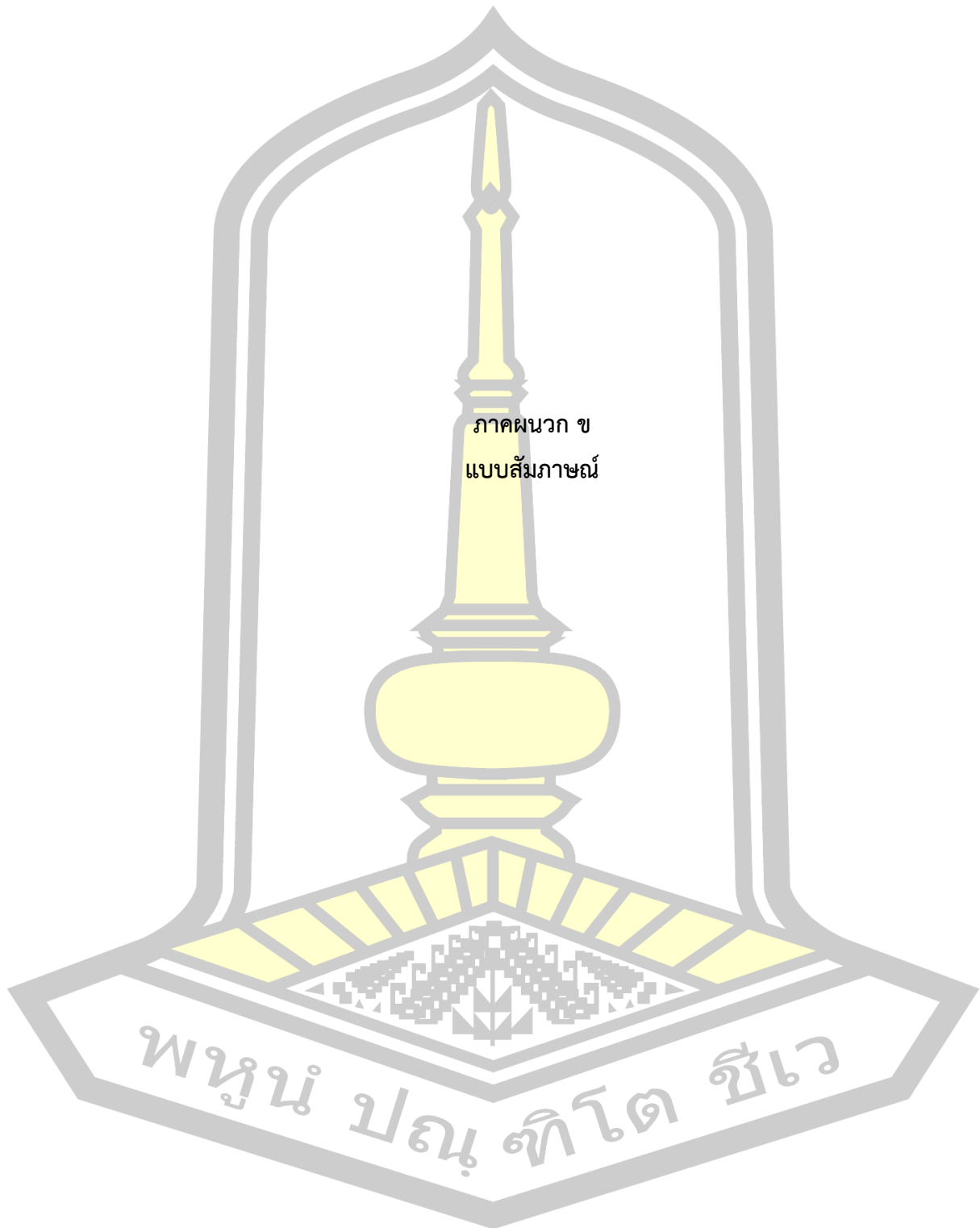
เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2563

สุจินต์ ภมรศิริ ผู้ให้สัมภาษณ์ ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมืองหนองคาย

จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

สุดาพร ผลจันทร์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ลานวัฒนธรรมหน้าวัดลำดวน เขตเทศบาลเมืองหนองคาย

จ.หนองคาย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2563

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 1

สำหรับกลุ่มผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน นักวิชาการ วัฒนธรรม ผู้กำกับ ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ในการจัดการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย เรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

- 1.ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปีสัมภาษณ์.....
- 2.ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์.....เพศ.....อายุ.....ปี
- 3.ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
- 4.สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 2 ความเชื่อในเรื่องพญานาค

1. การจัดการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....
- 2.สาเหตุที่ทำให้เกิดงานแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีเรื่องเล่าความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....
- 3.ท่านมีส่วนเกี่ยวข้องในงานการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค อย่างไร
.....
.....

พญานั ปณฺ ทิโต ชีเว

ตอนที่ 3 พัฒนาการด้านนาฏกรรม

1.นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง ในอดีตมีรูปแบบเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.นาฏกรรม ในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค มีมาตั้งแต่เมื่อไร

.....

.....

.....

3.ท่านคิดว่าปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการมาชม แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค

.....

.....

.....

4.ท่านคิดว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาชม การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั๊งไฟพญานาค มากขึ้นหรือลดลง เกิดจากปัจจัยใด

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

นางสาวหิรัญญา จอดนอก

นิสิตปริญญาโท สาขาศิลปะการแสดง

คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูน บัญชีโต

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 2

กลุ่มผู้ปฏิบัติ ศิลปิน นักแสดง เจ้าหน้าที่ แสง สี เสียง

เรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปีสัมภาษณ์.....
- 2.ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์.....เพศ.....อายุ.....ปี
- 3.ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
- 4.สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 2 ความเชื่อในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

1. การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....
- 2สาเหตุที่ทำให้เกิดการแสดง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค หรือมีเรื่องเล่าความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....

ตอนที่ 3 พัฒนาการด้านนาฏกรรม

- 1นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง ในอดีตมีรูปแบบเป็นอย่างไร
.....
.....
.....
- 2.นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีมาตั้งแต่เมื่อไร
.....
.....
.....

3. ท่านเคยร่วมแสดงในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มาแล้วกี่ครั้ง

.....

.....

.....

4. ท่านเคยแสดงในการแสดงชุดใดบ้าง

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการมาชม แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาชม การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มากขึ้นหรือลดลง เกิดจากปัจจัยใด

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

พหุบัน ปณฺ ทิโต ชีเว

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 3

กลุ่มบุคคลทั่วไป

เรื่อง นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วัน/เดือน/ปีสัมภาษณ์.....
- 2.ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์.....เพศ.....อายุ.....ปี
- 3.ระดับการศึกษา.....อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
- 4.สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 2 ความเชื่อในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

1. การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....
- 2.สาเหตุที่ทำให้เกิดการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค หรือมีเรื่องเล่าความเป็นมาอย่างไร
.....
.....
.....

ตอนที่ 3 พัฒนาการด้านนาฏกรรม

- 1.นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง ในอดีตมีรูปแบบเป็นอย่างไร
.....
.....
.....
- 2.นาฏกรรมในการแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มีมาตั้งแต่เมื่อไร
.....
.....
.....

3. ท่านเคยร่วมแสดงในการแสดงแสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มาแล้วกี่ครั้ง

.....

.....

.....

4. ท่านเคยแสดงในการแสดงชุดใดบ้าง

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการมาชม แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาชม การแสดง แสง สี เสียง เปิดตำนานบั้งไฟพญานาค มากขึ้นหรือลดลง เกิดจากปัจจัยใด

.....

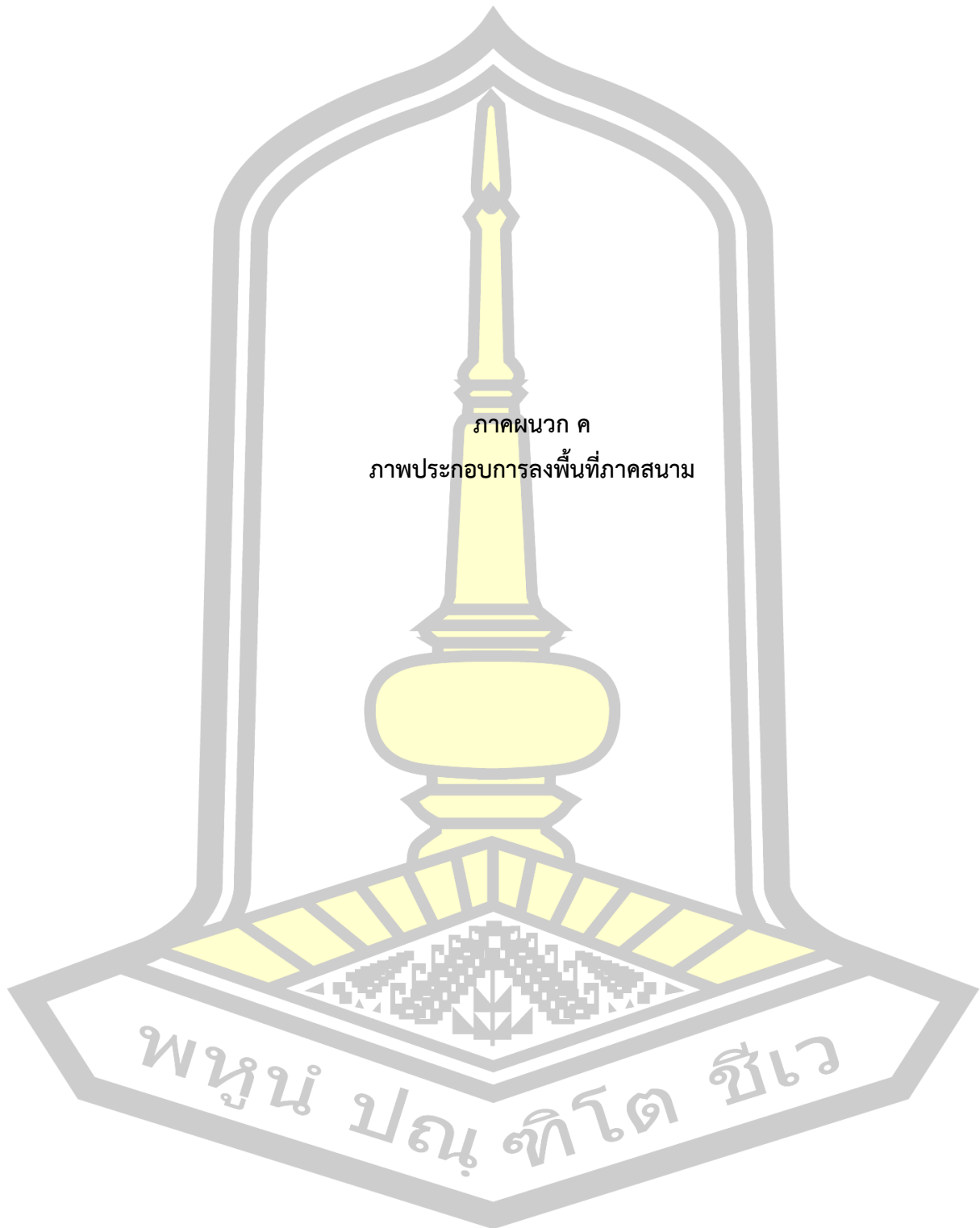
.....

.....

ลงชื่อ..... ผู้ให้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ภาพประกอบที่ 51 สัมภาษณ์ผู้กำกับการแสดงนายยอดยิ่ง ราชตั้งใจ
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 52 นักแสดงชุด พุทธบูชา สีสานาคราช
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 53 สัมภาษณ์อาจารย์สุจินต์ ภมรศิริ ผู้ออกแบบฉากและอุปกรณ์
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 54 ผู้วิจัยและนักแสดงตัวเอก
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 55 ผู้วิจัยกับ นักแสดงตัวละครเอก
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 56 ผู้วิจัยกับ นักแสดงตัวละครเอก
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 57: สัมภาษณ์นักแสดงฝ่ายทหารพญาแลน
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 58 ลักษณะเวทีก่อนทำการแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 59 ฝ่ายแต่งหน้า
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 60 ฝ่ายแต่งหน้านักแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 61 สัมภาษณ์นักแสดงเซ็งบั้งไป
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพประกอบที่ 62 ฝ่ายแต่งหน้า
ที่มา : ผู้วิจัย

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	หิรัญญา จอดนอก
วันเกิด	27 มีนาคม พ.ศ. 2529
สถานที่เกิด	จังหวัดอุดรธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	291 ม.15 ตำบลประทาย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ครู
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนวัดบ้านหนองขาม ตำบลหนองพลวง อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2553 ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2564 ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูนุ่ ปณุ่ ทีโตะ ชีเว